

Revisjon av regnskapsestimater for virkelig verdi

Miriam Rask Arnesen
Henrik Helgerud

Veileder: Førsteamanuensis Tonny
Stenheim

Masteravhandling
Master i økonomi og administrasjon - siviløkonom ved Høgskolen i Buskerud
og Vestfold, avdeling for økonomi og samfunnsvitenskap
mai 2014

Høgskolen i Buskerud og Vestfold er ikke ansvarlig for oppgavens metoder, resultater, konklusjoner eller anbefalinger

Førord

Denne masteravhandlingen inngår som en del av mastergradsutdannelsen i bedriftsøkonomisk analyse ved Høgskolen i Buskerud og Vestfold, campus Ringerike. Avhandlingens tema er revisjon av regnskapsestimater og risikoen for vesentlig feilinformasjon. Vi har gjennomført en eksplorerende studie og benyttet både dybdeintervjuer og en kvantitativ spørreundersøkelse.

Arbeidet med avhandlingen har vært utfordrende og arbeidskrevende krevende, men det har også vært svært interessant og gitt oss dypere innsikt innenfor temaet. Avhandlingens tema har i seg selv vært stort og komplekst, samtidig som vi har møtt utfordringer med å oppnå et tilfredsstillende antall respondenter til vår spørreundersøkelsen. Respondentene var inne i en travel periode da undersøkelsen ble gjennomført.

Vi vil takke vår veileder, førsteamanuensis Tonny Stenheim for gode og konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele arbeidsprosessen. Videre vil vi takke partner Ulv Eirik Seter for å sette oss i kontakt med Deloitte og for gode innspill til avhandlingen. Vi vil også takke Trond Edvin Hov og Gry Kjersti Berget i Deloitte for godt samarbeid og god hjelp, og Professor Flemming Ruud for gode innspill.

Hønefoss 2013

Miriam Rask Arnesen

Henrik Helgerud

Sammendrag

I denne mastergradsavhandlingen har vi sett nærmere på revisjon av regnskapsestimater og risikoen for vesentlig feilinformasjon. Vi har gjennomført en induktiv-eksplorerende studie i form av dybdeintervjuer av én partner og én manager i Deloitte, samt en kvantitativ spørreundersøkelse hovedsaklig blant revisorer i Deloitte, men også blant enkelte revisorer i EY, PwC og KPMG.

Regnskapets rammer er et fundament som trekker linjene for all regnskapsproduksjon, og er dermed også et fundament for revisors arbeid. Regnskapets hovedformål er å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon til regnskapsbrukerne. Regnskapet skal også dekke kontrollformål og bidra til å forhindre asymmetrisk informasjon. Regnskapets brukergrupper er blant annet definert som eksisterende og potensielle investorer, kreditorer og kunder. Det stilles visse kvalitetskrav til regnskapsinformasjonen for sikre at potensielle regnskapsbrukere får beslutningsnyttig informasjon og samtidig beskyttes mot villedende informasjon. Blant disse kravene er forståelighet, relevans, validitet og sammenlignbarhet. I 2005 ble norske børsnoterte selskap pålagt å benytte internasjonale regnskapsstandarder (IFRS) i konsernregnskapet. Innføringen av IFRS har medført at virkelig verdi nå kan benyttes som måleenhet på områder hvor tradisjonen har vært historisk kost. Virkelig verdi ble innført for å oppnå økt relevans og mer beslutningsnyttig informasjon til regnskapsbrukerne, men konsekvensen er at påliteligheten i estimatene reduseres. Regnskapsstørrelser som inneholder høy estimatusikkerhet representerer en revisjonsrisiko da revisor ved manglende avdekking av feil i estimatene kan bli holdt erstatningsansvarlig. På bakgrunn av dette har revisjonsrisiko og vesentlighet en betydelig innvirkning på revisors planlegging og gjennomføring av revisjonshandlinger for å hente inn tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis. Dette danner grunnlaget for vår problemstilling:

«Hvordan oppnår revisor betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, ved revisjon av virkelig verdiestimater med høy estimatusikkerhet?»

Utdrag fra resultatene i vår kartleggende studie, hvor vi hovedsakelig har lagt vekt på deskriptiv statistikk for å få en forståelse av hvilke handlinger revisor foretar ved vurdering av blant annet risikoen for vesentlig feilinformasjon, viser at det er signifikante sammenhenger mellom antall års erfaring som praktiserende revisor, erfaring med IFRS- rapporterende foretak og erfaring med revisjon av regnskapsestimater. Respondenter med ulik grad av erfaring med regnskapsestimater, har ulik oppfattelse av hvorvidt estimatusikkerheten

bestemmes av at estimatet er bygget opp uten observerbar markedsinformasjon. Det er en sammenheng mellom IFRS- rapporterende foretak og behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. Det er forskjeller i synet på klientenes kompetanse blant respondentene, avhengig av om de er managere, senior managere og partnere. Videre ser vi at det er forskjell i bruk av ulike kilder som revisjonsbevis mellom revisorer med ulik grad av erfaring med regnskapsestimater.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1. Bakgrunn for valg av problemstilling	1
1.2. Oppgavens struktur og oppbygning	3
2. Regnskapets rammer	4
2.1. Regnskapets formål	5
2.2. Prinsipal-agent-teori	6
2.3. Regnskapets brukergrupper	9
2.4. Regnskapets kvalitetskrav	10
2.4.1. Relevans	12
2.4.2. Validitet og pålitelighet	13
2.5. Resultatorientering og balanseorientering	14
3. Virkelig verdi i regnskapet	18
3.1. Virkelig verdi under god regnskapsskikk (GRS)	18
3.1.1. Transaksjonsprinsippet	19
3.1.2. Finansielle instrumenter og varederivater (rskl. § 5-8) og utenlandsk valuta (rskl. § 5-9)	19
3.2. Virkelig verdi under IFRS	20
3.2.1. Fra historisk kost til virkelig verdi	21
3.2.2. Historisk kost versus virkelig verdi	33
3.2.3. IFRS 13 - standard for måling av virkelig verdi.....	34
3.2.4. Bruk av virkelig verdi på retrett?.....	37
4. Revisors oppgave	40
4.1. Samfunnets tillitsperson	40
4.2. Avdekke og rapportere på vesentlige feil i årsregnskapet	44
4.2.1. Revisjonsrisiko og vesentlighet	45
4.3. Virkelig verdi og revisors arbeid	50
4.3.1. Estimatusikkerhet	51
4.3.2. Risiko for manipulering	54
5. Metodisk tilnærming	58
5.1. Forskningsdesign	58
5.1.1. Induktiv og deduktiv tilnærming	58
5.1.2. Eksplorerende design	59
5.1.3. Dybdeintervjuer.....	61
5.1.4. Utvikling av intervjuguide.....	61
5.2. Utvalgsprosessen	62
5.2.1. Populasjon	63
5.2.2. Utvalg og utvalgsramme.....	64
5.2.3. Etikk og forskeratferd.....	65
5.3. Målutvikling	66
5.3.1. Definere konseptet.....	67
5.3.2. Identifiseres dimensjonene og de latente variablene	68
5.3.3. Finne et målenivå	69
5.3.4. Spesifisere forholdet mellom målene og de latente variablene	71
5.4. Datainnsamlingsmetode	72

5.4.1.	Utforming av spørreskjema	73
5.4.2.	Pretest	76
5.4.3.	Distribusjon	77
5.5.	Validitet	78
5.5.1.	Konvergent validitet	79
5.5.2.	Divergent Validitet	81
5.5.3.	Reliabilitet	83
5.5.4.	Diskriminant validitet	83
6.	Resultater, analyse og diskusjon.....	85
6.1.	Analyse	85
6.1.1.	Krysstabeller.....	86
6.1.2.	ANOVA- test.....	86
6.1.3.	Kjikkvadrattesten.....	88
6.2.	Resultater	89
6.2.1.	Retningslinjer og regulering for revisors vurdering av estimatusikkerhet og risiko	89
6.2.2.	Vurdering av risikoen for feilinformasjon.....	95
6.2.3.	Håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon	98
7.	Oppsummering med teoretiske og praktiske implikasjoner.....	104
7.1.	Retningslinjer og regulering for revisors vurdering av estimatusikkerhet og risiko ..	104
7.2.	Vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon	105
7.3.	Håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon.....	106
8.	Videre forskning.....	109
Referanser:.....		110
Internasjonale regnskapsstandarder		117
Figurliste		118
Sentrale forkortelser:		I
Vedlegg 1 – Intervjuguide.....		II
Vedlegg 2 – Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet		VIII
Vedlegg 3 – Spørreskjema		IX
Vedlegg 4 - Faktoranalyse		XXI
Vedlegg 5 – Kryssladning, divergent validitet		XXVII
Vedlegg 6 – Reliabilitet		XXVIII
Vedlegg 7 – Diskriminant validitet		XXIX
Vedlegg 8 – ANOVA-forutsetninger.....		XXX
Vedlegg 9 – Deskriptive analyse.....		XLVII
Vedlegg 10 – Krysstabeller, ANOVA og Kjikkvadrat		LIII

1. Innledning

Formålet med denne masteravhandlingen er å undersøke hvordan revisor oppnår betryggende sikkerhet for at det ikke er vesentlig feilinformasjon i regnskapet. I studien har vi hatt fokus på virkelig verdiestimer med høy estimatusikkerhet. Innledningsvis vil vi presentere bakgrunn for valg av tema og oppgavens struktur.

1.1. Bakgrunn for valg av problemstilling

I 2005 ble norske børsnoterte selskap pålagt å benytte internasjonale regnskapsstandarder (IFRS) i konsernregnskapet. Innføringen av IFRS har medført at virkelig verdi nå kan benyttes som måleattributt på områder hvor tradisjonen har vært historisk kost og hvor det ikke finnes naturlige gode estimer for virkelig verdi. I enkelte tilfeller skal regnskapsprodusenten estimere virkelig verdi ved bruk av antatte hypotetiske transaksjoner mellom markedsaktører. Dette medfører usikkerhet i regnskapsestimater som i stor grad bygger på skjønnsmessige vurderinger, forventinger og usikre størrelser. Utfordringene ved bruk av usikre estimer og skjønnsmessige vurderinger ved fastsettelse av virkelig verdi har skapt diskusjon og vært kilde til mye kritikk. Tilhengere av bruk av virkelig verdi mener måleattributt fører til at regnskapsbrukerne får informasjon om faktiske økonomiske forhold i foretakene på et tidligere tidspunkt, da det hevdes at virkelig verdi bedre reflekterer de underliggende økonomiske verdiene. Flemming Ruud, professor ved handelshøyskolen BI, hevder at virkelig verdi bedre reflekterer de underliggende økonomiske forholdene enn ved transaksjonsbasert historisk kostmodellen, og at virkelig verdi ikke kan karakteriseres som mer usikre størrelser da man i de aller fleste tilfeller har observerbare estimer og forholde seg til. Eksempelvis vil urealiserte kursgevinster og -tap innregnes fortløpende, i motsetning til transaksjonsbasert historisk kost hvor verdiendringene ikke innregnes før de er realisert (Barth, Landsman, & Wahlen, 1995). Det har fra flere hold blitt lagt press på at bruk av virkelig verdi skal reduseres. En sterk kritisk røst til bruk av virkelig verdi, Stephen Penman (2010) hevder at transaksjonsbasert historisk kost ikke ignorerer verdiskapning, men at den oppdaterer balansen for verdiskapning når foretaket gjør transaksjoner med kunder. Salgsinntekter innregnes i resultatregnskapet sammen med kostnadene og differansen mellom disse gir et nettomål på verdiskapningen, som deretter blir lagt til balanseført verdi av egenkapitalen. Penman (2010) kritiserer prinsippet om regnskapsføring til virkelig verdi, fordi det tilfører verdier i regnskapet før man får kunder som er villige til å betale. Han mener det blir feil å spekulere i hva virksomheten kan være i stand til å gjøre i fremtiden; *«tell me what*

you know, leave the speculation to me». Videre skriver han at det er en fare ved å estimere verdier på grunn av all usikkerheten som er involvert. Virkelig verdi er basert på nåverdien av kontantstrømmer og inkluderer forutsetninger som er nødvendige for å estimere en diskonteringsrente i tillegg til spekulasjoner om fremtidige kontantstrømmer.

Diskonteringsrentene fra kapitalpriseringsmodeller gir følgelig en falsk virkelighet som kan bli brukt til å dekke over for bruk av spekulative forventninger. Energiselskapet Enron som var verdensledende innen elektrisitet, naturgass, papir og kommunikasjon er et eksempel på regnskapssvindler basert på bruk av virkelig verdi. Enron bokførte fiktiv fortjeneste basert på en forretningsidè snarere enn selskapets faktiske fortjeneste og bygget opp et korthus som til slutt kollapset (Penman, 2010). Denne skandalen førte til oppløsning av Arthur Andersen, som var et av verdens fem største revisjonsselskaper. Dette viser hvor stor revisjonsrisiko usikre estimater kan medføre, forutsatt at revisor ikke har påtatt seg ekstra revisjonsrisiko utover den som allerede finnes ved revisjon av regnskapsestimater ved å opptrå i strid med revisors gjeldende prinsipper for revisjon.

Målet med enhver revisjon er å øke brukernes tillit til regnskapet. Dette oppnås gjennom revisors konklusjon om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering. Som oftest vil dette gi uttrykk for hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige gir en dekkende fremstilling, eller gir et rettvise bilde i samsvar med rammeverket (ISA200, Punkt 5). Med andre ord er revisor samfunnets tillitsperson og skal skaffe betryggende sikkerhet for sin konklusjon, om at årsregnskapet ikke inneholder vesentlig feil. Revisjon av regnskapsestimater berører grunnleggende problemstillinger knyttet til regnskapsrapporteringen, og utformingen av denne påvirker revisors mulighet til å tilføre pålitelighet til regnskapet (Eilifsen, Kinserdal, & Mamelund, 2011, p. 50). Økt risiko for vesentlig feilinformasjon vil gjøre at det stilles større krav til revisors håndtering av de anslåtte risikoene. Følgelig vil regnskapsstørrelser som inneholder høy estimatusikkerhet bidra til økt revisjonsrisiko da revisor ved feil begått under revisjonen kan bli holdt erstatningsansvarlig. På bakgrunn av dette er det interessant å se nærmere på revisjon av regnskapsestimater med særlig vekt på revisjon av estimater for virkelig verdi. Vi ønsker å undersøke hvordan revisor forholder seg til virkelig verdi som ikke er fastsatt med referanse til observerbare markedspriser, og hvordan revisor oppnår betryggende sikkerhet for sin konklusjon ved revisjon av virkelig verdierestimater med høy estimatusikkerhet. Vi har kommet frem til følgende problemstilling:

«Hvordan oppnår revisor betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, ved revisjon av virkelig verdiestimer med høy estimatusikkerhet?»

1.2. Oppgavens struktur og oppbygning

Formålet med avhandlingen er å kartlegge revisors handlinger for å oppnå betryggende sikkerhet for sin konklusjon om at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Avhandlingen er delt inn i 8 kapitler. Innledningsvis har vi presentert bakgrunn for valg av problemstilling. Kapittel 2 til 4 danner det teoretiske fundamentet til avhandlingen. I kapittel 2 vil vi gi en introduksjon av regnskapets rammer. Regnskapets rammer er et fundament som trekker linjene for all regnskapsproduksjon og er dermed også et fundament for revisors arbeid. I kapittel 3 vil vi gi en gjennomgang av omfanget av virkelig verdi i regnskapet. Første del av kapittel 3 omhandler virkelig verdi under norsk regnskapsrett, mens andre del omhandler virkelig verdi under internasjonal regnskapsrett. I kapittel 4 vil vi se nærmere på revisors oppgave som samfunnets tillitsperson og oppgaven med å avdekke og rapportere vesentlige feil i regnskapet. I tillegg ser vi nærmere på virkelig verdi og revisors arbeid ved usikre estimer.

Videre følger metodekapittelet med valg av forskningsdesign, utvalgsprosessen, målutvikling, datainnsamling og test for validitet. Strukturen i revisjonsstandarden ISA 540 - *revisjon av regnskapsestimer, inkludert regnskapsestimer på virkelig verdi og tilhørende tilleggsopplysninger*, har vi lagt til grunn for utviklingen av både intervjuguiden og spørreundersøkelsen. I kapittel 6 presenteres analyser og resultater og i kapittel 7 oppsummeres resultatene med teoretiske og praktiske implikasjoner. Avhandlingen avsluttes med videre forskning.

2. Regnskapets rammer

Regnskapets rammer er et fundament som trekker linjene for all regnskapsproduksjon, og er dermed også et fundament for revisors arbeid. Vi anser det derfor som hensiktsmessig å se nærmere på regnskapets rammer. I dette kapittelet vil vi gjennomgå det konseptuelle rammeverket med regnskapets formål, brukergrupper og kvalitetskrav. I tillegg vil vi trekke inn prinsippal-agent-teorien og resultat- og balanseorientering.

Det konseptuelle rammeverket skal utgjøre en plattform av underliggende forutsetninger og grunnleggende prinsipper for utviklingen av regnskapsstandarder og regnskapspraksis (Gjesdal, Kvaal, & Kvifte, 2006, p. 27). Det kan skilles mellom deskriptive og normative rammeverk. Deskriptive rammeverk beskriver sammenhenger ut fra eksisterende forhold, og rammeverket utarbeides på bakgrunn av erfaringer og observasjon av hvordan regnskapspraksis faktisk er (induksjon) (Gjesdal et al., 2006, p. 33). Normative rammeverk tar utgangspunkt i en referanseramme for hvordan regnskapet bør være, og de regnskapsmessige løsningene utledes på bakgrunn av teori (deduksjon). De konseptuelle rammeverkene til IASB (International Accounting Standards Board) og FASB (Financial Accounting Standards Board) er eksplisitte, normative og deduktive. Her er det lagt til grunn en ovenfra-og-ned-prosess hvor det tas utgangspunkt i regnskapsbrukernes informasjonsbehov, og deretter utledes regnskapsmessige løsninger som best dekker disse behovene. IASBs rammeverk skal være en rettesnor for regnskapsstandardsetter ved valg av ulike regnskapsmessige løsninger. Rammeverket skal også være en rettesnor for regnskapsprodusent i mangel av standarder og anbefalinger. Det skal bistå brukerne av regnskapet i tolkningen av informasjon i årsregnskapet som er utarbeidet etter IFRS og øke regnskapsbrukernes forståelse og tillit til regnskapet og øke sammenlignbarheten mellom regnskap. Det bør imidlertid påpekes at IASBs rammeverk ikke har samme status som standarder og tolkninger. Det norske rammeverket derimot har sterkere autoritet enn standardene.

Det konseptuelle rammeverket tar for seg sentrale spørsmål som: Hva er formålet med regnskapet? Skal regnskapsinformasjonen først og fremst være pålitelig eller er det viktigere at informasjonen er relevant? Er resultatmåling eller balansemåling viktigst? Hvordan skal transaksjoner og regnskapsposter måles? (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 13) I dette kapitelet vil vi først belyse regnskapets formål og regnskapets brukergrupper. I fortsettelsen trekker vi inn prinsippal-agent-teori, regnskapets kvalitetskrav og de to tilnærmingene til regnskapsføring, resultatorientering og balanseorientering.

2.1. Regnskapets formål

Vi vil i dette delkapittelet presentere regnskapets formål. Innledningsvis må rammeverket først definere hvem som er brukerne av regnskapsinformasjonen, og hva regnskapsinformasjonen brukes til. Hva som fastsettes som regnskapets formål har betydning for de regnskapsmessige løsningene som skal utledes (Kvifte & Johnsen, 2008), i tillegg har formålet også betydning for revisors som skal innhente betryggende sikkerhet for at regnskapet er formålsriktig.

Formålet til regnskapet er i henhold til IASB å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon til regnskapsbrukerne (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 58). Stenheim (2010) skriver at finansregnskapet har som formål å redusere informasjonsasymmetrien mellom ulike interessenter i en virksomhet. Denne informasjonen vil i hovedsak tjene to formål: 1. informasjonen kan enten benyttes som grunnlag for verdsetting av virksomheten (prognoseformål), eller 2. som grunnlag for vurdering av ledelsens prioriteringer og resultatet av disse prioriteringene (kontrollformålet). For at regnskapet skal kunne bidra med informasjon som er relevant for verdsetting, må regnskapsinformasjonen kunne brukes enten direkte eller indirekte til å estimere fremtidige kontantstrømmer. Informasjonen som brukes til dette formålet kan være tilbakeskuende ved at historiske hendelser fremskrives til senere perioder, eller den kan være fremadskuende ved at informasjon i seg selv representerer verdiesestimater. Med andre ord vil prognoseformålet til regnskapet kunne bli ivaretatt ved bruk av både virkelig verdi og historisk kost som måleattributter. Bruk av regnskapet til kontrollformål vil imidlertid kreve tilgang på tilbakeskuende informasjon. Formålet her er å vurdere ledelsens tidligere beslutninger og prioriteringer, og om de økonomiske resultatene som er oppnådd følger av disse prioriteringene. Fokuset vil derfor i større grad enn ved prognoseformålet ligge på historiske transaksjoner og på måling av avkastning på investert kapital. Det vesentlige her er i hvilken grad den oppnådde avkastningen skyldes ledelsens prioriteringer og valg som ledelsen kan kontrollere, eller om det skyldes forhold utenfor ledelsens kontroll (Stenheim, 2010, p. 18). Ulike regnskapsbrukere vil ha ulikt behov for informasjon. Eksempelvis antas det at investorer har økonomisk avkastning som sin drivkraft. Dette kommer gjerne til uttrykk gjennom fremtidige kontantstrømmer, i form av overskuddsutdelinger og i form av gevinster ved realisasjon av investeringen. Brukerne skal på grunnlag av regnskapet kunne fatte bedre og mer velbegrunnede beslutninger enn det som ville vært mulig uten den kunnskapen som regnskapet gir (Gjesdal et al., 2006, p. 43). Som vi

ser, vektlegges særlig prognose- og kontrollformålet i regnskapslitteraturen og hos de ledende regnskapsstandardsetterne.

Stenheim and Baksaas (2013, p. 28) omtaler fordelingsformålet som et tredje formål til regnskapet. Dette formålet er sjelden uttrykket i de konseptuelle rammeverkene, men anses allikevel som relevant. Fordelingsformålet er rettet mot beslutninger som gjelder fordeling av verdiskapningen i foretaket, og hvordan det faktisk er fordelt mellom interessentene (Stenheim & Baksaas, 2013, p. 29). I de nåværende konseptuelle rammeverkene til IASB og FASB vektlegges prognose- og kontrollformålet likt ved å fokusere på kontantstrøminformasjon, og det unnlates å foreta en prioritering mellom dem. Dette kan tyde på at standardsetterne ikke betrakter formålene som konkurrerende, men i stedet komplementære eller til og med overlappende (Gjesdal et al., 2006). Allikevel er det hevdet at formålene er konkurrerende. Ijiri (1983) peker for eksempel på noen grunnleggende forskjeller mellom de to formålene: Mer informasjon er alltid å foretrekke ved bruk av regnskapet til prognoseformål, men ikke nødvendigvis ved bruk av regnskapet til kontrollformål. Videre understreker han at subjektiv informasjon kan være nyttig ved bruk av regnskapet til prognoseformål, men ikke til kontrollformål. Med andre ord kan ulik vektning av de to formålene resultere i ulike regnskapsmessige løsninger (Ijiri, 1983). På den andre siden er det andre som synes å være mer i tråd med IASB og FASB. Lennard (2007) argumenterer for at informasjon som kreves for å tilfredsstille de to formålene ikke er konkurrerende, men komplementære (Lennard, 2007). I diskusjonsnotatet til nytt konseptuelt rammeverk ble kontrollformålet redusert til fordel for prognoseformålet. IASB og FASB argumenterte for at den informasjonen som er nødvendig for å tilfredsstille kontrollformålet omfattes av den informasjonen som er nødvendig for prognoseformålet. Det ble derfor ikke ansett som nødvendig å presisere et eget kontrollformål. Dette møtte imidlertid sterk kritikk i høringsrunden. Generelt ble det argumentert for at et ensidig fokus på prognoseformålet trolig fører til regnskapsmessige løsninger som utelater informasjon som er nødvendig for å tilfredsstille kontrollformålet (Stenheim, 2010).

2.2. Prinsippal-agent-teori

Regnskapet skal bidra med beslutningsnyttig informasjon ved å konvertere internt tilgjengelig informasjon til å bli eksternt tilgjengelig informasjon. Regnskapsprodusenten sitter på mer og bedre informasjon enn regnskapsbrukeren og har således en informasjonsfordel sammenlignet med regnskapsbrukeren (Scott, 2012, p. 21). Denne informasjonsasymmetrien er årsaken til at regnskapet har informasjonsverdi og kan sies å være en forutsetning for at regnskapet skal ha

en rolle. Revisors rolle er i denne sammenheng å innhente betryggende sikkerhet for at regnskapet gir et rettviseende bilde av virksomheten til regnskapsbrukeren. Dersom all informasjon er tilgjengelig, vil det ikke vært behov for regnskapet og heller ikke behov for revisjon. Uten denne asymmetrien vil det altså ikke vært noe marked for regnskapsinformasjonen. Regnskapets avbildning av økonomisk substans blir imidlertid forstyrret av «regnskapsmessig støy». Dette innebærer at regnskapet kan brukes som et instrument for å mislede regnskapsbrukerne slik at ledelsen (eventuelt andre) kan oppnå urettmessige fordeler. Regnskapet kan med andre ord bli manipulert. Formålet med regnskapet er å redusere informasjonsasymmetrien mellom prinsipal og agent ved å rapportere informasjon om økonomiske verdier og økonomisk inntjening, det vil si balansen og resultatet. Vi ser derfor at informasjonsasymmetri ligger til grunn for prinsipal-agent-teorien.

Under prinsipal-agent-teorien er forholdet mellom ledelsen og eierne i fokus (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 59). Virksomhetens eiere betegnes som prinsipal og toppledelsen er agenten som er engasjert for å drive virksomheten på vegne av eieren (Scott, 2012, pp. 339-340). Kontrakter som er ment å redusere prinsipal-agent problemer har egenskaper som både ikke-kooperative og kooperative spill. De er ikke-kooperative ved at begge parter velger motstridende handlinger og partene er ikke spesielt enige når de skal ta beslutninger (gitt at det ikke foreligger en kontrakt). Handlingene blir i stedet motivert av selve kontrakten. Likevel må hver av partene kunne forplikte seg til kontrakten, med andre ord binde seg og følge reglene (Scott, 2012, p. 340). Alvarez and Hall (2006) skriver at et kritisk ledelsesproblem i de fleste organisasjoner er delegering. Delegering oppstår når en prinsipal som ønsker å gjennomføre en aktivitet, men ikke klarer å utføre aktiviteten i stedet ansetter en agent for å gjennomføre aktiviteten. Men det oppstår ofte problemer, da de ikke kan vite om de har hyret rett person, og om aktiviteten blir gjennomført riktig.

Ronen and Yaari (2010, p. 301) skriver at prinsipal-agent-teorien på den ene siden setter ledelsen i et uheldig lys når man forutsetter at ledelsen opptrer opportunistisk, dvs. opptrer i egen fremfor eiernes interesse. Agenten kan foretrekke å yte mindre innsats, mens prinsipalen foretrekker mer innsats, fordi det øker forventet fortjeneste. På den andre siden ser man at prinsipal-agent-teorien understreker det faktum at et selskaps eiere verken kan observere eller få tilstrekkelig klarhet i ledelsens handlinger utfra økonomiske rapporter og andre observerbare variabler. Besittelse av privat informasjon gir ledere en mulighet til å styre resultatet. Slik resultatstyring er skadelig når ledere oppnår urettmessige fordeler på

bekostning av eierne. Jensen and Meckling (1976) definerer et agentforhold som en kontrakt, hvor en eller flere prinsipaler engasjerer en annen person (agenten) til å utføre noen tjenester på deres vegne, som involverer delegering av beslutningsmyndighet til agenten. Typisk i agentlitteraturen, er det en risikonøytral prinsipal som bidrar til kapital, og en risikoavers agent som opptrer opportunistisk. Prinsipalens problem er karakterisert som det å motivere agenten til å handle på vegne av vegne av prinsipalens interesse. Hvis prinsipalen kan observere hvor mye innsats agenten yter, vil en optimal kontrakt være å betale agenten en bestemt lønn ved riktige handlinger, og motsatt hvis agenten ikke gjør handlingene. Problemet oppstår når prinsipalen ikke kan observere agentens handlinger. I slike tilfeller vil en optimal kontrakt være at agenten mottar sin andel av utfallet fra sine handlinger, noe som gir et insentiv til å yte optimale innsats (Watts & Zimmerman, 1986, p. 185). Kjernen i prinsipal-agent-teorien er altså at prinsipalen sitter i en maktposisjon som agenten til en viss grad må akseptere for å forbli i systemet. Samtidig er prinsipalen avhengig av de handlingene som utføres av agenten (Busch & Vanebo, 2000, p. 334). Videre har prinsipalen og agenten ulik informasjon, ulike interesser og ulik tilgang til ressurser i virksomheten. Prinsipalen må da kontrollere og motivere agenten slik at han handler i prinsipalens interesse. Klassiske prinsipal-agentrelasjoner kan identifiseres mellom 1) eiere-ledere og 2) eiere-ledere og kreditorer (Stenheim, 2013).

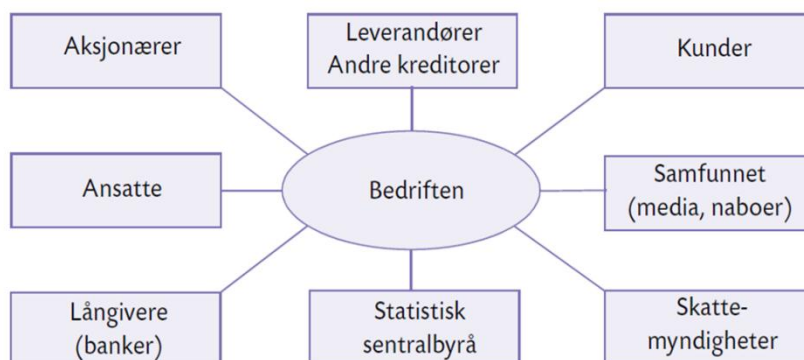
Resultat av prinsipal-agent-problemet og et samspill mellom leder og medarbeider som ikke fungerer, kan være opportunistisk adferd. Opportunisme kan defineres som: ledere som er mer interessert i å maksimere egen nytte, og ikke maksimere bedriftens fortjeneste og lønnsomhet. Valgene som maksimerer formuen til eierne, maksimerer nødvendigvis ikke formuen til lederne (Scott, 2012, p. 306). Ifølge Ouchi (1979) har vi to hovedstrategier for å redusere opportunistisk atferd: 1. måling av agentens ytelse, og 2. reduksjon av målkonflikten mellom prinsipal og agent. Busch, Vanebo, and Dehlin (2010, p. 135) har valgt å definere måling av ytelse som det å bygge opp en struktur som skal sikre at agenten oppfører seg på en bestemt måte, og/eller måle agenten utfra hvilke resultater han eller hun er i stand til å produsere. Samtidig definerer de reduksjon av målkonflikt som prinsipalens strategi for å bygge opp en sterk organisasjonskultur, hvor medarbeiderne identifiserer seg med organisasjonens mål. Ifølge Stenheim (2010) oppstod konservatisme som grunnleggende regnskapsprinsipp som ett av mange tiltak for å forhindre opportunistisk atferd fra ledelsens side. Ved innføring av konservatisme som et grunnleggende prinsipp ved regnskapsrapportering, reduseres

handlingsrommet ledelsen har til å øke regnskapsmessig resultat og regnskapsmessig egenkapital (Stenheim, 2010).

2.3. Regnskapets brukergrupper

Målsetningen om beslutningsnyttig informasjon forutsetter at brukerne av regnskapet er identifisert. Hvem som er brukerne av regnskapet er et fundamentalt spørsmål, og avgrensningen av den primære brukerkretsen har vært gjenstand for en del motstridende syn (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 61). Revisor skal være samfunnets tillitsperson og skal for foretakets interesser bekrefte eventuelt avkrefte at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisor skal også bekrefte at regnskapet gir et rettviseende bilde av virksomheten.

I utgangspunktet er alle interessentene til virksomheten brukere av regnskapet. FASB (1978) har valgt å regne de fleste potensielle brukergruppene som målgrupper, herunder eiere, långivere, leverandører, potensielle investorer og långivere, ansatte, ledelsen, styremedlemmer, kunder, finansielle rådgivere, meglere, børser, juridiske rådgivere, forskere, skattemyndigheter, pressen, handelsorganisasjoner, studenter osv.

Figur 1: Interessegrupper (Stenheim, 2013)

Alle brukergruppens informasjonsbehov kan ikke tilfredsstilles i en og samme regnskapsrapport. Investorer, långivere og deres rådgivere er imidlertid vektlagt spesielt og blir gjerne identifisert som de primære brukerne av regnskapet. Dette valget er begrunnet utfra deres spesielle behov for informasjon siden de bærer en betydelig og mer omfattende risiko, og begrunnet utfra deres manglende tilgang til annen finansiell informasjon (FASB, 1978; Gjesdal et al., 2006, p. 41). Likevel kan det hevdes at informasjon som er relevant for investorer og kreditorer sannsynligvis også vil være relevant for andre brukergrupper.

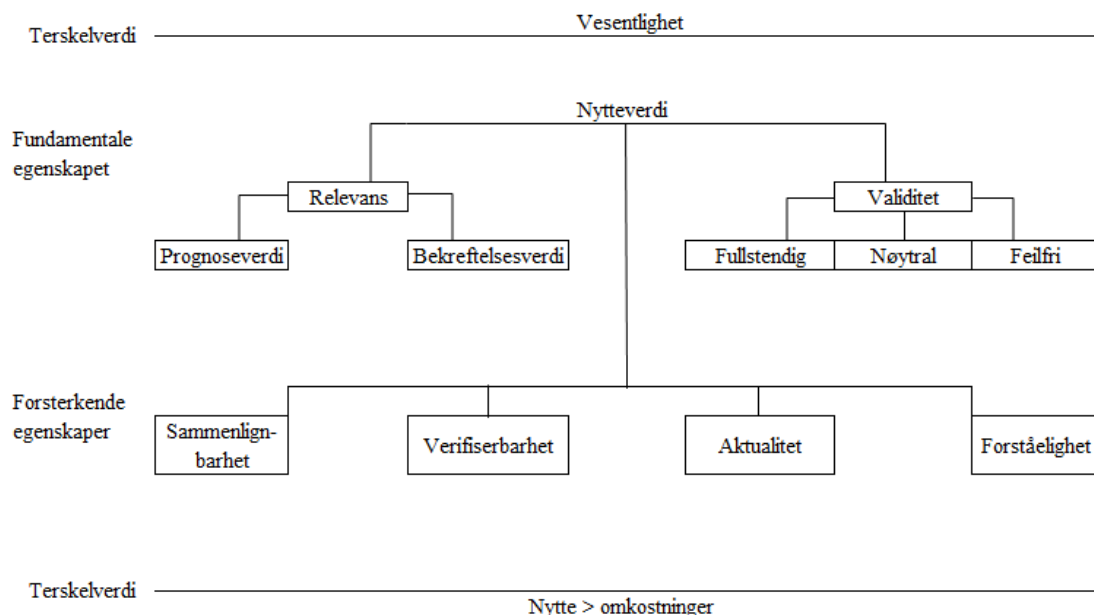
Hendriksen and Van Breda (1992, p. 128) skriver at det er utfordrende å definere de primære brukergruppene. Noen argumenterer for ledelsen, andre favoriserer de ansatte, kundene eller det offentlige. Valget av investorer og långivere som primærbrukere, er blitt kritisert fra flere hold. Beaver and Demski (1974) hevder at dersom det brede spekteret av informasjonsbehov til de ulike brukergruppene ikke ivaretas, begrenses nytteverdien av målene betydelig. Rammeverket til IASB uttaler blant annet at finansiell rapportering skal være nyttig og relevant for eksisterende og potensielle investorer, långivere og andre kreditorer i beslutningssituasjoner hvor beslutninger innebærer blant annet kjøp og salg av egenkapital- og gjeldsinstrumenter (IASB, 2010:OB2). IASB og FASB har i det pågående rammeverksprosjektet ikke funnet grunn til å identifisere andre brukere. Begrunnelsen for å prioritere disse er den samme som tidligere at de har et særlig behov for regnskapsinformasjon fordi de stiller kapital til rådighet, bærer betydelig risiko og generelt er i en svak posisjon til å kreve informasjon som dekker deres informasjonsbehov (IASB, 2010:OB5). Felles for investorer, långivere og deres rådgivere er behovet for informasjon om fremtidig kontantstrøm. Investorene og finansanalytikerne/aksjemeglere bruker kontantstrømsinformasjon til å estimere verdien på foretaket. Långivere kan bruke samme informasjonen til å si noe om foretakets fremtidige evne til å betale renter og avdrag (fremtidig likviditetssituasjon). Disse gruppene kan derfor synes å være rimelig homogene når det gjelder behov for informasjon. Imidlertid kan det argumenteres for at investorenes informasjonsbehov er noe forskjellig fra långivernes informasjonsbehov. Investorer er opptatt av både positive og negative endringer i fremtidig kontantstrøm/inntjening. Långiverne vil som regel ha en fast oppside bestemt av lånerenten. Uavhengig av foretakets inntjening, vil ikke lånegivernes andel av inntjeningen overstige avtalt lånerente. Långiverne er derfor mest opptatt av fremtidig kontantstrøm/inntjening relatert til foretakets likviditet, det vil si evnen til å betjene lånet. Av den grunn er ikke nødvendigvis informasjonsbehovet helt sammenfallende (Stenheim & Baksaas, 2013, p. 17). Videre har rammeverket og fått kritikk for ikke å identifisere primærbrukere av regnskapet for små og mellomstore foretak (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 62).

2.4. Regnskapets kvalitetskrav

Det stilles visse kvalitetskrav til regnskapsinformasjonen for sikre at regnskapsbrukerne får beslutningsnyttig informasjon og samtidig beskyttes mot villedende informasjon. Revisor skal som tidligere nevnt bekrefte eventuelt avkrefte at regnskapet gir et rettviseende bilde av regnskapet og er av den grunn opptatt av at regnskapets kvalitetskrav er møtt.

Relevans og pålitelighet var tidligere ansett som primære krav, mens blant annet sammenlignbarhet var et sekundært krav (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 63). I 2010 ble pålitelighet erstattet med validitet i rammeverket til IASB (International Accounting Standards Board). Krav til pålitelig måling finnes allikevel fremdeles ved inntegning og måling (IASB, 2010: 4.38b), samt i en rekke IFRS-standarder. I henhold til IASB er kravene nå at regnskapsinformasjonen skal være *forståelig, relevant, valid og sammenlignbar* (IASB, 2010: 4.). Betegnelsen primære kvalitetskrav er byttet ut med nødvendige kvalitetskrav for at informasjonen skal være beslutningsnyttig.

Modellen under viser en fremstilling av kvalitetskravene (Elling, 2012).

Figur 2: Kvalitetskravene

Under kravet til forståelighet forutsettes det at brukerne har en viss regnskapsfaglig kompetanse og er villige til å studere informasjonen (IASB, 2010: QC32). Dersom regnskapsinformasjon ikke kan forstås, vil den heller ikke kunne brukes. Informasjon som er kompleks skal allikevel ikke utelates (IASB, 2010: QC31). IASB har i senere tid blitt kritisert for å utvikle så komplekse regnskapsstandarder at regnskapsprodusenten har vanskeligheter med å forstå og anvende disse standardene. Kravet til forståelighet gjelder imidlertid for å sikre at regnskapsinformasjonen er forståelig for regnskapsbrukerne, ikke for at standardene skal være forståelige for regnskapsprodusenten (Gjesdal et al., 2006, p. 45). Relevant informasjon skal dekke brukernes informasjonsbehov før beslutninger skal fattes. Informasjon

som er relevant vil allikevel ikke bli anvendt dersom regnskapsbrukeren ikke har tillit til at informasjonen er korrekt. For å skape denne tilliten må informasjonen som fremgår av regnskapet være valid (gyldig), det vil si måle det den har til hensikt å måle (IASB, 2010: QC12). Kravet til sammenlignbarhet forutsetter konsistens og ensartethet (IASB, 2010: QC21, QC24). I Norge inkluderes også krav til konsistens og ensartethet (rskl. § 4-4). Konsistens innebærer sammenlignbarhet over tid, det vil si at foretakene skal forholde seg til en regnskapspraksis og ikke veksle mellom prinsipper fra år til år. Det bør imidlertid påpekes at kravet til konsistent prinsippanvendelse ikke er til hinder for prinsippendringer over tid (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 73). Prinsippendringer som gir bedre periodiseringer er derfor ikke i konflikt med konsistenskravet (IAS 8.14). Vesentlighet inngår også i rammeverket til IASB og er nærmere beskrevet under kravet til relevans. Ensartethet innebærer mulighet til sammenligninger mellom foretak (Gjesdal et al., 2006). Beslutningstaker har ofte behov for å kunne se regnskapets endring over tid, samt å kunne sammenligne regnskap på tvers av selskap (Elling, 2012, p. 21).

I delkapitelene under vil vi gå nærmere inn på de to grunnleggende kvalitetskravene relevans og validitet.

2.4.1. Relevans

Regnskapsinformasjonen er relevant når den har betydning for beslutningstakerne og har et potensial til å endre deres beslutninger (IASB, 2010: BC 3.12-3.13). Relevans innebærer predikasjonsverdi (predictive value) og tilbakemeldingsverdi/bekreftelsesverdi (confirmatory value) (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 71). Informasjonen skal således kunne skape forventinger samtidig som den kontrollerer tidligere forventninger (IASB, 2010: QC7). Predikasjonsverdi innebærer at informasjonen skal kunne si noe om selskapets økonomiske utsikter, og på den måten dekke regnskapsbrukerens prognoseformål. Tilbakemeldingsverdi betyr at informasjonen skal kunne benyttes til å bekrefte, justere og kontrollere tidligere forventninger. Tilbakemeldingsverdien er også relevant for prognoseformål ettersom justering av tidligere forventninger gjerne medfører justering av forventninger om fremtiden. Informasjonens predikasjonsverdi og tilbakemeldingsverdi henger derfor sammen (IASB, 2010: QC10). For at informasjonen skal være relevant må den også være vesentlig (IASB, 1989). Vesentlighet innebærer at fravær av denne informasjonen ville påvirket beslutninger brukerne har tatt på bakgrunn av regnskapet (IASB, 2010: QC11). Hver enkelt regnskapsstørrelse må vurderes utfra vesentlighet, og hva som anses som vesentlig informasjon kan derfor variere mellom foretakene. Vesentlighet er altså skjønnsvurderinger i forhold til størrelse og type

informasjon. Tidligere var også aktualitet (tidsriktighet) en del av relevanskravet, men inngår nå kun som et forsterkende krav.

2.4.2. Validitet og pålitelighet

Pålitelighet og relevans var tidligere de primære kvalitetskravene i det konseptuelle rammeverket til IASB og FASB. Pålitelighet omfattet validitet, verifiserbarhet og nøyaktighet. Som tidligere nevnt er pålitelighet erstattet med validitet i det nye rammeverket til IASB. Dette betyr at pålitelighet og verifiserbarhet ikke lenger er en del av det grunnleggende kvalitetskravet, men inngår nå som forsterkende krav. Årsaken til endringen var at IASB argumenterte for at pålitelighet hadde et uklart meningsinnhold. Pålitelighet ble ifølge IASB noen ganger assosieres med fravær av måleusikkerhet. Andre ganger ble pålitelighet likestilt med verifiserbarhet, og skillet mellom økonomisk usikkerhet og måleusikkerhet mener IASB ofte var misforstått. Dersom det er høy økonomisk usikkerhet, betyr ikke det at verdien er upålitelig. Eksempelvis vil ikke markedsverdien være mindre pålitelig dersom det er høy volatilitet i en aksje. Påliteligheten blir først påvirket dersom den økonomiske usikkerheten medfører høy måleusikkerhet. Det har imidlertid vært spekulert rundt om årsaken også kan ha vært at pålitelighet representerte en terskel for anvendelse av virkelig verdi i tilfeller der det ikke finnes observerbare markedsverdier (Stenheim, 2010).

NRS (Norsk regnskapsstiftelse) har ansett pålitelighet som et nødvendig og viktig kvalitetskrav. Regnskapsstiftelsen mente spesielt at verifiserbarhet, som inngår som et element av pålitelighet, er et viktig krav for å redusere risikoen for manipulering. Det er viktig å påpeke at dersom regnskapet ikke lenger tilfredsstillt verifiserbarhetskravet, blir det mindre egnet for kontrollformål. Som tidligere nevnt har pålitelighet imidlertid fortsatt gyldighet ved måling og innregning av regnskapsstørrelser, jf. IASB (2010): 4.38b, i tillegg til en rekke IFRS- standarder. Begrepet pålitelighet har derfor fortsatt relevans, og valid informasjon kan være pålitelig uten å være verifiserbar. Verifiserbarhet dreier seg om bekreftelse eller avkreftelse informasjonen og krever en grad av enighet mellom uavhengige regnskapsbrukere. Et estimat av virkelig verdi kan sies å være mindre verifiserbar enn kostpris. Det betyr at verifiserbarheten øker med tilgangen på annen informasjon som for eksempel observerbare markedspriser. Verifisering kan enten skje ved at det er mulig å observeres informasjonen direkte gjennom en markedspris eller indirekte ved at informasjonen som er brukt til å beregne verdien kan etterprøves. Direkte verifikasjon sies å være bedre enn indirekte fordi den er egnet til å avdekke feil både i metode og i anvendelse (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 70). Verifiserbarhet er imidlertid nå kun et forsterkende krav. Nøytralitet handler om at

rapporteringen ikke skal påvirkes av preferanser eller forutinntatthet (bias) (FASB 1980.99). Bonus og aksjebasert belønning, samt prestisje for ledelsen er noen incentiver som kan føre til at rapporteringen ikke blir nøytral. Det kan også hevdes at rapporteringen trolig ikke blir fullstendig nøytral, til tross for at intensjonen ikke er å manipulere. Validitet handler om gyldighet og innebærer at informasjonen skal måle det den har til hensikt å måle. Det betyr at informasjonen skal gi et bilde de underliggende økonomiske forholdene som den er ment å måle (Elling, 2012, p. 206). Informasjonen skal med andre ord være troverdig og gi en sann representasjon. Informasjonen kan være verifiserbar uten å være valid. Et eksempel er anskaffelseskost på en eiendel. Verdien kan verifiseres men siden den kan ha endret seg betydelig siden anskaffelsestidspunktet, vil den ikke være valid. Validitet kan knyttes til balanseorientering der alle balanseposter skal inngå i definisjonene av eiendeler, gjeld og egenkapital. Validitetskravet kan videre sies å være tilfredsstillt dersom de rapporterte eiendelene representerer de økonomiske eiendelene. Dersom fokuset er på resultatmåling, bør derimot de grunnleggende resultatorienterte prinsippene legges til grunn. Resultatorientering og balanseorientering belyses nærmere i delkapittelet under.

2.5. Resultatorientering og balanseorientering

Balanseorienteringen sto i fokus tidlig på nittenhundretallet, og resultatinformasjonen var hovedsakelig begrenset til en forklaring av endring i finansiell stilling (Hepworth, 1953, s. 51; Schmalenbach 1959, s. 3.). Denne trenden snudde. Frem til syttitallet var regnskapsteorien og praksisen resultatorientert, hvor balansen av mange ble betraktet som redskap for utsatt kostnadsføring ("temporary stock of deferred costs") (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 97). På syttitallet ble det stilt spørsmål ved denne bruken av balansen. FASBs konseptuelle rammeverk er delvis et resultat av denne kritikken. Det bør presiseres at denne utviklingen først og fremst skjedde i USA og etter hvert i de andre sentrale engelskspråklige land. I Norge har resultatorienteringen derimot stått sterkt.

Den norske regnskapsmodellen bygger på en resultatorientert tilnærming der hovedformålet er å gi en fornuftig resultatmåling (Gjesdal et al., 2006, p. 51). Den resultatorienterte tilnærmingen definerer prinsippene for måling av inntekter og kostnader. Balansestørrelsene eiendeler og gjeld blir ikke definert, da verdien av disse bestemmes av inntektene og kostnadene og fremkommer derfor residualt. Innregning og måling skjer med utgangspunkt i resultatorienterte prinsipper som transaksjonsprinsippet kombinert med opptjenings- og sammenstillingsprinsippet (rskl. kapittel 4). Overgangen fra god regnskapsskikk (GRS) til IFRS har derfor ført til endringer i en rekke resultat- og balanseposter.

De internasjonale regnskapsstandardene IFRS, som utvikles av IASB, bygger på en balanseorientert regnskapsmodell som i større grad enn de norske regnskapsreglene tillater og anbefaler bruk av virkelig verdi (Langli & Tellefsen, 2010, p. 138). Den balanseorienterte tilnærmingen definerer eiendeler og gjeld som et overstyrende kriterium for regnskapsføring, og behandler inntekter og kostnader residualt (Sterling, 1985, p. 39). For at noe skal bli ført i balansen må det derfor tilfredsstillende definisjonene av eiendeler og gjeld.

«En eiendel en ressurs som er kontrollert av foretaket som et resultat av tidligere hendelser og som er forventet å gi foretaket fremtidige økonomiske fordeler» (IASB 1989:49a).

Viktige begreper i denne definisjonen er «kontrollert av foretaket», «forventede økonomiske fordeler» og «tidligere hendelser». Forventet økonomisk fordel betyr i denne sammenheng at nåverdien av forventet kontantstrøm er større enn null. Fordelene kommer til uttrykk som bytteverdi ved salg, produksjonsverdi ved videreforedling og salg, og oppgjørsverdi ved nedbetaling av gjeld (FASB 1985.172). Bytteverdien forutsetter at eiendelen blir omsatt i et aktivt marked, produksjonsverdien forutsetter at eiendelen kan brukes som innsatsfaktor i produksjon av andre tjenester eller eiendeler, og oppgjørsverdien forutsetter at eiendelen kan brukes til nedbetaling av gjeld (Kvifte & Johnsen, 2008, p. 86). De balanseorienterte definisjonene har blitt kritisert for å ha et vagt innhold som gir mulighet for en rekke fortolkninger (Dopuch og Sunder 1980, s7; Schuetze 2001, s. 12). En eiendel er heller en økonomisk ressurs som har evne til å generere fordeler, enn en inngående kontaktstrøm. Man trenger ikke en sannsynlighetsterskel for disse fordelene. I Discussion Paper 2013 er det derfor foreslått en endring av definisjonen til *«en eiendel er en nåværende økonomisk ressurs kontrollert av foretaket som følge av tidligere hendelser. En økonomisk ressurs er en rett, eller annen kilde til verdi, som evner å generere økonomiske fordeler» (DP 2013).* Det er foreslått tilsvarende endring av definisjonen av gjeld. Eiendelen må videre kunne måles pålitelig (IASB 1989:83), men pålitelighetskravet er også foreslått fjernet og erstattet med validitet i DP 2013 (Stenheim, 2013).

Sammenstillingsprinsippet som innebærer at utgifter skal kostnadsføres i samme periode som de tilhørende inntektene resultatføres, kan i enkelte tilfeller gi opphav til balanseposter som ikke tilfredsstillende definisjonene. Et eksempel kan være avsetninger for fremtidig vedlikehold, som er en sammenstilling mellom vedlikeholdskostnaden og den inntekten som dette vedlikeholdet er ment å generere. I et balanseorientert syn er det ikke mulig å foreta avsetningen fordi vedlikeholdsavsetning ikke er en gjeldsforpliktelse. Tidligere skulle

sammenstillingsprinsippet brukes så sånt det ikke gav løsninger som var i strid med det balanseorienterte rammeverket (Gjesdal et al., 2006, p. 51). Referansen til sammenstillingsprinsippet er nå fjernet i IAS 1 (Stenheim, 2013).

IASB har en oppfatning av at en balanseorientert tilnærming gir mer beslutningsnyttig informasjon enn en resultatorientert tilnærming (Gjesdal et al., 2006, p. 51). Verdimåling ville riktignok vært foretrukket dersom alle markedsplasser var velfungerende med fullstendig og pålitelig tilgjengelig informasjon. Et økt innslag av virkelig verdi vil derfor kunne øke relevansen, men påliteligheten vil imidlertid reduseres dersom det ikke finnes observerbare markedsverdier. Det kan videre hevdes at upålitelig informasjon ikke er beslutningsnyttig. Virkelig verdi vil vi drøfte nærmere i kapittel 2. Kvifte og Johnsen (2008) hevder at balanseorienteringen ofte blir misforstått og trekker frem en rekke myter knyttet til balanse- og resultatorientering. De hevder blant annet at balanseorienteringen ikke nødvendigvis nedprioriterer resultatinformasjonen og at det ikke nødvendigvis er slik at balanseorienteringen hører sammen med verdsettingsformålet og resultatorienteringen med kontrollformålet. Videre argumenterer de for at balanseorienteringen ikke favoriserer virkelig verdi som måleattributt. Dichev (2008) hevder imidlertid at balanseorienteringen ved å overstyre sammenstillingsprinsippet ikke gir et godt bilde av den økonomiske prosessen som viser hvordan foretaket skaper verdier. I sin artikkel fremlegger Dichev (2008) en rekke argumenter mot den balanseorienterte tilnærmingen. Blant annet trekkes det fram at inntekt er et klarere og et mer nyttig begrep enn eiendel, spesielt med tanke på omfanget av immaterielle eiendeler som består av eksempelvis forskning og utvikling, varemerker, lisenser, patenter og lignende. Dette er eiendeler som er vanskelige å verdsette og de er dermed vanskelige å gi et godt økonomisk bilde av.

Oppsummering av kapitlet

Vi har i dette kapitlet fått en forståelse av konseptuelle rammeverkets rolle som en rettesnor for regnskapsprodusent i mangel av standarder og anbefalinger. Videre har vi sett at regnskapets formål er å gi beslutningsnyttig informasjon til regnskapets brukere, ved å ivareta et verdsettelses- og kontrollformål. Regnskapets brukergrupper defineres som aksjonærer og lånegivere. Vi har også sett nærmere på regnskapets kvalitetskrav, med hovedvekt på de fundamentale kravene relevans og validitet. I tillegg har vi trukket inn prinsipal-agent-teorien og resultat- og balanseorientering.

Innføringen av IFRS i 2005 har medført at virkelig verdimåling kan benyttes som måleenhet på områder hvor tradisjonen har vært historisk kost og hvor det tidligere ikke har vært aktuelt å benytte virkelig verdi. I det neste kapitlet vil vi derfor se nærmere på omfanget av virkelig verdi under norsk og internasjonal regnskapsrett.

3. Virkelig verdi i regnskapet

Tradisjonene for bruk av ulike målemodeller har vært svært forskjellig i norsk og internasjonal regnskapsrett. Norsk regnskapsrett har hatt en forankring i bruk av historisk-kostmodellen, mens trenden i de internasjonale regnskapsstandardene derimot har dreid mot økende bruk av målemodeller for virkelig verdi («fair value»). Økt bruk av virkelig verdi har medført mer bruk av regnskapsestimater og dermed også påvirket revisors arbeid. Spesielt i tilfeller der det ikke finnes observerbare markedspriser kan estimatusikkerheten være høy, og revisor må vurdere om det foreligger vesentlig feilinformasjon i den rapporterte informasjonen som regnskapet bygger på. I dette kapitlet vil vi se nærmere på virkelig verdi under henholdsvis god regnskapsskikk (GRS) og IFRS.

3.1. Virkelig verdi under god regnskapsskikk (GRS)

Regnskapsrapportering i Norge er regulert ved regnskapsloven. Regnskapsloven betegnes i forarbeidene som en rammelov, noe som innebærer at den gir rom for bruk av profesjonelt skjønn, det vil si at regnskapsprodusentene kan legge egne vurderinger/skjønn til grunn (Johnsen, 1993). I rskl. § 4-6 heter det at: «Utarbeidelse av årsregnskapet skal foretas i samsvar med god regnskapsskikk». God regnskapsskikk skal alltid være i samsvar med de øvrige bestemmelsene i regnskapsloven som inkluderer vurderingsregler, oppstillingsplan for resultatregnskap og balanse, minstekrav til tilleggsopplysninger, krav om innhold i årsberetning og regler for utarbeidelse av konsernregnskap for morselskap i konsern. God regnskapsskikk har tradisjonelt blitt formet gjennom standardsetting i regi av Norsk regnskapsstiftelse, men det endelige innholdet i god regnskapsskikk fastsettes av domstolene. Enkelbestemmelser kan bare fravikes når bestemmelsen inneholder en eksplisitt regel om fravikelse og dette er i samsvar med god regnskapsskikk, jf. rskl. § 4-2, 2. ledd. Norsk Regnskapsstiftelse har hatt en klassisk induktiv tilnærming med fokus på å beskrive riktig regnskapsmessig praksis. For alle rettslige standarder, for eksempel god revisjonsskikk og god forretningsskikk, tillegges skjønn en betydelig rolle. Det gjelder også god regnskapsskikk (Kvifte, Tofteland, & Bernhoft, 2011, pp. 62-63).

God regnskapsskikk har hatt en sterk forankring i den transaksjonsbaserte historisk-kostmodellen, der førstegangs innregning skjer til anskaffelseskost og etterfølgende måling skjer i tråd med sammenstillingsprinsippet og forsiktighetsprinsippet (Stenheim, 2008b). Transaksjonsprinsippet, opptjeningsprinsippet, sammenstillingsprinsippet og forsiktighetsprinsippet utgjør de grunnleggende regnskapsprinsippene innen norsk

regnskapsrett, jf. rskl. §4-1. På bakgrunn av sammenstillings- og forsiktighetsprinsippet kan man utlede en historisk-kostmodell, hvor eiendeler som i utgangspunktet skal regnskapsføres til anskaffelseskost med fradrag for av- og nedskrivninger, og denne verdien er grunnlaget for vurderingen av eiendelen (Fardal, 2007). Bruk av transaksjonsbasert historisk kostmodell har sine fordeler og ulemper. En betydelig svakhet er at verdien av eiendelene i regnskapet ikke representerer dagens verdi og at det dermed kan være et avvik mellom balanseført verdi og virkelig verdi. Fordelen ved å bruke historisk kost er at verdien kan verifiseres. Verdien fastsettes med utgangspunkt i faktiske transaksjoner mellom uavhengige parter og blir ikke fastsatt på grunnlag av skjønn (Kristoffersen, 2005).

3.1.1. Transaksjonsprinsippet

Transaksjonsprinsippet er et av de grunnleggende regnskapsprinsippene og regulerer verdimåling og regnskapsføring av transaksjoner. I rskl. § 4-1, 1. ledd, nr.1 heter det at *«transaksjoner skal regnskapsføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet (transaksjonsprinsippet)»*. En transaksjon kan beskrives som en overdragelse av en ytelse mot et vederlag eller motytelse mellom en eller flere parter (Kvifte et al., 2011, p. 34).

Transaksjonstidspunktet er det tidspunktet hvor risiko og kontroll i hovedsak er overført fra selger til kjøper. Risikoen som blir overført ved transaksjonen, vil være eiendelens gevinst- og tapspotensial. Med kontroll menes beslutningsmyndighet og råderett, herunder bruk, tilgjengelighet for kreditorer og kreditorers mulighet til å foreta dekning i eiendelene etter dekningslovens bestemmelser og pantsettelsesadgang, jf. dekl. kapittel 8. I en transaksjonsbasert historisk kostmodell faller inntektsføringen ofte sammen med transaksjonstidspunktet. Varesalg skal måles til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet og inntektsføres ved levering.

Transaksjonsprinsippet baserer seg på faktiske transaksjoner. Under GRS er det noen unntak som vi vil se nærmere på i neste delkapittel.

3.1.2. Finansielle instrumenter og varederivater (rskl. § 5-8) og utenlandsk valuta (rskl. § 5-9)

Som tidligere beskrevet er hovedregelen i rskl. § 5-3 at anleggsmidler skal vurderes til anskaffelseskost med fradrag for eventuelle av- og nedskrivninger. Fra denne hovedregelen er det blant annet gitt unntak for markedsbaserte finansielle omløpsmidler og pengeposter i utenlandsk valuta. I rskl. § 5-8, 1. ledd heter det at *«finansielle instrumenter og varederivater skal vurderes til virkelig verdi dersom de (1) er klassifisert som omløpsmiddel, (2) inngår i en*

handelsportefølje med henblikk på videresalg, (3) omsettes på børs, autorisert markedsplass eller tilsvarende regulert marked i utlandet, og (4) har god eierspredning og likviditet". I rskl. § 5-9 heter det at "*pengeposter i utenlandsk valuta skal vurderes etter kursen ved regnskapsårets slutt*". Den generelle vurderingsregelen for omløpsmidler er laveste verdis prinsipp. Laveste verdis prinsipp innebærer at eiendelene skal vurderes til laveste verdi av virkelig verdi og anskaffelseskost. Bestemmelsen i § 5-8 omhandler anvendelse av markedsverdiprinsippet for visse finansielle instrumenter. Første ledd er en pliktbestemmelse: de finansielle instrumentene som defineres i paragrafen skal vurderes til virkelig verdi. Vurdering etter markedsverdiprinsippet i stedet for laveste verdis prinsipp innebærer at (urealisert) verdistigning siden forrige regnskapsavslutning føres som inntekt, og (urealisert) verdifall som kostnad.

Ved markedsverdiprinsippet behandles med andre ord verdiendringer symmetrisk. Bestemmelsen i § 5-9 omhandler anvendelse av dagskursprinsippet for pengeposter i utenlandsk valuta. I likhet med vurderingsregelen for finansielle instrumenter og varederivater i § 5-8 operasjonaliserer bestemmelsen resultatføring av verdibasert inntekt etter opptjeningsprinsippet. Bestemmelsen i rskl. § 5-9 gjelder generelt, og omfatter både kortsiktige og langsiktige poster. Fordringer med kortere løpetid enn ett år er omløpsmidler, mens fordringer med lenger løpetid enn ett år er anleggsmidler. Hovedregelen i Norge er at både bokføring og rapportering av regnskapsinformasjon skal skje i norske kroner, men det er allikevel tillatt å bruke både funksjonell valuta (den valuta virksomheten i hovedsak er knyttet til), regnskapsvaluta eller euro, jf. rskl. § 3-4. Det betyr at fordringer i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner ved bruk av dagens kurs og valutadifferenser som oppstår ved endring av valutakursen, skal resultatføres. Vurdering til balansedagens kurs er en virkelig verdivurdering.

Vi ser at god regnskapsskikk hovedsakelig bygger på en historisk kostmodell hvor det kun unntaksvis tillates bruk av virkelig verdi.

3.2. Virkelig verdi under IFRS

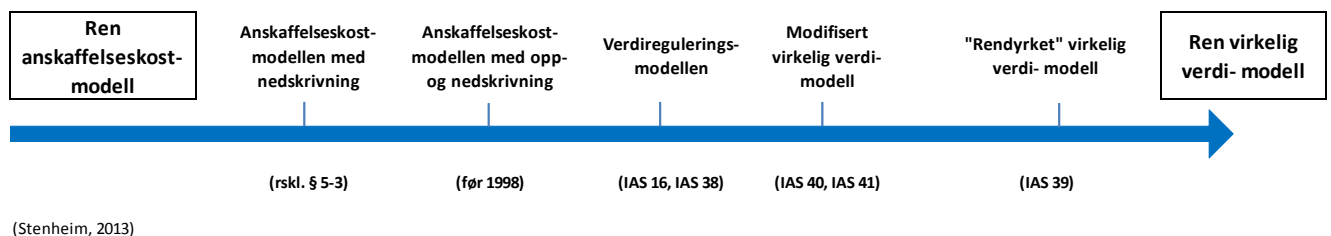
De internasjonale regnskapsstandardene IFRS fastsettes og reguleres av IASB. I 2005 ble norske børsnoterte selskap pålagt å benytte internasjonale regnskapsstandarder i konsernregnskapet, som en følge av EØS-avtalen og EU-forordningen (EF) nr. 1606/2002, jf. rskl. § 3-9, 4. ledd.

3.2.1. Fra historisk kost til virkelig verdi

Norsk regnskapsrett har som nevnt hatt en sterk forankring i den transaksjonsbaserte historisk kostmodellen, der førstegangs innregning skjer til anskaffelseskost og etterfølgende måling skjer i tråd med sammenstillingsprinsippet og forsiktighetsprinsippet (Stenheim, 2008b).

Innføringen av IFRS har medført at virkelig verdimåling nå kan benyttes som måleattributt på områder hvor tradisjonen har vært historisk kost og hvor det tidligere ikke har vært aktuelt å benytte virkelig verdi. Vi ser en sterk dreining mot virkelig verdi som måleprinsipp, noe som er et forsøk på å gi mer beslutningsnyttig informasjon til regnskapsbrukerne. Virkelig verdi blir innført for å oppnå økt relevans, men konsekvensen er at de sentrale kvalitetskravene pålitelighet og forståelighet blir satt i skyggen. Virkelig verdi-størrelser er mer usikre enn størrelser basert på faktiske realiserte hendelser. Adgang til å benytte virkelig verdi reduserer derfor påliteligheten til den finansielle rapporteringen (Stenheim, 2008b).

Modellene som nå finnes innen IFRS-reguleringen spenner fra en rendyrket anskaffelseskostmodell via modeller som utgjør en modifisering av anskaffelseskostmodellen, over til mer rendyrkede virkelig verdi-modeller (Stenheim, 2008a). Dette spennet er illustrert i modellen nedenfor.

Figur 3: Anskaffelseskost- modell til ren virkelig verdi- modell

I de følgende delkapitlene vil vi gi en kort gjennomgang av de aktuelle modellene for å illustrere omfanget av virkelig verdi-måling. I tillegg vil vi gå nærmere inn på de aktuelle IAS- standardene for nærmere å belyse omfanget og kompleksiteten i måling av virkelig verdi. Dette har betydning både for ledelsen som skal utarbeide regnskapsestimatene og revisor som skal revidere regnskapsestimatene.

3.2.1.1. Historisk-kostmodellen

Historisk-kostmodellen er som nevnt sterkt forankret i norsk regnskapsrett. Modellen baserer seg på faktiske transaksjoner der innregning av eiendeler og forpliktelser skjer til anskaffelseskost og etterfølgende måling skjer i samsvar med forsiktighetsprinsippet og sammenstillingsprinsippet. Eiendelene skal avskrives dersom det er begrenset økonomisk

levetid, og nedskrives til virkelig verdi hvis verdien er lavere enn balanseverdien. Virkelig verdi er høyeste verdi av bruksverdi (nåverdien) og netto salgsverdi. Dette innebærer at det i Norge har vært begrenset adgang til å benytte virkelig verdi etter transaksjonstidspunktet. Historisk-kostmodellen er å regne som et verifiserbart mål, men det kan være et stort avvik mellom virkelig verdi og regnskapsført verdi som gjør at relevansen i informasjonen for regnskapsbruker er redusert. Dette gjelder særlig når det er lang tid siden transaksjonstidspunktet og det er stor volatilitet i den virkelige verdien.

3.2.1.2. Anskaffelseskost med nedskrivning

Under historisk-kostmodellen er det to hovedregler for verdsettelse. I henhold til rskl. § 5-2 skal omløpsmidler vurderes til laveste verdi av anskaffelseskost og virkelig verdi.

Anleggsmidler skal i henhold til rskl. § 5-3 vurderes til anskaffelseskost og avskrives etter en fornuftig avskrivningsplan. Videre skal anleggsmidlene nedskrives til virkelig verdi ved verdifall som ikke forventes å være forbigående. Det betyr at virkelig verdi kun skal reflekteres ved ikke-forbigående verdifall. Denne nedskrivningen skal reverseres dersom grunnlaget for nedskrivningen ikke lengre er til stede, jf. rskl. § 5-3.

Ifølge forsiktighetsprinsippet skal urealisert tap resultatføres, jf. rskl. § 4-1, 4. ledd, mens urealiserte gevinster derimot ikke skal resultatføres før de er realisert. På denne måten vernes regnskapsbrukerne mot «sminkede» og subjektivt overvurderte regnskaper (Gjesdal et al., 2006, p. 330). I en rendyrket historisk-kostmodell behandles gevinst og tap symmetrisk, det vil si at urealisert tap ikke resultatføres før utfallet er kjent. Den norske regnskapsmodellen er følgelig en modifisert versjon av historisk-kostmodellen. Kvaal (2003) skriver at nedskrivning er et begrep som kun har mening i historisk-kostmodellen.

3.2.1.3. Anskaffelseskost med opp- og nedskrivning

Før 1999 var det etter norsk regnskapsrett mulighet for opp- og nedskrivning.

Anskaffelseskost representerte en maksimal verdi for oppskrivningsmuligheten, og et anleggsmiddel kunne følgelig ikke oppføres høyere enn anskaffelseskost, jf. rskl. 1977 § 21, 1. ledd. Dette gjaldt for både anleggsmidler og omløpsmidler. Foretaket kunne selv bestemme om det skulle foretas oppskrivning, når det skulle foretas oppskrivning for hvilke varige driftsmidler og med hvilket beløp (Gjesdal et al., 2006, p. 115). Ved oppskrivningsadgangen forelå det ingen plikt om oppskrivning, men en fleksibel mulighet som ga rom for individuelle tilpasninger. Oppskrivningsmuligheten ble imidlertid fjernet da den ble ansett som et «subjektivt fremmedelement i den ellers så konservative historisk-kost-modellen» (Stenheim,

2008a). Det hevdes at denne oppskrivningsadgangen ble misbrukt av ledelsen som ledd i manipulering, både innenfor og utover lovens rammer (Stenheim, 2008a).

Innføringen av IFRS har imidlertid igjen åpnet muligheten for positiv verdiregulering, noe som på mange måter bringer inn svakhetene som var forbundet med den tidligere oppskrivningsmuligheten. Disse modellene representerer i større grad en systematisk innføring av virkelig verdi, enn den tidligere oppskrivningsmuligheten og tar i større grad høyde for at det finnes variasjon i tilgangen på pålitelige estimater (Stenheim, 2008a).

3.2.1.4. Verdireguleringsmodellen

Innen verdireguleringsmodellen er virkelig verdi basisregelen for verdsettelse. Førstegangs innregning skjer til anskaffelseskost og umiddelbart etter kan innregningen justeres til virkelig verdi. Under verdireguleringsmodellen er formålet at virkelig verdi i størst mulig grad skal reflekteres i balansen. Denne modellen bryter med det som har vært praksis for verdsettelse av varige driftsmidler i Norge (Stenheim, 2007). For varige driftsmidler IAS 16 og immaterielle eiendeler IAS 38 er det nå åpnet for verdsetting til virkelig verdi dersom det foreligger pålitelige estimater eller aktive markeder (Stenheim, 2008b). Dersom virkelig verdi ikke kan måles pålitelig, skal verdsetting skje etter historisk-kostmodellen.

I henhold til Berner (2006) var det bare ett selskap (konsern) i Norge som har valgt som prinsipp å benytte verdireguleringsmodellen i 2006, og heller ikke mange som benyttet denne modellen internasjonalt. Dette tyder på at bruk av verdireguleringsmodellen er relativt lite utbredt. Årsaken til dette er kravet om avskrivning på oppregulert beløp. Ved oppregulering vil dette straffe fremtidige resultater med høyere avskrivninger (Stenheim, 2014).

IAS 16 Eiendom, anlegg og utstyr

IAS 16 fastsetter den regnskapsmessige behandlingen av eiendom, anlegg og utstyr. Unntak er eiendom, anlegg eller utstyr holdt for salg, biologiske eiendeler knyttet til landbruk og fiske, mineralrettigheter, leting etter og utvinning av mineraler, olje og naturgass og andre ikke-fornybare ressurser (IAS 16.3). Eiendom defineres som:

«Property, plant and equipment are tangible items that: (a) are held for use in the production or supply of goods and services for others or for administrative purposes; and (b) are expected to be used more than one period»

Definisjonen av et anleggsmiddel avhenger således av formålet med anskaffelsen av dette anleggsmiddelet (Gjesdal et al., 2006, p. 98).

Betingelsene for innregning er sannsynligheten for at fremtidige økonomiske fordeler vil tilflyte foretaket og pålitelig måling av anskaffelseskost (IAS 16.7). Ikke alle investeringer i varige driftsmidler vil generere økonomisk verdi isolert sett, men kan være nødvendige for å skape verdi totalt sett. Derimot vil pålitelig måling av investeringsutgiften i de fleste tilfeller være mulig siden varige driftsmidler er fysiske eiendeler og det som oftest foreligger markedsverdier (Gjesdal et. al 2006, p. 101). Eiendelen må videre være kontrollert av foretaket og kravet til tidligere hendelse må også være oppfylt (jfr. eiendelsdefinisjonen).

I henhold til IAS 16.15 skal varige driftsmidler ved førstegangsinnregning måles til anskaffelseskost og avskrives over forventet brukstid. Å fastslå avskrivningsmetode og avskrivningsprofil er et av de mest sentrale problemstillingene, da det innebærer at økonomisk levetid og restverdi må estimeres (Gjesdal et al., 2006, p. 103). Utnyttbar levetid kan i enkelte tilfeller være kortere enn økonomisk levetid. Estimert for utnyttbar levetid er basert på erfaring fra tilsvarende eiendeler samt strategien foretaket har for utskiftning av driftsmidler (Gjesdal et al., 2006, p. 104). Restverdien skal estimeres med utgangspunkt i eiendelens verdi i dag. Forventet brukstid og restverdi skal som et minimum vurderes på tidspunktet for avslutning for regnskapet og eventuelle avvik skal regnskapsføres som en estimatendring (IAS 8, IAS 16.51). Avskrivningsmetode skal velges utfra hvordan driftsmidlets økonomiske fordeler forbrukes (IAS 16.60) og anvendes konsistent fra periode til periode. Metodevalget skal kun endres dersom det forventes endringer i forutsetningene som ligger til grunn (IAS 16.62). Ved førstegangs innregning skal eiendelene klassifiseres. Noen eksempler på klasser er tomt, tomt og bygninger, maskiner, skip, luftfartøyer, motorvogner, inventar og innredning og kontorutstyr (IAS 16. 37).

På tidspunktet etter førstegangs innregning tillates det bruk av enten anskaffelseskostmodellen eller verdireguleringsmodellen dersom det er tilgang på pålitelige estimater (IAS 16.29). De to modellene er sidestilt, og det valgte prinsippet skal anvendes på samtlige varige driftsmidler innen en klasse (Gjesdal et al., 2006, p. 102). Verdireguleringsmodellen innebærer måling til et verdiregulert beløp, som tilsvarer virkelig verdi på verdireguleringstidspunktet fratrukket akkumulerte av- og nedskrivninger (IAS 16.31). I praksis innebærer det en opp- eller nedskrivning av varige driftsmidler med jevne mellomrom (Kvifte et al., 2011, p. 248). Det foretas hyppige verdireguleringer for å unngå at den balanseførte verdien avviker betydelig fra den virkelige verdien. Hyppigheten avhenger av hvor betydelig og flyktig verdien endrer seg og verdien reguleres dermed etter bevegelsene i den virkelige verdien (IAS 16.32).

Dersom virkelig verdi avviker vesentlig fra regnskapsført verdi, skal det foretas en positiv eller negativ verdiregulering. Ved positiv verdiregulering skal denne innregnes i andre inntekter og kostnader og akkumuleres i egenkapital som verdireguleringsreserve. Andre inntekter og andre kostnader inngår som del av totalresultat og kan enten presenteres i en enkelt oppstilling av totalresultat eller i en egen oppstilling for «other comprehensive income» (et utvidet resultat man har under IFRS) (jf IAS 1.81). Positiv verdiregulering skal imidlertid innregnes i resultatet i den utstrekning verdiøkningen reverserer en tidligere negativ verdiregulering ført over resultat for den aktuelle eiendelen (IAS 16.39). En negativ verdiregulering skal innregnes i resultatet. Den negative verdireguleringen skal imidlertid innregnes i andre inntekter og kostnader og mot verdireguleringsreserven i den grad det finnes en slik gjenværende reserve for eiendelen (jf IAS 16.40). Verdireguleringen er hovedsakelig en egenkapitalstørrelse og skatteeffekten skal hensyntas i tråd med IAS 12 Inntektsskatt. Verdireguleringen vil påvirke avskrivningsgrunnlaget (jf IAS 40.41). Avskrivningene skal i sin helhet innregnes over resultat, dette gjelder også meravskrivninger som følge av positive verdireguleringer (jf IAS 16.48). Verdireguleringsreserven som oppstår som følge av positiv verdiregulering av en eiendel/enhet kan oppløses dersom grunnlaget for verdiregulering ikke lenger er til stede ved avskrivning av oppregulert beløp eller ved fraregning av eiendelen (jf IAS 16.41).

Virkelig verdi er altså målsettingen under verdireguleringsmodellen (Gjesdal et al., 2006, p. 106), men vi ser at verdireguleringsmodellen avviker fra en virkelig verdimodell ved at det foreligger et krav om avskrivninger dersom en eiendel har begrenset utnyttbar levetid. Avskrivningsgrunnlaget justeres ved verdireguleringene og modellen er derfor en mellomting mellom en historisk kostmodell og en virkelig verdimodell (Stenheim & Baksaas, 2013). Som nevnt er pålitelig måling en betingelse for å kunne anvende verdireguleringsmodellen. Markedsbaserte verdier gir vanligvis pålitelig måling, men pålitelighetskravet kan også tilfredsstilles ved vurdering av en utenforstående profesjonell og objektiv takstmann (IAS 16.32). Det foreligger imidlertid ikke et krav om at virkelig verdi må fastsettes av en objektiv takstmann, og foretakets egne skjønnsmessige vurderinger kan derfor benyttes ved estimering. Mangel på krav om en objektiv takstmann kan medføre økt risiko for vesentlig feilinformasjon og fare for manipulering av regnskapsestimatene. Dersom pålitelighetskravet ikke er tilfredsstillt for samtlige eiendeler i en klasse, skal anskaffelseskostmodellen benyttes for hele klassen (IAS 16.29). Får å kunne benytte verdireguleringsmodellen må derfor alle eiendelene innenfor samme klasse kunne måles pålitelig til virkelig verdi.

I en vurdering av de to modellene hevder Gjesdal et al. (2006, p. 112) at valgmuligheten er et problem siden det ofte er behov for sammenligning av ulike foretak. Valget av modell vil således avhenge av hva andre foretak innen sammen bransje velger. Forfatterne trekker frem IAS 16 som et godt eksempel på at virkelig verdi er trenden i IFRS- standardene. Tidligere var anskaffelseskostmodellen det foretrukne alternativet, men modellene er nå sidestilt. Virkelige verdier vil i henhold til Gjesdal et al. (2006, p. 112) være interessant for brukerne av regnskapet fordi det muliggjør relevante analyser og vurderinger eksempelvis av foretakets forvaltning av sine ressurser. Brukernytten er imidlertid betinget av at verdiene er pålitelige og pålitelighet er i følge forfatterne et «tøyelig begrep».

Bruk av verdireguleringsmodellen vil medføre økning i den absolutte egenkapitalen, mens effekten på egenkapitalprosenten avhenger av forholdet mellom egenkapitalstørrelsen og varige driftsmidler. For avskrivbare eiendeler vil avskrivningskostnaden øke og eventuelle rapporterte salgsgevinster bli lavere (Gjesdal et al., 2006, p. 112).

IAS 38 Immaterielle eiendeler

IAS 38 skal anvendes ved regnskapsføring av immaterielle eiendeler. Unntaket er finansielle eiendeler, mineralrettigheter og utgifter til utvinning av eller utvikling og raffinering av mineraler, olje, naturgass og lignende ikke-fornybare ressurser, i tillegg til immaterielle eiendeler som oppstår i forskningsselskap som følge av kontrakter (IAS 38.1). En immateriell eiendel defineres som en identifiserbar, ikke-monetær eiendel uten fysisk substans som holdes av foretaket til bruk i produksjon eller til levering av varer eller yting av tjenester, for utleie til andre eller for administrative formål (IAS 38.7). Eksempler på immaterielle eiendeler er patenter, konsesjoner, FoU, kunde- og leverandørforhold, markedsandel og markedsføringsrettigheter.

Hovedregelen for immaterielle eiendeler er førstegangsinnregning til anskaffelseskost (IAS 38.22) fratrukket eventuelle av- og nedskrivning (IAS 38.74). I henhold til IAS 38.28 må det anvendes skjønn for å ta stilling til anskaffelseskost av immaterielle eiendeler ved en virksomhetssammenslutning. Dersom det er sannsynlig at de immaterielle eiendelene gir økonomiske fordeler og anskaffelseskost kan måles pålitelig, balanseføres eiendelene (Kvifte et al., 2011, p. 268). Immaterielle eiendeler med ubestemt brukstid avskrives ikke, men disse skal testes for nedskrivninger minst årlig. Ved etterfølgende måling tillates bruk av verdireguleringsmodellen dersom det finnes et aktivt marked for den immaterielle eiendelen (IAS 38.75). Etter norsk regnskapsrett skal immaterielle eiendeler avskrives og eventuelt

nedskrives hvis det er grunnlag for dette, mens det under IAS 38 altså er valgfritt å benytte verdireguleringsmodellen eller historisk-kostmodellen. Dersom det ikke finnes noe aktivt marked, skal eiendelen etter IAS 38.72 balanseføres til anskaffelseskost med fradrag for eventuell akkumulert avskrivning og tap ved verdifall. Forskjellen fra IAS 16 er altså at det må finnes et aktivt marked for eiendelen for at verdireguleringsmodellen skal kunne benyttes etter IAS 38. I praksis er det svært mange immaterielle eiendeler det ikke eksisterer aktive markeder for og som dermed må behandles etter anskaffelseskostmodellen med avskrivning over forventet brukstid (Kvifte et al., 2011, p. 269).

Årsaken til at IASB har etablert en egen standard for immaterielle eiendeler er ønsket om varsomhet ved oppføring eiendeler i balansen når det er stor uvisshet om disse eiendelene eksisterer i økonomisk forstand (Gjesdal et al., 2006, p. 255). Varsom balanseføring av immaterielle eiendeler skal sikre mer pålitelighet ved at blant annet egenutviklet goodwill og egen forskning ikke innregnes, og redusere faren for «kreativ oppblåsning» av resultat og balanse. Immaterielle eiendeler skal som nevnt bare innregnes dersom det er sannsynlig at fremtidige økonomiske fordeler som kan henføres til eiendelen, vil tilflyte foretaket og dersom anskaffelseskosten kan måles på en pålitelig måte (IAS 38.19). Ved immaterielle eiendeler kan det være usikkerhet knyttet til fremtidig økonomisk fordel. Foretaket skal derfor benytte skjønn til å vurdere graden av sikkerhet som er knyttet til flyten av fremtidige økonomiske fordeler som er henførbare til utnytting av eiendelen på grunnlag av dokumentasjonen som er tilgjengelig på tidspunktet for førstegangsinnregning (IAS 38.21). Under IFRS skilles det også mellom utgifter pådratt i en forsknings- eller utviklingsfase. Dette skillet har man ikke i norsk regnskapsrett. Utgifter til egen forskning kan ikke balanseføres etter IAS 38 fordi det er usikkert om forskningen vil kunne gi fremtidige økonomiske fordeler. Norsk regnskapslovgivning § 5-6 gir adgang til å kostnadsføre utgifter til egen forskning og utvikling selv om kriteriene for balanseføring er oppfylt, mens utgifter til forskning etter IAS 38 alltid skal kostnadsføres og utgifter til utvikling skal balanseføres dersom kriteriene for balanseføring er oppfylt. Utvikling anses som mindre usikker enn forskning og kan derfor balanseføres dersom det forventes å gi fremtidige økonomiske fordeler (Gjesdal et al., 2006, p. 255).

3.2.1.5. Modifisert verdimodell

Den modifiserte verdimodellen ligger enda nærmere en «ren» virkelig verdimodell. For investeringseiendom og biologiske eiendeler er måling til virkelig verdi å anse som hovedregelen (Stenheim, 2008b). Førstegangs innregning skal fortsatt skje til

anskaffelseskost, men senere måling skjer til virkelig verdi. Her reflekteres i større grad den aktuelle markedssituasjonen på balansedagen. Urealiserte gevinster eller tap som følge av endringer i virkelig verdi skal regnskapsføres. Til forskjell fra verdireguleringsmodellen (under IAS 16) foreligger det ikke krav til avskrivninger ved den modifiserte verdimodellen, da det argumenteres for at avskrivningene ikke er knyttet til en kontantstrøm (Kvifte, 2003, p. 148). Videre kan det være vanskelig å finne et aktivt marked for investeringseiendom og biologiske eiendeler og det stilles derfor krav til pålitelig måling.

IAS 40 Investeringseiendom

IAS 40 fastsetter den regnskapsmessige behandlingen av investeringseiendom og de tilknyttede opplysningskravene. Denne standarden har vært gjeldende fra 1. januar 2001 og har åpnet for en modifisert virkelig verdimodell for ikke-finansielle eiendeler, som et frivillig alternativ til historisk-kostmodellen (Gjesdal et al., 2006, p. 329).

Investeringseiendom er eiendom som benyttes for å opptjene leieinntekter og/eller for verdistigning på kapital (IAS 40.4). Ved førstegangsinnregning måles investeringseiendom til anskaffelseskost inkludert transaksjonskostnader (IAS 40.17). Ved etterfølgende måling kan foretaket enten benytte en virkelig verdimodell eller anskaffelseskostmetoden i tråd med IAS 16, jf. IAS 40.30 (IAS 40.24). Den valgte metoden må benyttes konsistent på alle investeringseiendommene til foretaket. Verdireguleringsmodellen etter IAS 16 kan ikke benyttes her. I standarden spesifiseres det ikke hvilken metode som er å foretrekke, men dersom foretaket velger anskaffelseskostmetoden må virkelig verdi allikevel estimeres, da det etter IAS 40.79 kreves noteopplysninger om virkelig verdi (Kvifte et al., 2011, p. 276). Dette kan dermed være et insentiv for å velge å benytte virkelig verdi. IAS 8 legger også begrensninger for valgfriheten mellom en virkelig verdi verdimodell og anskaffelseskostmodellen. Det er mulig å skifte fra anskaffelseskostmodellen til verdimodellen, men vanskeligere å skifte andre veien (Gjesdal et al., 2006, p. 331). En endring er kun tillatt dersom denne endringen fører til en mer hensiktsmessig presentasjon av hendelser eller transaksjoner (jfr. IAS 8). Det kan hevdes at et bytte fra en virkelig verdimodell til anskaffelseskostmodellen sjelden vil føre til en mer hensiktsmessig presentasjon (IAS 40.31). Dersom virkelig verdi har vært anvendt, men ikke lenger kan måles pålitelig, skal anskaffelseskostmodellen kun benyttes for den aktuelle eiendelen. Dette til forskjell fra IAS 16 hvor verdireguleringsmodellen skal benyttes for hele klassen av eiendeler. Vi ser dermed at relevanskravet er vektet mer enn sammenlignbarhetskravet under IAS 40.

Etter IAS 40.28 skal gevinst eller tap som oppstår ved en endring i den virkelige verdien inkluderes i nettoresultatet i den perioden gevinsten eller tapet oppstår. Det betyr at resultatregnskapet vil inneholde både realiserte og urealiserte gevinster og tap. Den virkelige verdien av en investeringseiendom er vanligvis dens markedsverdi, og kan måles som den mest sannsynlige prisen som man med rimelighet kan oppnå i markedet på balansedagen (IAS 40.29). Virkelig verdi fastsettes uten fradrag for transaksjonsutgifter (IAS 40.30) og skal vise den faktiske tilstanden og omstendighetene i markedet på balansedagen (IAS 40.31). Den estimerte virkelige verdien er dermed tidsspesifikk til en gitt dato og kan derfor være ukorrekt på et annet tidspunkt (IAS 40.32). Hensikten er å reflektere den aktuelle markedssituasjonen på balansedagen, ikke før eller etter denne dagen.

I IAS 40 henvises det til at man ved mangel av gjeldende priser på et aktivt marked kan foretaket ta i betraktning informasjon fra gjeldende priser i et aktivt marked for en eiendom av annen art og justere for visse ulikheter. Foretaket kan også benytte priser nylig oppnådd i mindre aktive markeder med justeringer som gjenspeiler eventuelle endringer i økonomiske forhold etter transaksjonstidspunktet, eller diskonterte kontantstrømprognooser basert på pålitelige estimater av fremtidige kontantstrømmer. Diskonteringsrenten skal da gjenspeile gjeldende markedsvurderinger basert på ekstern kunnskap (IAS 40.40). Vi ser at virkelig verdi skiller seg fra bruksverdi (definert i IAS 36) ved å gjenspeile kunnskap og estimater fra deltakere i markedet, samt andre generelle faktorer som er relevante for deltakerne i markedet. Bruksverdi gjenspeiler til sammenligning foretakets kunnskap og estimater, og andre foretaksspesifikke faktorer som kan være særegne for det aktuelle foretaket og som ikke kan anvendes på foretak generelt (IAS 40.43).

Fra og med 1. januar 2013 gjelder imidlertid den nye målestANDARDEN IFRS 13 som gir veiledning for hvordan virkelig verdi skal måles. Vi kommenterer hvilke konsekvenser dette har for IAS 40 og IAS 16 under kapittel 3.2.3.

IAS 41 Landbruk

IAS 41 fastsetter regnskapsmessig behandling av langbruk og fiske. Standarden gjelder for biologiske eiendeler som levende dyr og planter eller produkter høstet fra biologiske eiendeler akkurat på innhøstningstidspunktet (Gjesdal et al., 2006, p. 353). Standarden gjelder ikke for jord eller immaterielle eiendeler knyttet til langbruk og fiske (IAS 41.2).

Biologiske eiendeler skal i henhold til IAS 41 måles til virkelig verdi fratrukket estimerte salgsutgifter, både på anskaffelsestidspunktet og løpende ved etterfølgende målinger, jf. IAS

41.12. Dette gjelder imidlertid kun dersom virkelig verdi kan estimeres på en pålitelig måte. I verdsettelseshierarkiet for biologiske eiendeler skal kvotert markedspris benyttes som utgangspunkt dersom det finnes et aktivt marked for den biologiske eiendelen i nåværende tilstand (IAS 41.17). Dersom det ikke finnes et aktivt marked for eiendelen i nåværende tilstand, skal man beregne en markedspris. Her legger man enten til grunn siste omsetningspriser for tilsvarende vare, eller lignende eiendeler justert for visse forskjeller (IAS 41.18). I tilfeller der det ikke finnes omsetningsverdier man kan relatere til den tilstanden eiendelen nå befinner seg i, skal man neddiskontere markedsverdien på det ferdige produktet (IAS 41.20). Hvis verdiøkningen fra anskaffelseskost er uvesentlig eller ikke kan måles pålitelig, skal man bruke anskaffelseskost (IAS 41.24 og IAS 41.30). Dersom det ikke finnes markedsbaserte priser/verdier og virkelig verdi ikke kan måles pålitelig, skal anskaffelseskostmetoden benyttes, med fradrag for eventuell akkumulert avskrivning og akkumulert verdifall (IAS 41.30). Landbruksprodukter som er høstet fra biologiske eiendeler skal måles til virkelig verdi fratrukket salgsutgifter på innhøstningstidspunktet (IAS 41.13). Det er forutsatt at man alltid kan beregne virkelig verdi på innhøstningstidspunktet. Standarden omhandler ikke bearbeiding av produktene etter innhøsting (IAS 41.3). Så snart man kan beregne virkelig verdi med noenlunde pålitelighet skal eiendelene regnskapsføres til virkelig verdi. Kravene for å ”slippe” å bruke virkelig verdi er således strenge.

Siden det normalt ikke finnes aktive markeder for biologiske eiendeler og tilvirkningsperioden ofte er lang, er måling av virkelig verdi en stor utfordring (Kvifte et al., 2011, p. 278). Eksempelvis finnes det aktive markeder for slaktet og sløyet fisk, men ikke levende fisk under oppdrett. Tilsvarende finnes det et aktivt marked for tømmer, men ikke for skog som vokser (Gjesdal et al., 2006, p. 350). Verdsettelsen av smålaks eller småtrær har tilsynelatende ikke lov til å inkludere verdiøkningen frem til laksen og treet blir klart for salg. Dette innebærer at man ikke uten videre kan forutsette at fisken eller treet vokser, man må ta hensyn til risikoen for svinn. Det vil si at fisken eller treet kan dø før det er fullvokst. Verdiøkningen skjer dermed ved at risikoen elimineres etter hvert som fisken og treet vokser. Verdiøkning som skyldes bearbeiding skal ekskluderes (Gjesdal et al., 2006, p. 361). Dette innebærer en inntektsføring av verdiskapningen på et tidlig stadium i produksjonsprosessen, og avviker sterkt fra den transaksjonsbaserte inntektsføringen hvor beholdningen av eksempelvis levende fisk vurderes som ordinært varelager, til laveste verdi av historisk kost og virkelig verdi.

Regnskapsføringen av beholdningen av levende oppdrettsfisk er et av de områdene hvor det har vært størst uenighet om forståelsen av den regnskapsmessige løsningen under IFRS. Utfordringen har vært å oppnå en ensartet prinsippapplikasjon i oppdrettsnæringen og uenigheten har vært knyttet til hvor stor oppdrettsfisken må være før den kan vurderes til virkelig verdi (Bernhoft & Fardal, 2007). Bernhoft and Fardal (2007) påpeker at fokuset har vært rettet mot hvorvidt reglene i IAS 41 er tolket og anvendt riktig, men at spørsmålet imidlertid bør være rettet mot hvorvidt bruk av virkelig verdimåling av levende fisk gir brukerne av regnskapet mer og bedre beslutningsnyttig informasjon enn ved bruk av anskaffelseskost. Verdsettelse av umoden levende fisk vil ofte innebære stort innslag av subjektive vurderinger hvilket vil kunne redusere påliteligheten i regnskapsinformasjonen som igjen vil kunne påvirke brukernytten. Her må relevansen i virkelig verdi veie opp for den reduserte påliteligheten. Dette er også et av de områdene som er mest utfordrende for revisor å revidere da det ofte er høy estimatusikkerhet og mange forutsetninger lagt til grunn for estimatet.

Vi gjør oppmerksom på at måling av virkelig verdi under IAS 41 nå er regulert av den nye målestANDARDEN IFRS 13. Vi utdyper denne standarden nærmere under kapittel 3.2.3.

3.2.1.6. Verdimodellen

Den rendyrkede verdimodellen behandler enhver urealisert verdiøkning og verdifall som inntekter og kostnader. Denne behandlingen av urealiserte størrelser blir av enkelte ansett som regnskapsmessig støy.

IAS 39 Finansielle instrumenter

IAS 39 er den desidert mest omfattende standarden som IASB har utgitt (Kvifte et al., 2011, p. 270). Standarden omhandler finansielle instrumenter som derivater, bankinnskudd, aksjeinvesteringer, fordringer, lån fra kredittinstitusjoner og leverandører. I regnskapsloven § 5-8 har vi en tilsvarende men noe forenklet løsning og med mye mindre virkeområde. Hovedforskjellen er at det i regnskapsloven § 5-8, 1. ledd pkt. 2 kreves at det finansielle instrumentet skal inngå i en handelsportefølje, noe som ikke er et krav under IAS 39.

Finansielle instrumenter er enhver kontrakt som gir opphav til både en finansiell eiendel for foretaket og en finansiell forpliktelse eller egenkapitalinstrument for et annet foretak (Gjesdal et al., 2006, p. 286). Den regnskapsmessige behandlingen av kontrakter skal bestemmes av de kvalitative egenskapene til kontrakten (Gjesdal et al., 2006, p. 283).

Alle finansielle instrumenter skal førstegangsinnregnes til virkelig verdi på anskaffelses- eller oppkjøpstidspunktet, jf. IAS 39.43. Virkelig verdi vil normalt være transaksjonsprisen på transaksjonstidspunktet. Historisk kost og virkelig verdi vil derfor være tilnærmet sammenfallende på transaksjonstidspunktet. Direkte transaksjonskostnader inkluderes, men ikke for instrumenter målt til virkelig verdi med endringer i virkelig verdi over resultat (Gjesdal et al., 2006, p. 296). Ved førstegangsinnregning må alle finansielle instrumenter kategoriseres. Finansielle instrumenter klassifiseres etter fem kategorier (IAS 39.9):

- (1) finansielle instrumenter holdt for omsetning
- (2) investeringer som holdes til forfall
- (3) utlån og fordringer
- (4) finansielle eiendeler tilgjengelige for salg
- (5) andre finansielle forpliktelses som ikke eies med sikte på videresalg

Finansielle eiendeler				Finansiell gjeld	
Virkelig verdi over resultatet	Holdt til forfall	Lån og fordringer	Tilgjengelig for salg	Virkelig verdi over resultatet	Amortisert kost
Inkluderer finansielle eiendeler holdt for omsetning; derivater med mindre de er regnskapsført som sikring, og andre finansielle eiendeler som - eks. aksjer holdt for trading, opsjoner og rente swaps.	Ikke-derivative finansielle eiendeler med faste eller forutsigbare betalinger til fast forfall, som foretaket har intensjon om å holde til forfall. - eks. obligasjoner, preferanseaksjer, innløslige gjeldsbrev.	Ikke derivative finansielle eiendeler med fastsatte betalinger som ikke er noteri i et aktivt marked. - eks. kundefordringer, langsiktige utgående fordringer.	Inkluderer alle finansielle eiendeler som ikke er klassifisert i en annen kategori. - eks. aksjer holdt for investeringsformål.	Inkluderer finansielle forpliktelses holdt for omsetning; derivater og finansielle forpliktelses øremerket til virkelig verdi over resultatet ved første gangs innregning.	Alle finansielle instrumenter som ikke klassifiseres til virkelig verdi over resultatet.
Måles til: Virkelig verdi og alle gevinster og tap resultatføres.	Måles til: Amortisert kost ved bruk av effektiv rentemetode, fratrukket nedskrivninger.	Måles til: Amortisert kost ved bruk av effektiv rentemetode, fratrukket nedskrivninger.	Måles til: Virkelig verdi med gevinster og tap innregnet i "other comprehensive income" - Tap og valutaforskjeller inntegnes i resultatet.	Måles til: Virkelig verdi med alle gevinster og tap resultatføres.	Måles til: Amortisert kost ved bruk av effektiv rentemetoden.

Figur 4: Klassifisering av finansielle instrumenter (IAS 39) (Gjesdal et al., 2006, pp. 295-296)

Denne kategoriseringen er styrende for regnskapsmessig behandling ved etterfølgende måling og det vil være vanskelig å rekategorisere etter førstegangsinnregning. Aksjer tilgjengelig for salg kan for eksempel ikke rekategoriseres i det hele tatt (IAS 39.50) (Gjesdal et al., 2006, p. 297).

I etterfølgende måling vil de ulike kategoriene behandles forskjellig. Finansielle eiendeler som dekkes av kategori (1) måles til virkelig verdi og verdiendringer resultatføres. Kategori (2) skal vurderes til amortisert kost. Amortisert kost er lånets anskaffelseskost med fradrag for betalinger mellom partene og eventuelle nedskrivninger, og med tillegg for effektive renter (Huneide, Pedersen, Schwencke og Haugen, 2013, p. 517). Denne kategorien inneholder vanligvis gjeldsinstrumenter og den effektive renten skal resultatføres. Kategori (3) skal også i etterfølgende måling måles til amortisert kost og effektiv rente resultatføres. Finansielle instrumenter i kategori (4) skal måles til virkelig verdi med verdiregulering mot andre inntekter og kostnader under egenkapitalen (other comprehensive income). Ved salg blir de akkumulerte verdiendringene tatt ut av egenkapitalen og resultatført. Kategori (5) føres til amortisert kost med regnskapsføring av effektiv rente. Med unntak av kategori (1), skal alle finansielle instrumenter testes for verdifall og eventuelle verdifall skal resultatføres som nedskrivning (Kvifte et al., 2011, pp. 170-173).

Under IAS 39 er pålitelig måling enten virkelig verdi, amortisert kost eller kostpris (Gjesdal et al., 2006, p. 295). Dersom virkelig verdi av finansielle instrumenter ikke kan måles pålitelig, skal historisk kostmodellen benyttes (Pettersen, 2005). Dette er imidlertid unntaket. Eksempler hvor verdien ikke kan måles pålitelig er unoterte egenkapitalinstrumenter og derivater på disse.

Som nevnt er IAS 39 den desidert mest omfattende standarden som IASB har utgitt. Dette har også konsekvenser for revisors arbeid. Standarden er ikke bare utfordrende for revisor å forstå, men også for ledelsen å forstå og anvende. Dette kan medføre at standarden anvendes forskjellig i ulike foretak, noe som igjen byr på utfordringer for revisor.

3.2.2. Historisk kost versus virkelig verdi

Vi har sett at under IFRS er den transaksjonsbaserte historisk-kostmodellen erstattet med virkelig verdimåling på flere områder. Mye tyder på at det i de internasjonale regnskapsstandardene forsøkes å bevege seg bort fra historisk-kostmetoden og over mot virkelig verdimåling som er mer balanseorientert. Likevel ser vi anvendelse av transaksjonsprinsippet i en rekke IFRS standarder. Ved førstegangsinnregning skal eksempelvis IAS 16 varige driftsmidler og IAS 38 immaterielle eiendeler innregnes til anskaffelseskost (Gjesdal et al., 2006, p. 55). Andre eksempler er regnskapsføring av varelager (IAS 2), transaksjonsbasert inntekt (IAS 18), virksomhetssammenslutninger (IFRS

3), aksjebasert betaling (IFRS 2), usikre forpliktelser (IAS 37), investeringseiendom (IAS 40) og landbruk (IAS 41).

Den klare tendensen til at IASB introduserer virkelig verdimåling på områder det tidligere ikke har vært aktuelt, er som nevnt trolig et forsøk på å gi mer beslutningsnyttig informasjon til regnskapsbrukerne. Det stilles krav for å sikre at pålitelighet i estimatene ivaretas. Det finnes imidlertid ingen føring for hvilken terskelverdi for pålitelighet som skal være tilfredsstillt. Vurderingen av påliteligheten er overlatt til den enkelte regnskapsprodusent (Stenheim, 2008b). Virkelig verdi-hierarkiet er et forsøk på å løse problemet knyttet til pålitelighet. På nivå 1 og 2 benyttes det markedsverdier for tilsvarende eiendeler, mens på nivå 3 skal det legges til grunn en hypotetisk markedsverdi. Det betyr at selskapet må etablere et tenkt marked som består av kjøpere og selgere som antas å være interessert i eiendelen. Foretaket må videre vurdere usikre størrelser som vil påvirke den hypotetiske verdien. Dette er variabler som økonomisk vekst, fremtidig konkurranse, etterspørsel og avkastningsrate (Stenheim, 2008b). Den estimerte verdien vil følgelig være følsom for forutsetningene som legges til grunn ved vurdering av disse variablene. Det vil være vanskelig for revisor å etterprøve og vurdere disse estimatene. Det kan hevdes at en hypotetisk markedsverdi har lite med virkelig verdi å gjøre og det kan være vanskelig å forstå hvordan en slik hypotetisk verdi kan være relevant og tilstrekkelig pålitelig (Stenheim, 2008b).

Vi har sett at mange IFRS standarder enten krever eller tillater måling til virkelig verdi. Det har imidlertid vært begrenset med retningslinjer for hvordan virkelig verdi skal måles. IASB utga derfor IFRS 13 i mai 2011 for å konsolidere og klargjøre hvordan virkelig verdi skal måles. IFRS 13 har vært gjeldende fra 1. januar 2013 og vi vil i det neste delkapittelet se nærmere på denne målestandard.

3.2.3. IFRS 13 - standard for måling av virkelig verdi

IFRS 13 inneholder bestemmelser om hvordan virkelig verdi skal beregnes i de tilfeller der IFRS enten krever eller tillater bruk av virkelig verdi og gjelder for alle eiendeler og forpliktelser med unntak av aksjebasert betaling (IFRS 2), leieavtaler (IAS 17) og pensjonsforpliktelser (IAS 19). Måling av virkelig verdi har lenge vært et utfordrende område. Virkelig verdi har blitt operasjonalisert på ulike måter avhengig av tilgangen på pålitelige estimater (Stenheim, 2008b). Hensikten med IFRS 13 er å samle regulering av virkelig verdimåling i én standard for å sikre en enhetlig definisjon på tvers av de øvrige standardene og for å oppnå mindre kompleksitet, mer konsistens og en enhetlig måling. I standarden sies

det ikke noe om når virkelig verdi skal måles, men hvordan den måles (Woxholt, Skaug og Gjøystdal 2011). Virkelig verdi defineres som «*the price that would be received to sell an asset or paid to transfer a liability in an orderly transaction between market participants at the measurement date*» IFRS 13. Dette innebærer at det skal legges til grunn en salgspris (exit price). Med markedsaktører menes det frivillige, uavhengige, opplyste og velinformerte parter, men det blir ikke eksplisitt uttrykt at de skal være aktører i et marked. Virkelig verdi er ikke en virksomhetsspesifikk måling, men en markedsbasert måling som bygger på forutsetninger som tas med utgangspunkt i eksisterende markedsforhold (Deloitte, 2011).

For å oppnå en hensiktsmessig måling av virkelig verdi må eiendelen eller forpliktelsen som skal måles til virkelig verdi (vurderingsenheten) først identifiseres. For en ikke-finansiell må man fastsette maksimal utnyttelse av eiendelen, og om eiendelen skal brukes sammen med andre eiendeler eller alene. Ved vurdering av maksimal utnyttelse av eiendelen må virksomheten vurdere om bruken av eiendelen er lovlig, i tillegg til å vurdere om det er fysisk og økonomisk mulig. Videre må man bestemme primærmarkedet (eller det mest fordelaktige) hvor transaksjonen skal finne sted, og identifisere de forutsetningene som markedsaktørene ville benyttet i vurderingen av eiendelen eller forpliktelsen (Deloitte, 2013).

Det legges til grunn at salg skal skje på primærmarkedet som er markedet med størst aktivitetsnivå og transaksjonsmengde for den aktuelle eiendelen eller forpliktelsen. Dersom prisen antas å være høyere i det mest fordelaktige markedet, skal allikevel prisen i primærmarkedet benyttes (Woxholt et al.2011). I tilfeller der det ikke finnes et primærmarked, benyttes det markedet som er mest fordelaktig og maksimerer mottatt beløp ved salg av en eiendel eller minimerer summen som må betales for å kvitte seg med en forpliktelse etter at transaksjonskostnader er tatt hensyn til (Ernst&Young, 2012, p. 11). Bruk av relevant og observerbar input ved virkelig verdi skal maksimeres og bruk av ikke-observerbar input skal minimeres. Virkelig verdimåling skal baseres på markedstilstanden på måletidspunktet, uavhengig av om prisen er observerbar eller må estimeres med verdsettelsesmetoder og er således en hypotetisk pris basert på forutsetninger om at transaksjonen skjer på måletidspunktet eller forutsetningene som er lagt til grunn ved bruk av en verdsettelsesmetode (Woxholt et al.2011). I et velfungerende marked vil det være relativt lett å bestemme virkelig verdi. I tilfelle slik markedsinformasjon ikke er tilgjengelig, beskriver IFRS 13 tre ulike typer verdsettelsesmetoder: (1) *markedstilnæringen*, (2) *inntektstilnæringen* og (3) *kostnadstilnæringen*. Markedstilnærming innebærer å utnytte priser og annen markedsinformasjon om sammenlignbare eiendeler, egenkapitalinstrumenter

eller forpliktelser. Ved en inntektstilnærming diskonteres fremtidige inntekter eller kontantstrømmer og ved en kostnadstilnærming anslås det en verdi som reflekterer kostnaden ved å gjenskaffe eiendelen (Woxholt et al. 2011).

IFRS 13 inneholder en hierarkisk prioritering av de ulike inputfaktorene i det som kalles virkelig verdi-hierarkiet. En eiendel eller forpliktelse innplasseres på et nivå i hierarkiet, som fastsettes ved å identifisere laveste nivå hvor det er hentet input som er vesentlig for måling av virkelig verdi. For å oppnå en hensiktsmessig virkelig verdimåling må forpliktelsen eller eiendelen som måles, først identifiseres. Begrepene «highest and best use» og «valuation premise» er bare relevante for ikke-finansielle. Det tillates ikke å foreta justeringer for reduksjon i markedsprisen som følge av et salg av et større kvantum enn det markedets normale omsetningsvolum kan håndtere (blockage factors) (Ernst&Young, 2012, p. 11). Det stilles også krav til en rekke kvalitative og kvantitative noteopplysninger ved bruk av virkelig verdi i henhold til IFRS 13. Mange av disse opplysningene er relatert til de tre nivåene for måling av virkelig verdi (virkelig verdi-hierarkiet), basert på hvilken type input som benyttes i verddivurderingen (Deloitte, 2011).

I motsetning til virkelig verdihierarkiet i IAS 40 og IAS 16, foretrekkes det ikke å benytte en spesifikk verdsettelsesmetode under IFRS 13 (PwC, 2011). Tidligere har retningslinjer for markedstilnærmingen vært prioritert fremfor inntektstilnærmingen, og kostnadstilnærmingen for verdsettelse av eiendom anlegg og utstyr. Virkelig verdihierarkiet i IFRS 13 er basert på verdsettelse som maksimerer bruken av observerbare input og minimerer bruk av ikke-observerbar input, istedenfor å fokusere på spesifikke verdsettelsesteknikker.

Markedstilnærmingen, inntektstilnærmingen og kostnadstilnærmingen er som nevnt de tre tilnærmingene som generelt benyttes under IFRS 13, og valget av verdsettelsesmetode avhenger av de aktuelle omstendighetene og tilgangen på data. Den valgte verdsettelsesmetoden bør anvendes konsekvent, men det kan være aktuelt å endre metode dersom resultatet er en mer representativ virkelig verdi. IFRS 13 utelukker ikke bruk av en kostnadstilnærming for virkelig verdimåling av investeringseiendom i henhold til IAS 40. Den praktiske virkningen er likevel begrenset siden IFRS 13 krever at enheten velger en verdsettelsesmetode som er egnet for de spesifikke omstendighetene og som maksimerer bruken av observerbar input. Siden en markedsaktør vanligvis vil estimere prisen på en investeringseiendom basert på sine forventinger til fremtidig inntekt, vil en inntektstilnærming eller markedstilnærming være best egnet for måling av virkelig verdi. Markeds- eller inntektstilnærmingen vil derfor vanligvis være mer hensiktsmessig for

omstendighetene i denne sammenheng, selv om anvendelse av kostnadstilnærmingen er tillatt og mulig på grunn av tilgangen på input. Utfordringen med å bruke kostnadstilnærmingen er blant annet å vurdere hvorvidt en justering av de faktiske byggekostnadene (for eksempel en endring i materialer) er nødvendig. Verdsettelsen må være basert på spesifikasjoner som er ansett som nødvendige for å reflektere markedets «høyeste og beste bruk» av eiendommen. Som et resultat skal spesifikasjoner som ikke inkluderer merverdi til markedsaktørene, ikke vurderes med i verdivurderingen (PwC, 2011).

IFRS 13 råder altså foretak til å bruke flere verdsettelsesteknikker (markeds-, inntekts- og kostnadstilnærmingen), dersom det er hensiktsmessig. Resultatet skal vurderes med tanke på rimeligheten av virkelig verdimålet (PwC, 2011).

3.2.4. Bruk av virkelig verdi på retrett?

Innføringen av IFRS har som tidligere beskrevet medført at virkelig verdi nå kan benyttes som måleenhet på områder hvor tradisjonen har vært historisk kost. IASB introduserer en mer balanseorientert verdimåling der det antas at virkelig verdi gir mer beslutningsnyttig informasjon til regnskapsbrukerne. Ved beregning av virkelig verdi er det imidlertid vanskelig å unnlate å trekke med seg optimistiske eller pessimistiske forventinger. Virkelig verdi representerer mer usikre størrelser enn størrelser som er basert på faktiske transaksjoner og kan således redusere kvaliteten på den finansielle rapporteringen. Man kan videre stille spørsmål ved hvorvidt pålitelighet og forståelse er ivaretatt på de områdene hvor virkelig verdi har erstattet historisk kost som måleenhet (Stenheim, 2008b). Er det slik at en markedsbasert tilnærming til virkelig verdi gir mest relevant informasjon?

Bruk av virkelig verdi har vært kilde til stort engasjement, debatt og kritikk. I oppgangsperioden før finanskrisen var det svært få som satte spørsmålstegn ved prinsippet om måling til virkelig verdi (Fardal, 2008). Under finanskrisen var det imidlertid mange som kritiserte bruk av virkelig verdi og som hevdet at det bidro til å forsterke de økonomiske opp- og nedgangene. Et av argumentene har vært at måling til virkelig verdi fører til overvurdering av de urealiserte tapene med påfølgende svekket resultat, egenkapital og børskurs. Dette ble begrunnet med at det i stor grad forutsettes at man ved fastsettelse av virkelig verdi skal benytte markedsparametere (Fardal, 2008). Det settes også spørsmålstegn ved muligheten til å justere de observerte markedsparametrene i de tilfeller markedene er svært turbulente og usikre, eller om standardene krever at man uansett skal bruke disse så lenge de er tilgjengelige (Fardal, 2008). En sterk kritisk røst til bruk av virkelig verdi, Stephen Penman (2010)

kritiserer prinsippet for at verdier innregnes i regnskapet før man får kunder med betalingsvillighet. Han hevder det blir feil å spekulere i hva foretaket kan være i stand til å gjøre i fremtiden og at bruk av virkelig verdi skaper en falsk virkelighet som blir brukt til å dekke over spekulative forventninger. Penman (2010) hevder man trekker med seg henholdsvis optimistiske og pessimistiske forventninger når markedsobservasjoner legges til grunn for virkelig verdiberegning og at dette kan bidra til bobledannelser. Han mener videre at virkelig verdistørrelser er mer usikre enn størrelser basert på faktiske hendelser, og at adgang til å benytte virkelig verdi derfor reduserer påliteligheten til den finansielle rapporteringen.

Debatten hittil har vært preget av sterke argumenter, og det er fra flere hold blitt lagt press på at bruk av virkelig verdi skal reduseres. Kilden til denne debatten er sentrert rundt de to kvalitetskravene relevans og pålitelighet. Flemming Ruud, professor ved handelshøyskolen BI, hevder at virkelig verdi bedre reflekterer de underliggende økonomiske forholdene enn ved transaksjonsbasert historisk kostmodellen, og kan ikke karakteriseres som mer usikre størrelser da man i de aller fleste tilfeller har observerbare estimater og forholde seg til det. Ved bruk av virkelig verdi vil eksempelvis urealiserte kursgevinster og -tap innregnes fortløpende, i motsetning til transaksjonsbasert historisk-kost hvor verdiendringene ikke føres i regnskapet før de er realisert (Barth et al., 1995; Ruud, 2013). Laux og Leuz (2009) gir uttrykk for at pålitelighet og relevans kan uttrykke et dilemma i valget mellom den transaksjonsbaserte historisk kostmodellen og virkelig verdi. Penman (2010) hevder imidlertid at valget ikke er et dilemma og begrunner det med at utgangspunktet i faktiske realiserte transaksjoner bare tilsynelatende er mindre relevante. I sin oppdatering om status og tidslinjen av gjenværende konvergensprosjekter skriver FASB og IASB at de har oppnådd det de kaller betydelig fremgang i forbedring og konvergering av store globale regnskapsstandarder (IASB & FASB, 2013). Det er på tide at vi nå får en debatt om hvordan vi på best mulig måte kan løse problemene rundt virkelig verdi. Hva er det som gjør at vi har estimatusikkerhet? Vil det være viktigere å finne feil som kan oppstå ved estimeringen? Enkelte vil trolig være uenige med utsagnet til IASB og FASB. I et nytt utkast til konseptuelt rammeverk er historisk kost vurdert likestilt med virkelig verdi, og vi ser videre at man i et nyere høringsutkast til IAS 18 Driftsinntekter beveger seg et skritt tilbake mot den transaksjonsbaserte historisk- kostmodellen. Den økte bruken av virkelig verdimåling medfører økt estimatusikkerhet og setter større krav til revisors forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved slike typer verdsettelse.

Oppsummering av kapitlet

Vi har i dette kapitlet sett nærmere på omfanget av virkelig verdi under norsk- og under internasjonal regnskapsrett. Vi har sett at transaksjonsprinsippet er lite brukt som grunnleggende standard under IFRS, men at den transaksjonsbaserte historisk-kostmodellen fremdeles er sentral i en rekke IFRS standarder. I gjennomgangen av virkelig verdi under IFRS har vi fokusert på verdireguleringsmodellen under IAS 16 og IAS 38, den modifiserte virkelig verdimodellen under IAS 40 og 41, og den mer rendyrkede virkelig verdimodellen under IAS 39. IAS-standardene er i mange tilfeller utfordrende for ledelsen å forstå og anvende, dette har også konsekvenser for revisor som skal vurdere rimeligheten i estimatene. Videre har vi sett nærmere IFRS 13 som er en nyinnført målestandard som regulerer måling av virkelig verdi. Avslutningsvis har vi diskutert hvorvidt bruk av virkelig verdi er på retrett.

I neste kapittel skal vi se nærmere på revisors oppgave som samfunnets tillitsperson, hvordan revisor skal avdekke og rapportere vesentlige feil i årsregnskapet og hvordan revisor forholder seg til virkelig verdi.

4. Revisors oppgave

I dette kapitlet vil vi belyse revisors oppgave som samfunnets tillitsperson, og utfordringer revisor står ovenfor ved blant annet høy estimatusikkerhet.

Ordet «revisjon» kommer fra latin og betyr «ettersyn». Ordet antyder at revisjon inneholder et element av kontroll. Revisjon innebærer å kontrollere et eksisterende regnskap for å vurdere om det er «korrekt» i forhold til gitte kriterier. Gulden (2010) definerer ekstern revisjon som *«en prosess der en person som er uavhengig av et foretak gis fullt innsyn i foretakets forhold, gransker regnskapsinformasjon som er produsert av foretaket og avgir en bekreftelse overfor brukerne av informasjonen vedrørende dens riktighet»*. Eilifsen, Messier, Glover, and Prawitt (2010, p. 10) definerer revisjon som *«en systematisk prosess for objektiv innhenting og vurdering av bevis vedrørende påstander om økonomiske handlinger og hendelser, for å fastslå graden av samsvar mellom disse påstandene og etablerte kriterier, og formidle resultatene til interesserte brukere»*. Utdrag fra lovforarbeidene til revisorloven Ot.prp.nr.75. (1997-98, p. 33) viser at revisors hovedoppgave er å kontrollere årsregnskapet og årsberetningen og vurdere om det gis dekkende og relevant informasjon i samsvar med regnskapslovgivning.

Revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. På den måten gjøre det mulig å si noe om hvorvidt regnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, og om den revisjonspliktiges ledelse har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og forskrifter, jf. revl. § 5-1 og ISA 200. Oppsummert er revisors viktigste rolle å kvalitetssikre informasjon slik at brukerne av informasjonen har tillit til at den er av tilfredsstillende kvalitet.

4.1. Samfunnets tillitsperson

I revl. § 1-2 heter det at *«revisor er allmennhetens tillitsperson ved utøvelse av virksomhet som nevnt i § 1-1 annet ledd. Revisor skal utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet»*. Bakgrunnen for denne bestemmelsen er revisjonsdirektivets krav om at revisor skal være underlagt overordnede prinsipper om etikk (artikkel 21). Prinsippene skal etter direktivet minimum omfatte revisors funksjon i allmennhetens interesse, integritet, objektivitet, faglig kompetanse og aktsomhet. Revisjonsstandardene og kravet til å utføre revisjon i samsvar med god revisjonsskikk bidrar til at revisor må overholde disse prinsippene. Medlemmer av Den norske Revisorforening (DnR) må dessuten følge DnRs

regler om etikk, som utfyller revisorloven og som er basert på de fem etiske grunnprinsippene: integritet, objektivitet, faglig kompetanse og tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og profesjonell adferd.

Objektivitet, integritet og uavhengighet

I revl. § 4-1 om generelle krav til uavhengighet, objektivitet og etikk heter det i første ledd at *«(...) har revisor eller en revisors nærstående (jf. fjerde ledd) en slik tilknytning til den revisjonspliktige eller dennes ansatte eller tillitsvalgte at denne kan svekke revisors uavhengighet eller objektivitet, kan vedkommende ikke revidere den revisjonspliktiges årsregnskap. Det samme gjelder dersom det foreligger andre særlige forhold som er egnet til å svekke tilliten til revisor»*. Uavhengighet er langt på vei en forutsetning for objektivitet.

Revisor selv kan ha interesser som går på tvers av regnskapsbrukernes interesser. For å kunne ha tillit til revisjonsberetningen, må regnskapsbrukerne være fortrolige med revisors integritet og objektivitet ved utførelse av revisjonen. Dette innebærer at revisor i alle sammenhenger skal handle ut fra faglige motiver og ikke være påvirket av egne eller andres særinteresser. Både Finanstilsynet og DnRs kvalitetskontroll legger stor vekt på overholdelse av uavhengighetsreglene ved sine tilsyn og kvalitetskontroller. Dette gjøres for å styrke den alminnelige tillit til revisorene og deres rolle. Revisor må vurdere om den forbindelse som er mellom revisor selv og den revisjonspliktige, dennes ansatte eller tillitsvalgte, er av en slik karakter at den kan svekke tilliten. Det samme gjelder forholdet mellom revisors nærstående og den revisjonspliktige (Cordt-Hansen, Siebke, & Knudsen, 2010, p. 93).

Profesjonell skepsis

Det å ha profesjonell skepsis blir trukket frem som en individuell karakteristikk og er fundamentalt for en effektiv revisjon (Martin et al., 2006, s. 300 and Hurtt, 2010, s. 150 referert i Bratten et al., 2012, s. 21). I 2009 ytret PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board) bekymring for at revisorer ikke innehar en tilstrekkelig profesjonell skeptisk holdning, spesielt ved bruk av spesialister i forbindelse revisjon av regnskapsestimater for virkelig verdi. De utdyper at profesjonell skepsis er påkrevd i alle deler av revisjonen, men er særlig relevant ved regnskapsestimater med usikre størrelser og hvor revisjonsbevisene er mindre verifiserbare (PCAOB, 2009 og IAASB, 2011, referert i Bratten et al., 2012, s. 22). Martin et al. (2006, s. 300) hevder at dersom revisor innehar profesjonell skeptisk holdning, fremstår dette som en mulig tilnærming for å løse utfordringene knyttet til revisjon av regnskapsestimater, på kort og lang sikt. Profesjonell skepsis henger delvis sammen med kunnskap og erfaring. Ved revisjon av regnskapsestimater vil eksempelvis manglende

kunnskap innen verdivurdering kunne være til hinder for en effektiv vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Manglende kunnskap kan derfor føre til at revisor har utilstrekkelig profesjonell skeptisk holdning, noe som er nødvendig for å danne seg en uavhengig mening. Manglende profesjonell skepsis i kombinasjon med komplekse og usikre estimater kan føre til forutinntatthet og ikke-nøytral revisjon (Bratten et al., 2012, s. 22-23).

Konfidensialitet

Regnskapsbrukerne må kunne anta at revisor har fått det innsyn og de opplysninger som revisor behøver for å kunne avgi en korrekt uttalelse om regnskapsinformasjonen. Loven pålegger foretakets ledelse å gi revisor den informasjonen det er behov for i revisjonsarbeidet (Gulden, 2010, p. 44). Taushetsplikten er innført for å sikre at revisor får tilgang til all nødvendig informasjon. Dersom ledelsen er usikker på om informasjonen kan komme på avveie, kan det føre til at ledelsen ikke utleverer all informasjon. Revisor må derfor behandle all informasjon om foretaket konfidensielt. I revl. § 6-1, 1. ledd heter det at «*revisor og revisors medarbeidere har taushetsplikt om alt de under sin virksomhet får kjennskap til med mindre annet følger av lov, eller den opplysningene gjelder har samtykket til at taushetsplikten ikke skal gjelde. Revisor og revisors medarbeidere kan ikke utnytte slike opplysninger i egen virksomhet eller i tjeneste eller arbeid for andre*». Taushetsplikten skal styrke tillitsforholdet mellom revisor og den revisjonspliktige slik at revisor får tilgang til mest mulig og best mulig informasjon. Taushetsplikten blir av denne grunn betraktet som ett av revisjonsinstituttets viktigste fundament. Skulle revisor komme til å spre informasjon til andre utover de rammer som lovgivningen setter, kan man lett tenke seg at ansvar blir gjort gjeldende overfor revisor. Prinsippet om taushetsplikt står fast, men det er kommet en rekke tilleggsregler som sier at informasjon i bestemte situasjoner eller til definerte interessegrupper, skal kunne gis «uten hinder av reglene om taushetsplikt». Denne utviklingen henger sammen med det man kan kalle den alminnelige samfunnsutvikling. Vi må akseptere at samfunnets krav til innsyn i ulike sammenhenger blir sterkere. På samme måte må vi akseptere at kravet til innsyn i mange tilfeller er berettiget. I samfunnsdebatten den senere tid har kampen mot økonomisk kriminalitet stått sentralt. Dette virker også inn på den informasjonsplikt man mener revisor bør ha (Cordt-Hansen et al., 2010, p. 300).

Faglig standard

Interessentene må kunne stole på at revisors arbeid er utført med tilfredsstillende kvalitet. Det finnes en rekke lovbestemmelser som skal sikre denne kvaliteten, blant annet lovbestemmelsene i kapittel 3 i revisorloven. I Norge er det bare statsautoriserte og registrerte

revisorer som har rett til å påta seg revisjon av revisjonspliktige foretak. Revisorene må være godkjente av Finanstilsynet samt oppfylle kravene i revl.§ 3-7. Godkjenningen gis personer som oppfyller kravene i §§ 3-2 til 3-3 og § 3-4, jf. revl. § 3-1, 1. ledd. Av revl. § 3-1, 3. ledd heter det at «*titlene «registrert revisor» og «statsautorisert revisor» kan bare benyttes av den som er godkjent etter reglene i dette kapittelet*». Det understrekes at godkjenningen er knyttet til retten til å bruke disse titlene. Godkjenning betyr at man har fullført utdanning, oppfyller praksiskravet, har bestått en praktisk prøve og dessuten at man oppfyller kravene i § 3-4 til vandel m.v. Tidligere gjorde denne godkjenningen at man automatisk kunne ta på seg revisjonsoppdrag. Slik er det ikke i dag. Ansvarlig revisor må som skrevet over i tillegg oppfylle kravene i § 3-7 (Cordt-Hansen et al., 2010, p. 56). For å sikre tilfredsstillende kvalitet må også revisjonsselskapene være godkjent. Det vises til revl. § 3-5 hvor kravene til godkjenning fremgår. Børsens interne regelverk krever at børsnoterte selskaper skal ha minst én statsautorisert revisor. Dersom et børsnotert foretak har valgt et revisjonsselskap som revisor, må den oppdragsansvarlige revisoren være statsautorisert. Lovverket inneholder krav til revisjonens utførelse. Hovedkravet er at revisjonen skal utføres i henhold til den rettslige standarden god revisjonsskikk, som innebærer «*å utføre revisjonsoppdrag i overensstemmelse med den oppfatning av etiske og revisjonstekniske prinsipper som til enhver tid er alminnelig anerkjent og praktisert av dyktige og ansvarsbevisste utøvere av yrket*» (Gulden, 2010, pp. 25, 45). Styreleder i Den norske Revisorforening, Henning Strøm (2004) kom med en uttalelse for ti år siden, hvor han skrev at mange hevder revisorbransjen har vært inne i en tillitskrise. Revisorbransjen har vært igjennom en periode preget av flere store finansskandaler som har ført til at man kan sette spørsmålstegn ved revisors objektivitet og kvaliteten på det arbeid revisor utfører. Uansett om denne kritikken objektivt sett er riktig eller ikke, vil det være et alvorlig problem hvis tilliten til revisor svekkes. Dersom det finnes grunn til å sette spørsmålstegn ved kvaliteten på revisjonen og revisors objektivitet, kan det skapes tvil, og tvil svekker tilliten til revisor (Strøm, 2004). Både lovgivere og bransjeorganisasjoner dreier nå fokus mer i retning av at revisor bør være en tillitsperson for alle brukerne av regnskapsinformasjonen, og ikke bare for oppdragsgiverne. Revisor forventes å bidra til et sunt næringsliv ved å være hele samfunnets tillitsperson, ikke bare oppdragsgivers tillitsperson.

Med sin utdanningsbakgrunn og erfaring vil revisor være en meget verdifull medspiller og rådgiver for en virksomhet. Revisor har også i utstrakt grad vært benyttet som rådgiver i næringslivet. Det er sjelden noen uenighet om den viktige rolle revisor spiller i denne

sammenheng. Fra næringslivets side er det ofte en forventning om at revisor, som kanskje kjenner virksomheten best, skal bistå med rådgivning. Problemene oppstår imidlertid når revisor skal være både revisor og rådgiver overfor en og samme oppdragsgiver (Cordt-Hansen et al., 2010, p. 116). Denne problematikken blir også belyst i revl. § 4-5, 1. ledd hvor det står at «revisor som reviderer årsregnskap for en revisjonspliktig kan ikke utføre rådgivnings- eller andre tjenester for den revisjonspliktige, dersom dette er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet». Likevel hevder Strøm (2004) at revisor kan være en respektert rådgiver, betalt av næringslivet, og samtidig en samfunnets tillitsperson. Finanstilsynet har derimot et noe mer kritisk syn på revisors utførelse av rådgivningstjenester. Før revisor, eller et foretak revisor har samarbeidsavtale med, påtar seg et oppdrag om å yte rådgivning eller andre tjenester, skal det vurderes om revisor ved gjennomføring av tilleggstjenesten fortsatt kan utføre revisjon for oppdragsgiveren. Det samme gjelder dersom det under utføringen av tjenesten oppstår forhold som kan ha betydning for revisors uavhengighet og objektivitet. For å sikre at bestemmelsene overholdes skal revisor skriftlig kunne dokumentere vurderingene i seks år etter at de er foretatt (Finanstilsynet, 2012a).

4.2. Avdekke og rapportere på vesentlige feil i årsregnskapet

Revisors oppgave er som skrevet innledningsvis å avdekke og påpeke vesentlige feil i klientens årsregnskap. I revl. § 5-1, 3. ledd heter det at «revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil». Ved avdekking av vesentlige feil skal revisor skriftlig påpeke feilene overfor den revisjonspliktiges ledelse og styret i form av nummererte brev, jf. revl. §§ 5-2 og 5-4. Informasjonen som går ut til eksterne interessenter kan med andre ord være beheftet med feil, enten i form av ubevisste- og/eller bevisste feil. Dette kan for eksempel være misforståelse av regnskapsprinsipper, utilsiktede feilvurderinger av anleggsmidler og/eller hvis ledelsen har ulike incentiver til å overrapportere inntekter, resultat og egenkapital (manipulering/misligheter). På bakgrunn av dette er det klart at interessentene ikke uten videre kan stole på at den informasjonen de får fra foretaket er korrekt. Det vil være behov for et grunnlag når viktige økonomiske beslutninger skal fattes og det stilles derfor krav til kvaliteten på informasjonen (Gulden, 2010, p. 40). Enkelte interessenter har også mulighet til selv å foreta undersøkelser. En aksjeeier kan fremsette forslag om granskning av forholdene i et allmennaksjeselskap, under forutsetning om at aksjeeiere med minst fem prosent av aksjekapitalen som er representert på generalforsamling får tilslutning på sitt forslag, jf. asl. § 5-25. Ved felles kontrollert virksomhet hvor eierne er selskaper, vil som regel de passive selskapene forbeholde seg retten til å sende inn egne kontrollører, også kalt

”partnerrevisjon”. Skatte- og avgiftsmyndighetene har lovfestet rett til å sende inn sine egne kontrollører for å foreta bokettersyn, slik at den mottatte informasjonen om skatte- og avgiftsforhold kan kontrolleres. Andre interessenter som Finanstilsynet og Politiet/Økokrim har også hjemmel til å foreta egne kontroller og drive etterforskning.

I revisjonsstandarden ISA 315, *identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*, punkt A118 står det at risikoer for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå omfatter risikoer som er mer generelt knyttet til regnskapet som helhet og kan påvirke mange påstander. Slike risikoer er ikke nødvendigvis risikoer som kan knyttes til spesifikke påstander på transaksjonsklasse-, kontosaldo- eller tilleggsopplysningsnivå. De representerer snarere omstendigheter som kan øke risikoene for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå, eksempelvis gjennom ledelsens overstyring av den interne kontrollen. Risikoer på regnskapsnivå kan derfor være spesielt relevante for revisors vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter. I ISA 315 punkt A119 står det at risikoer på regnskapsnivå kan oppstå som følge av et mangelfullt kontrollmiljø (selv om disse risikoene også kan være knyttet til andre faktorer, som for eksempel en generell lavkonjunktur). Som et eksempel kan manglende kompetanse hos ledelsen ha en mer gjennomgripende virkning på regnskapet og kan derfor kreve en overordnet håndtering fra revisor. Videre i utdrag fra ISA 315 punkt A120 står det at revisors forståelse av den interne kontrollen kan reise tvil om reviderbarheten av en enhets regnskap, for eksempel usikkerhet vedrørende integriteten til enhetens ledelse. Revisor vil i dette tilfellet konkludere med at han ikke kan uttale seg om regnskapet, men det skal likevel utarbeides revisjonsberetning jf. revl. § 5-6, 1. ledd. Ved konklusjon om ”ingen uttalelse” om regnskapet har ikke revisor klart å hente inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis til å kunne konkludere med betryggende sikkerhet at regnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter. Videre foreligger det rett og plikt for revisor til å si fra seg et revisoroppdrag dersom revisor har avdekket og påpekt vesentlige brudd på lov og forskrifter som den revisjonspliktige er underlagt, og den revisjonspliktige ikke iverksetter nødvendige tiltak for å rette på forholdene, jf. revl. § 7-1, 1. ledd.

4.2.1. Revisjonsrisiko og vesentlighet

Revisjonsrisiko og vesentlighet har en betydelig innvirkning på revisors planlegging og gjennomføring av revisjonshandlinger for å hente inn tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis (Eilifsen et al., 2010, p. 76). I ISA 200 defineres revisjonsrisiko som «risikoen for at

revisoren gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisjonsrisiko er en funksjon av risikoene for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko». Revisjonsrisiko består av tre komponenter: Iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko (ISA315; ISA330). Iboende risiko og kontrollrisiko er risikoområder som er tilknyttet foretaket, mens oppdagelsesrisiko er avhengig av revisors revisjonshandlinger. I planleggingsfasen bør revisor fastsette et akseptabelt nivå for revisjonsrisikoen. Hvilket nivå revisor velger å legge seg på, er overlatt til den enkelte revisors skjønn. Dette nivået kan løpe fra 0 % til 100 % risiko, hvor ingen revisjonsrisiko representerer 100 % sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil, mens 100 % risiko representerer komplett usikkerhet (Arens & Loebbecke, 2000). Enkelte revisorer benytter en revisjonsrisiko på 5 %, som et akseptabelt nivå å holde seg på, da 95 % betegner en sannsynlighet for at det ikke finnes vesentlige feil i årsregnskapet. Konsekvensen av en revisjonsrisiko på 5 % er at man i det lange løp aksepterer at fem av hundre regnskaper kan inneholde vesentlige feil i etterkant av revisjonen. Ifølge Ruud (1990) kan en revisjonsrisiko noe lavere enn 5 % være et hensiktsmessig nivå å legge seg på. Hvor grensen for revisjonsrisiko skal settes kan sies å være et dilemma. Dersom revisor benytter for høy presisjon ved revisjon av regnskap kan dette ha negative samfunnsmessige konsekvenser ved at revisjonen kan bli ineffektiv og genererer høye revisjonskostnader for revisjonsklienten, til tross for at dette bidrar til å øke troverdigheten til regnskapsinformasjonen. På en annen side vil lav presisjon føre til en høyere sannsynlighet for at det foreligger vesentlig feilinformasjon i regnskapet, noe som vil kunne svekke regnskapets tillit og posisjon som informasjonskilde (Breili, 2007, 2008). I en studie avdekket Griffith, Hammersley, and Kadous (2013) at revisorer i stor grad konsentrerer seg om kun å utføre revisjonshandlinger i form av å teste ledelsens regnskapsestimater. Dette har ført til en frykt for at revisorer i for liten grad utfører en uavhengig revisjon, og at det i større grad blir en verifisering av det ledelsen har gjort, og ikke en vurdering av rimeligheten i regnskapsestimatene.

Revisjonsrisikomodellen er et rammeverk for å vurdere sammenhengen mellom den samlede revisjonsrisiko, iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko (SAS, 1983). Dette er en metode som er mye brukt i praksis og som best sikrer effektiv og hensiktsmessig revisjon. Revisjonsrisikomodellen er et meget nyttig planleggingsverktøy for å vurdere tilstrekkeligheten av bevis for en gitt regnskapspost. Modellen stammer opprinnelig fra American Institute of Certified Public Accountants standards no. 47 og uttrykkes ved følgende sammenheng:

*Revisjonsrisiko=Iboende risiko*Kontrollrisiko*Oppdagelsesrisiko* (Ruud, 1990).

Siden det alltid vil kunne foreligge ulike former for risikokilder er det en viss revisjonsrisiko knyttet til årsregnskapet. Iboende risiko er i henhold til ISA 200 punkt 13n(i) «*muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning*». Det forutsettes at internkontrollsystemet som eventuelt finnes ikke klarer å fjerne iboende risiko, og feilene kan både være utilsiktede og tilsiktede. Eksempler på slike feil kan være at en faktura for vedlikehold av en bygning blir balanseført som en anskaffelse eller at inngående fakturaer ikke blir bokført. Ved fastsettelse av den iboende risikoen må revisor vurdere hvor i regnskapet det knytter seg størst sannsynlighet for at feil kan oppstå og hvilke konsekvenser dette kan få. Konsekvensene av å sette en for lav terskel for iboende risiko kan resultere i et større omfang i revisjonshandlingene, samt en mindre effektiv- og større kostnadskrevenende revisjon (Arens & Loebbecke, 2000; Ruud, 1990). Det foreligger ingen standardisert mal for fastsettelse av iboende risiko. På den ene side er det en meget vanskelig og kostbar oppgave å tallfeste denne risikoen, på en annen side er det ikke sikkert en tallfesting av risikoen vil hjelpe revisor i revisjonsarbeidet, men snarere gjøre den for teknisk preget (Breili, 2007, 2008).

Kontrollrisiko defineres som «*risikoen for at feilinformasjon som kan forekomme i en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning og som kan være vesentlig. Enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av enhetens interne kontroll*» (ISA 200 punkt 13n(ii)). For å kunne vurdere kontrollrisikoen må revisor teste internkontrollsystemets kvalitet, effektivitet og evne til å forebygge og oppdage feil. Etableringen, kvaliteten og effektiviteten på det interne kontrollsystemet beror på ledelsen, men det kan foreligge visse svakheter ved disse interne kontrollsystemene fordi de er personavhengige (Breili, 2007, 2008). Formålet med å analysere iboende risiko og kontrollrisiko er å identifisere risikofaktorer hos den enkelte klient som revisor selv ikke kan styre. Revisor må også benytte profesjonelt skjønn ved vurderingen og fastsettelsen av kontrollrisiko. Selv om det teoretisk er mulig å skille mellom iboende- og kontrollrisiko, er det ofte vanskelig å vurdere disse separat. En av grunnene til dette er at høy iboende risiko vil føre til at ledelsen forbedrer det interne kontrollapparatet, noe som kan redusere kontrollrisikoen. Revisor er opptatt av hvilken risiko som eksisterer for at det kan forekomme vesentlige og uoppdagede feil i regnskapsinformasjonen. Siden iboende risiko og

kontrollrisiko er sterkt relatert til hverandre, vil det ikke være hensiktsmessig å fastsette disse risikonivåene separat. Det er produktet av disse risikotypene revisor er opptatt av (Gulden, 2004).

Oppdagelsesrisiko er definert av ISA 200 punkt 13a som *«risikoen for at revisjonshandlingene som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå, ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, enten alene eller sammen med annen feilinformasjon»*. Oppdagelsesrisiko representerer forhold som revisor selv kan styre ved valg av revisjonshandlinger, i motsetning til iboende risiko og kontrollrisiko, og beregnes utfra de øvrige risikotyper og den vurderes slik:

$$\text{Oppdagelsesrisiko} = \text{Total revisjonsrisiko} / (\text{Iboende risiko} * \text{Kontrollrisiko})$$

Som vi ser av uttrykket vil oppdagelsesrisikoen endres når forholdet mellom revisjonsrisikoen og mengden av bevis som samles inn endres. Dette indikerer at oppdagelsesrisikoen bestemmer omfanget av bevis som må innhentes og vurderes gjennom revisjonshandlingene. Et viktig poeng i denne sammenhengen er at mengden av regnskapsrettet bevis som revisor planlegger å samle inn er omvendt relatert til risikoen for ikke-oppdagede feil. For å redusere oppdagelsesrisikoen, må revisor samle inn mer bevis for å støtte den reduserte risikoen for ikke-oppdagede vesentlige feil (Ruud, 1990).

Det er en invers sammenheng mellom vesentlighet og revisjonsrisiko (ISA320).

Vesentlig feilinformasjon herunder utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet (ISA320). I Europa er vesentlighet i regnskapsmessig forstand avklart av International Accounting Standards Board (IASB) for IAS/IFRS i (konseptuelt) rammeverket for utarbeidelse og presentasjon av finansregnskap. I 1989 ble vesentlighet definert som følgende: *«informasjon er vesentlig hvis feilinformasjon eller utelatelser kan påvirke økonomiske beslutninger av brukerne, tatt på grunnlag av regnskapet. Vesentlighet avhenger av størrelsen på elementet eller feil avgjort i de spesielle omstendighetene rundt dens utelatelse eller feilinformasjon. Dermed gir vesentlighet en terskel eller cut-off point snarere enn å være en primær kvalitativ egenskap, som informasjon må ha hvis den skal være nyttig»* (IASB, 1989). Den europeiske definisjonen er sammenfallende med den amerikanske som ble utarbeidet av FASB i 1980. Revisors vurdering av vesentlighet er en profesjonell vurdering av oppfatning av behovet for finansiell

informasjon til brukerne av regnskapet. Profesjonelt skjønn av revisor er base for å bestemme hva som er vesentlig for brukerne av regnskapet. Revisor bruker ofte en prosentandel som ”benchmark” ved bestemmelse av vesentlighetsgrensen for regnskapet (Gordeeva, 2011).

Ved en høyere vesentlighetsgrense er revisjonsrisikoen knyttet til revisors konklusjon lavere. Omvendt resonnement kan trekkes når vesentlighetsgrensen reduseres til et lavere nivå. Dette kan illustreres ved et tilfelle hvor vesentlighetsgrensen reduseres fra kr 1 500 000 til kr 50 000 uten at bevisinnhenting endres. Denne reduksjonen medfører naturlig nok økt revisjonsrisiko. Sannsynligheten for å ta feil vil med dette øke når revisor hever presisjonsnivået (lavere vesentlighetsgrense) og tar utgangspunkt i samme bevisgrunnlag. Revisjonsrisikoen reduseres til et akseptabelt nivå dersom revisor innhenter tilstrekkelige, relevante og hensiktsmessige revisjonsbevis. Man korrigerer for lavere vesentlighetsgrense ved å innhente ytterligere revisjonsbevis (øke omfanget av revisjonen). Dette gjøres for å være sikker på at regnskapet ikke inneholder feil som overstiger grensen for vesentlige feil, som for eksempel kr 50 000 (Breili, 2007, 2008; McKee & Eilifsen, 2000).

Revisors fastsettelse av vesentlighetsgrensen skjer ved å vurdere både kvantitative og kvalitative faktorer for vesentlighet. Vesentlighet fastsatt med utgangspunkt i en kvantitativ vurdering kan justeres opp eller ned ved å ta i bruk kvantitative faktorer for vesentlighet.

Eksempelvis:

- Fare for resultatstyring, eksempelvis ledelsens motivasjon til å «administrere» eller «utjevne» resultatet
- Mulig effekt av feilinformasjon på trender slik som lønnsomhetsutvikling
- Hvorvidt det foreligger tilstedeværelse av restriktive lånevilkår
- Nært forestående oppkjøp/fusjon/salg
- Trussel om søksmål eller annen ekstern gjennomgang av revisors arbeid, som overvåking gjennomført av offentlig etat eller enhet
- Risikoen for at det kan være uopptaget feilinformasjon
- Påvisning av svindel eller bedrageri i foregående periode

Listen inneholder faktorer som også kan påvirke revisors vurdering av den iboende risikoen og kontrollrisikoen. Det vil være de underliggende faktorene som kan påvirke både effekten av tilstedeværelsen av feilinformasjon (vesentlighetsbetraktninger), den iboende risikoen og kontrollrisikoen. Revisor må i slike tilfeller vurdere effekten av de underliggende faktorer på

både vesentlighet og risiko i planleggingen av revisjonen (McKee & Eilifsen, 2000). Revisor må på hvert revisjonsoppdrag ta avgjørelser i forhold til vesentlighet. Siden både kvantitative og kvalitative faktorer må vurderes, er dette en vanskelig prosess. Gode vurderinger i forbindelse med vesentlighet kan ha stor betydning for gjennomføringen av en suksessfull revisjon, ettersom dårlige avgjørelser kan resultere i en ineffektiv revisjon (McKee & Eilifsen, 2000).

4.3. Virkelig verdi og revisors arbeid

Fastsettelse av virkelig verdi innebærer ofte skjønnsmessige vurderinger og forventinger som bidrar til å øke usikkerhet i regnskapsestimatene. Revisjon av usikre estimater er blant revisors fundamentale utfordringer og kan gjøre revisjonen krevende å utføre. Revisjon handler i stor grad om å forstå graden av usikkerhet (Kjelløkken, 2009, p. 17). Når estimeringsusikkerheten øker, vil dette påvirke risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapsestimatene. Det gjør at det stilles større krav til revisors håndtering av de anslåtte risikoene (Eilifsen et al., 2011). En av revisors grunnleggende funksjoner er å tilføre pålitelighet til regnskapet på en effektiv måte (Martin, 2006). Utviklingen som tenderer til å gå fra transaksjonsbasert regnskap over til bruk av virkelig verdi basert på hypotetiske transaksjoner mellom markedsaktører, er en fundamental utfordring og et viktig bakteppe for utviklingen av ISA 540 (Eilifsen et al. 2011).

Revisjonsstandarden ISA 540 omhandler revisors oppgaver og plikter ved revisjon av regnskapsestimater med særlig vekt på virkelig verdiestimater, med tilhørende tilleggsopplysninger. Standarden utdyper hvordan blant annet ISA 315 (identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon) og ISA 330 (revisors håndtering av anslåtte risikoer) skal anvendes, i tillegg til å inneholde krav og veiledning i forhold til feilinformasjon i regnskapsestimatene og mulig mangel på objektivitet hos ledelsen (ISA 540, punkt 6). Revisors mål er å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis på om regnskapsestimatene er rimelige og tilleggsopplysningene er tilstrekkelige (Eilifsen et al. 2011). Et regnskapsestimat defineres i standarden som «*et anslått pengebeløp i mangel av en nøyaktig måte å måle på*» (ISA 540, punkt 7.a) og representerer således usikre størrelser. Det spesifiseres ikke i alle tilfeller hvordan måling av usikker informasjon skal skje, og revisor henvises til å benytte generelle retningslinjer samt profesjonelt skjønn (Eilifsen et al. 2011). I henhold til regnskapsloven skal beste estimat legges til grunn ved usikre størrelser, jf. rskl. § 4-2. Eilifsen et al. (2011) påpeker at det i IFRS rammeverket benyttes begreper som

«et representativt pålitelig estimat», «beste estimat» og «det best tilgjengelige estimatet», uten at det gis noen nærmere tolkning av disse begrepene.

Regnskapsestimater på virkelig verdi representerer ofte usikre størrelser, men er allikevel i enkelte tilfeller påkrevd, jf. ISA 540. Man skiller mellom virkelig verdi-krav om bruk av virkelig verdi ved transaksjoner og virkelig verdi-krav basert på regnskapsføring til markedsverdier. Et eksempel på virkelig verdi-krav ved transaksjoner er «aksjebasert betaling» hvor ansatte mottar et vederlag for sin arbeidsinnsats. Vederlaget er ikke i form av penger og må derfor verdsettes til virkelig verdi på transaksjonstidspunktet. Norsk Regnskapsstandard (NRS) 15A *Aksjebasert betaling* henviser til IFRS 2, som er tilsvarende standard i IFRS. En opsjons markedsverdi kan ofte ikke observeres i et marked (typisk for unoterte og nylig noterte foretak). I slike tilfeller henviser IFRS 2 til opsjonsprisinde modeller for å finne et estimat på virkelig verdi. Verdien som fremkommer ved bruk av slike modeller, er ofte svært sensitiv med tanke på endringer i parametere som må fastsettes skjønnsmessig (for eksempel den underliggende aksjes volatilitet). Eksempel på virkelig verdi-krav basert på regnskapsføring til markedsverdier er Investeringseiendom (IAS 40). Her gis det som tidligere nevnt mulighet til å velge verdsettelse av eiendom definert som investeringseiendom til virkelig verdi. Hvis man velger transaksjonsbasert historisk kostmodellen, skal virkelig verdi opplyses i note (Huneide, Pedersen, Schwencke, & Haugen, 2013, pp. 132, 136).

4.3.1. Estimatusikkerhet

Enkelte regnskapsposter kan ikke måles nøyaktig, kun estimeres. Dette kan medføre estimeringsusikkerhet knyttet til regnskapsestimater og skyldes blant annet mangelfull tilgang på pålitelig informasjon ved utarbeidelsen av regnskapsestimater. Økt grad av estimeringsusikkerhet vil øke risikoen for feilinformasjon og manglende objektivitet i regnskapsestimaterne, jf. ISA 540 punkt A1-A11. Estimatusikkerhet defineres i ISA 540 punkt 7a. som «eksponeringen av et regnskapsestimater og tilhørende tilleggsopplysninger for en iboende mangel på nøyaktighet ved måling». Hva som legges i begrepet «iboende» blir ikke ytterligere definert i standarden (Mamelund, 2009). Mangel på objektivitet skyldes manglende nøyaktighet ved utarbeidelsen og presentasjonen av informasjonen. Allikevel ser man at investorer ikke er interessert i lett verifiserbare regnskapstall (historisk kost) og anser disse som irrelevante. Investorer vil heller ha selskapets beste anslag av et relevant estimat selv om det er forbundet med betydelig måleusikkerhet (Silvers, Ukjent).

I mange tilfeller kan estimatusikkerheten skyldes at transaksjonen finner sted på et fremtidig tidspunkt og ledelsen må forsøke å forutse det fremtidige transaksjonsbeløpet. Ved estimering av virkelig verdi oppstår usikkerheten ved eksempelvis estimering av markedsverdi for en forpliktelse eller eiendel der markedsprisen baserer seg på en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører (Eilifsen et al.2011). Andre eksempler på regnskapsestimater som kan medføre høy av estimeringsusikkerhet er blant annet et estimat tilknyttet resultatet av en rettstvist eller virkelig verdi av finansielle derivater som ikke omsettes i et regulert marked. Dersom det benyttes en foretaksutviklet modell, eller dersom inndata og/eller forutsetninger ikke kan observeres i markedet, vil det også kunne medføre estimeringsusikkerhet jf. ISA 540 punkt A3. På grunn av usikkerhet vil mange estimater ikke være presise, jf. IAS 8.32. Regnskapsestimater som inneholder relativt liten estimatusikkerhet er eksempelvis rutinebaserte transaksjoner, forretningsvirksomhet med lav kompleksitet og estimater der data er observerbare, jf. ISA 540 punkt A2. Dersom målemetodene som benyttes til å estimere virkelig verdi er velkjente, allment aksepterte og lett å anvende, anses også estimeringsusikkerheten som relativt lav. Det må videre forutsettes at usikre estimater skal være rimelige for at det skal være pålitelige, jf. IAS 8.33.

I tilfeller der revisor vurderer at et estimat innehar særskilt risiko bør denne estimatusikkerheten analyseres grundig (Mamelund, 2009). Særskilt risiko defineres som «*en identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet*» (ISA315, punkt 4 e.). Revisor skal vurdere hvordan ledelsen har håndtert estimeringsrisiko gjennom vurdering av alternative forutsetninger og utfall, og hvorfor ledelsen har avvist disse (ISA 540, punkt A103-A106). Videre skal det vurderes hvorvidt de forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn er rimelige, jf. ISA 540, punkt A107-A109, samt ledelsens hensikt og evne til anvendelse av gjeldende rammeverk for finansiell rapportering, jf. ISA 540 punkt A110. Ledelsens estimat kan være påvirket av en generell tilbøyelighet til stor grad av optimisme og selvsikkerhet, i tillegg til at estimatene kan påvirkes av ulike insentivmekanismer (Mamelund, 2009). Dersom ledelsen etter revisors skjønn ikke i tilstrekkelig grad har håndtert virkningene av estimeringsusikkerhet i regnskapsestimatene som medfører særskilte risikoer, skal revisor utarbeide et intervall for vurdering av rimeligheten til regnskapsestimatet, jf. ISA 540 punkt A111-A112. Årsaken til at det benyttes et intervall er at revisor ved særskilte risikoer kan ha vanskeligheter med å ta stilling til et punkttestimat, og vil heller kunne ta stilling til om estimatet ligger innenfor et akseptabelt intervall (Mamelund, 2009). I de ulike regnskapsstandardene om virkelig verdi og

andre usikre regnskapsestimater kreves ulike tilnærminger til måling av virkelig verdi og ”beste estimat”. Man vil i mange tilfeller kunne se pålitelighetsintervaller på pluss/minus femten til femti prosent, også enda høyere (Mamelund, 2008). Et pålitelighetsintervall foreligger dersom det er et intervall med ulike estimater hvor ingen på en overbevisende måte kan hevde at ett estimat er klart bedre enn et annet. Dersom pålitelighetsintervallet blir tilstrekkelig stort, vil estimatet kunne betraktes som pålitelig. Finanstilsynet er derimot kritiske til bruk av et slik intervall, og opprettet blant i 2014 en tilsynssak mot Statoil. Kontrollen omfattet sentrale elementer av Statoils prinsipper for nedskrivningstester, og eiendeler og aktiviteter som er antatt å være påvirket av skiferrevolusjonen i USA (Finanstilsynet, 2014).

Estimatusikkerhet omfattes av både risikoen for at ledelsen ikke har funnet forventningsrette estimater og/eller at sannsynlighetsfordelingen er ukjent og at usikkerheten i estimatet er feilvurdert. For eksempel, vil estimeringen av forventede fremtidige kontantstrømmer fra forventede fremtidige kontrakter kreve estimering av kontantstrømmer langt inn i fremtiden, noe som er vanskeligere enn å estimere kontantstrømmer på kort sikt. Selv om noen selskaper har betydelig erfaring med beregning av slike estimater, vil allikevel estimatene inkludere en viss form for estimatusikkerhet. Disse estimatene legger i større grad til grunn ledelsens planer, som også er mer subjektive (Barth, 2006). Revisors oppgave er å rette opp disse forholdene gjennom eksempelvis scenarioanalyser for å identifisere punktene i et pålitelighetsintervall (Mamelund, 2009).

Revisor skal etter eget skjønn fastsette om den identifiserte estimeringsusikkerheten medfører særskilt risiko (ISA540, punkt A47-A51). Vurderingene av estimatusikkerhet bygger delvis på ledelsens usikkerhetsanalyser og delvis på analyser og vurderinger revisor selv må ta. Dette er meget krevende analyser (Mamelund, 2009). Testing av ledelsens modeller, særlig med tanke på regnskapsestimater til virkelig verdi, og vurdering av rimeligheten til forutsetningene, kan by på betydelige utfordringer for revisor. Revisor skal vurdere hvorvidt regnskapsestimatene er rimelige innenfor gjeldende rammeverk for finansiell rapportering og problemstillinger knyttet til verdsettelse, eller om det inneholder feilinformasjon, jf. ISA 540 punkt A116-A119. Videre skal det innhentes tilstrekkelig hensiktsmessig revisjonsbevis for hvorvidt tilleggsopplysningene er i samsvar med gjeldende krav, jf. ISA 540 punkt A120-A121. Bidraget til revisor er å fastslå hvorvidt estimatene er rimelige og at ledelsens vurderinger og forutsetninger er grundig dokumentert. Martin et al. (2006) hevder at økt bruk av estimater på virkelig verdi krever at revisor og standardsettere ikke bare forstår modellene

som er tatt i bruk av ledelsen og ledelsens prosess for blant annet å ta stilling til inndata, men også potensielle skjevheter og sannsynlige feil i forutsetninger tatt av ledelsen. Kunnskap om hvordan ledelsen, tilsiktet eller utilsiktet, introduserer feil i regnskapsestimatene vil kunne hjelpe revisor med å forbedre revisjonen. En forståelse av klienten og regnskapsestimatene er med andre ord sentralt for å kunne utføre en effektiv revisjon. Det vil gi grunnlag for tilstrekkelig å kunne utfordre estimatene, dets forutsetninger og underliggende data.

Forståelse er sentralt for å kunne utføre en effektiv revisjon og er muligens noe av grunnen til at revisorer stort sett opererer innenfor bestemte bransjer. Revisorer må allikevel besitte relativt mye kunnskap og kompetanse (Bratten et al., 2012; Martin et al., 2006).

Regnskapsestimater med høy grad av estimatusikkerhet kan være utfordrende å revidere og kan medfører risiko for at revisor ikke avdekker vesentlig feilinformasjon. Til tross for økt kompleksitet og usikkerhet, har innholdet i revisjonsberetningen og informasjonen som formidles i regnskapet endret seg relativt lite. På bakgrunn av større estimatusikkerhet i regnskapsverdier og nettoresultat, hevder enkelte at det bør stilles spørsmålsteget ved revisjon og de finansielle rapporteringsstandardene gir en effektiv formidling av usikkerheten i regnskapet (Christensen, Glover, & Wood, 2012).

4.3.2. Risiko for manipulering

Risikoen for manipulering er spesielt stor i de tilfeller hvor det foreligger informasjonsasymmetri og incentiver for manipulering. Regnskapsprodusentene har en viss frihet i valget mellom ulike regnskapsmessige løsninger og en viss skjønsmessig frihet ved valg av blant annet verdsettelsesestimater. Komplette detaljstyring vil kunne føre til et regnskap som ikke reflekterer økonomisk substans og som derfor har liten informasjonsverdi. Denne rapporteringsfriheten kan enten føre til at regnskapsprodusenten rapporterer mer og bedre informasjon (ikke-opportunistisk) eller forsøker å mislede regnskapsbrukerne ved å feilinformere (opportunistisk) (Stenheim, 2013). Regnskapsprodusenten har incentiver til å mislede regnskapsbrukerne fordi regnskapsmanipulering kan gi uberettigede fordeler. Dette henger sammen med en lav risiko for å bli oppdaget, ettersom regnskapsbrukeren har en informasjonsfordel. Den negative konsekvensen ved informasjonsasymmetri er at regnskapsprodusenten kan manipulere regnskapet for å oppnå egen vinning. Hvis det skjer, vil ikke regnskapet reflektere økonomisk inntjening og verdi, og regnskapet misleder istedenfor å gi opplysende informasjon til regnskapsbrukerne.

Det kan skilles mellom to typer informasjonsasymmetri. Adverse selection er en form for informasjonsasymmetri der en eller flere deltakere i en transaksjon har en informasjonsfordel

over andre deltakere (Scott, 2012, p. 21). I slike tilfeller kan investorene eksempelvis bli misledet til å tro at aksjene er underpriset og velger dermed denne aksjen fremfor andre (Adverse selection). En annen form for informasjonsasymmetri er Moral hazard hvor en eller flere deltakere i en transaksjon i egen vinnings hensikt og for å imøtekomme egne mål kan opptre i strid med den inngåtte avtalen, mot andres interesse og kostnad (Scott, 2012, p. 22). Typiske motiver for regnskapsmanipulasjon er økt utbetaling av bonus eller økt verdi på egne aksjer og opsjoner (Moral hazard). Moral hazard knyttes gjerne til principal-agent-problemet som vi har sett nærmere på i kapittel 2.

Formålet med regnskapet er som nevnt tidligere å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon til regnskapsbrukerne, både for investeringsformål og kontrollformål, ved å rapportere finansiell informasjon (reduere informasjonsasymmetrien). Finansiell rapportering krever nøytralitet, noe som innebærer at informasjonen ikke skal være påvirket av skjevheter som forutinntatthet og manglende objektivitet. Regnskapsestimatene kan imidlertid påvirkes av ledelsens skjønnsmessige vurderinger som kan innebære utilsiktet eller tilsiktet mangel på objektivitet. Eksponeringen for manglende subjektivitet henger sammen med graden av skjønnsmessige vurderinger (ISA540, punkt A9). Manglende objektivitet kan ikke vurderes ved å se på enkeltestimater, kun identifiseres gjennom en samlet vurdering av grupper av regnskapsestimater eller observasjon over flere regnskapsperioder. Dersom manglende objektivitet fra ledelsen har til hensikt å villedde, anses det som mislighold og uredelighet, jf. ISA 540 punkt A10.

I henhold til Eilifsen et al.(2011) er revisors hovedutfordring knyttet til estimeringsprosessen. Revisor skal opparbeide seg en forståelse og danne et grunnlag for identifisering og vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapsestimater, jf. ISA 540 punkt A12. Dette innebærer at revisor skal opparbeide seg en forståelse av blant annet metoden/modellen som er benyttet ved utarbeidelsen av estimatet, vurdere lederens bruk av ekspert, forutsetninger som er lagt til grunn, og behov for metodeendringer, og lederens vurdering av virkningen av estimatusikkerhet (Eilifsen et al.2011). I henhold til ISA 315 er formålet til revisor å identifisere og anslå risikoene for vesentlig feilinformasjon, som enten skyldes misligheter eller feil. Det skal fastslås hvorvidt ledelsen på hensiktsmessig måte har anvendt gjeldende rammeverk for finansiell rapportering (ISA540, punkt A53-A56) og hvorvidt metodene som er benyttet for utarbeidelsen er hensiktsmessig og konsistent anvendt. Eventuelle endringer i metoden for utarbeidelse av regnskapsestimater må gi mening etter omstendighetene, jf. ISA 540 punkt A57-A68. Revisor skal i tillegg gjennomgå regnskapsestimater benyttet i tidligere

perioder for å vurdere forutsetninger knyttet til foregående år, jf. ISA 240. Revisor legger til grunn sitt profesjonelle skjønn og skepsis ved vurdering av hva som er godt begrunnede endringer og hva som fremstår som vilkårlige endring av regnskapsestimater eller metode (Eilifsen et al.2011).

Dersom det er indikasjoner på manglende objektivitet hos ledelsen, skal revisor gjennomgå de skjønnsmessige vurderingene og beslutningene som ledelsen har foretatt ved utarbeidelsen av regnskapsestimaterne, for å avdekke mulig manglende objektivitet hos ledelsen, jf. ISA 540 punkt A124-A125. For å vurdere ledelsens punkttestimat kan revisor som tidligere nevnt utvikle et punkttestimat eller et intervall. Ledelsens punkttestimat er *«det beløpet som er valgt av ledelsen og som enten er regnskapsført eller det er gitt tilleggsopplysninger om som et regnskapsestimater»* (ISA540, punkt 7e.), og revisors punkttestimat eller intervall er *«henholdsvis det beløpet eller utvalget av beløp som stammer fra revisjonsbevis og brukes til å vurdere ledelsens punkttestimat»* (ISA 540, punkt 7b). Dersom revisor ved utarbeidelsen av estimatet eller intervallene legger til grunn forutsetninger som avviker fra lederens, skal det opparbeides en forståelse av de forutsetningene og metodene som er anvendt slik at eventuelle betydningsfulle forskjeller blir vurdert (ISA540, punkt A92). Det er et krav om at estimater kun skal endres som følge av nye forhold eller opplysninger av eventuelt mer erfaring, jf. IAS 8.34. Ved bruk av et intervall, skal dette innsnevres til et rimelig nivå, jf. ISA 540 punkt A93-A95. Revisor skal videre vurdere hvorvidt det er nødvendig med spesialferdigheter/-kompetanse for å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, jf. ISA 540 punkt A96-A101. ISA 330 omhandler revisors oppgaver og plikter ved utforming og utførelse av revisorhandlinger for å håndtere risikoene som er identifisert og vurdert i henhold til ISA 315.

Fagpressen har rapportert om en oppadgående trend i antall tilfeller av påståtte manipulasjoner og revisjonsbransjen opplever stadige erstatningskrav basert på påstander om feil begått ved utførelsen av revisjonen, men få tilfeller ender med dom (Granvang, 2012; Levitt, 1999; Loomis, 1999; Norris & Eichenwald, 2002). Revisor plikter etter revl. § 8-1 *«å erstatte skade som denne forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av sitt oppdrag»*. Revisor kan i noen tilfeller oppleve å bli ført bak lyset. Eksempelvis hvis revisor har mottatt informasjon og inntrykk av selskapet som legges til grunn for risikovurderinger og til slutt selve revisjonen, fra personer som har noe å skjule, for eksempel regnskapsmanipulasjon eller underslag. I slike tilfeller må revisor vurdere selskapets kontrollmiljø og ledelsens holdninger. Revisor kan ikke stole på at en domstol uten videre vil akseptere at revisor blir ansvarsfri fordi han/hun ikke hadde grunn til mistanke om misligheter (Granvang, 2012). Tidligere

forskning indikerer at kapitalmarkedet reagerer negativt på tilfeller av manipulasjon. Feroz, Park, and Pastena (1991) og Dechow, Sloan, and Sweeney (1996) har dokumentert en nedgang i aksjekursen på ni prosent, som en respons på kunngjøringen om påstått resultatmanipulasjon hos ulike selskaper. Revisors inngripen ved eksempelvis bruk av risikovurderingsverktøy og teknikker som gjør revisor oppmerksom på en rekke risikoer, skal bidra til å redusere omfanget av manipulering skal bli mindre omfattende (Bedard & Johnstone, 2004).

General Motors (GM) ble eksempelvis nylig gransket for regnskapsmanipulering av Securities and Exchange Commission (SEC) – et amerikansk føderalt tilsyn som har ansvar for handelen med verdipapirer. GM ble gransket for påstått manipulering av input til modeller som ble brukt til å utvikle regnskapsestimater, blant annet ved å inkludere for høye diskonteringsrenter som var innenfor det som er rimelig. Manipulert input resulterte i betydelig feilinformasjon hvor GM var i stand til å redusere sine pensjonsforpliktelser og dermed sine pensjonskostnader. I tillegg til en aggressiv høy forventet avkastning på pensjonsmidlene, var GM i stand til å blåse opp sine inntekter før skatt (ved å redusere pensjonskostnaden). Dette eksemplet illustrerer hvor følsom rapporterte verdier er ved små endringer av svært usikre input(Christensen et al., 2012; Christensen, Glover, & Wood, 2013).

Oppsummering av kapittelet

I dette kapittelet har vi sett nærmere på revisors oppgave som samfunnets tillitsperson, hvilke krav som stilles til revisors objektivitet, integritet og uavhengighet, og hvordan revisor skal avdekke og rapportere vesentlige feil i årsregnskapet. Vi har også sett nærmere på utfordringer revisor står overfor ved blant annet høy estimatusikkerhet og risiko for vesentlige feilinformasjon enten som følge av feil eller misligheter.

Vi har nå vært igjennom det teoretiske fundamentet for masteravhandlingen og ønsker i fortsettelsen å undersøke nærmere hvordan revisor oppnår betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, ved revisjon av virkelig verdiestimater med høy estimatusikkerhet. I det neste kapittelet vil vi gjøre rede for hvilken metodisk fremgangsmåte vi har valgt for masteravhandlingen.

5. Metodisk tilnærming

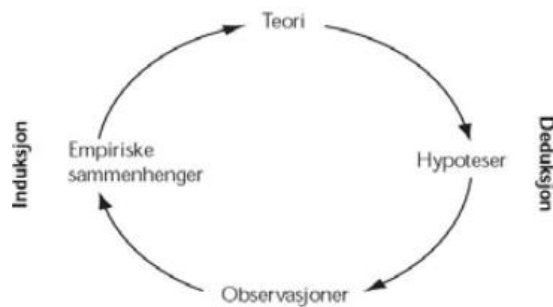
I dette kapitlet vil vi gjøre rede for metodevalg. Dette kapitlet inneholder valg av forskningsdesign, utvalgsprosessen, målutvikling, datainnsamlingsmetoden og validitetskravene.

5.1. Forskningsdesign

Forskningsdesignet omfatter stadiene i forskningsprosessen etter at formål og forskningsspørsmålet er bestemt. Det er vanlig å skille mellom tre typer forskningsdesign: eksplorativt (utforskende), deskriptivt (beskrivende) og kausalt design (årsak-virkning) (Gripsrud, Silkoset, & Olsson, 2008, p. 58). Forskningsdesignet er en overordnet strategi for gjennomføring av studien (Yin, 2009). Forskningsdesign kan defineres som *«hvordan en undersøkelse organiseres og gjennomføres for at forskningsspørsmålet eller problemstillingen kan kunne besvares: fra idé, uforming av problemstilling, innsamling, analyse og tolkning av data til ferdig resultat»* (Johannessen, Tuft, & Christoffersen, 2010). Utgangspunktet for valg av design er *«hva det spørres om, og hva som antas teoretisk»* (Yin, 2009). Valget av forskningsdesign avhenger videre av forskerens erfaring fra saksområdet, kjennskap og tilgang til teoretiske studier, i tillegg til ambisjonsnivået til forskeren. Et design trenger ikke å være gjensidig utelukkende, men kan være hybrider sammensatt med kjennetegn fra flere ulike typer design (Ringdal, 2013). I neste delkapittel ser vi nærmere på hva som kjennetegner en induktiv og deduktiv tilnærming.

5.1.1. Induktiv og deduktiv tilnærming

Induktiv og deduktiv er to ulike metodiske tilnærminger. Ved bruk av induktiv tilnærming går forskeren ”fra empiri til teori”. I en deduktiv tilnærming utvikler forskeren hypoteser basert på eksisterende teori for så å teste dette i den virkelige verden (Dubois & Gadde, 2002). Deduktiv tilnærming kan sies å være hypotesetestende og teoritestende, mens en induktiv tilnærming er teoriutviklende. Induktiv og deduktiv metode kan fremstilles som en vitenskapssirkel for å illustrere ulikhetene og samspillet mellom metodene, jf. figur 5. For å avgjøre hvor i vitenskapssirkelen vår studie kan plasseres er det viktig å kartlegge hvilke empiriske funn som er gjort, i tillegg til omfanget av teorien på forskningsområdet. Følgende spørsmål kan hjelpe forskeren med å plassere studien: hva gjøres i praksis i forhold til det teorien sier? Hva vet vi om praksisen på området? Og hvilke forventninger har vi?

Figur 5: Vitenskapssirkelen(Wallace, 1971).

Med relativt lite forskning på området og få etablerte teorier, vil tilnærmingen i vår studie være av en induktiv karakter. I en induktiv tilnærming har forskeren et åpent sinn til virkeligheten, samler inn all relevant informasjon for deretter å systematisere innsamlet data. Ut fra en slik åpen tilnærming dannes så teoriene. Målet med denne tilnærmingen er å unngå begrensninger i informasjonen den enkelte forsker samler inn. Dette idealet kommer klart frem hos Glaser and Strauss (1967), som trekker frem det de kaller ”grunnlagt teori” (grounded theory). Idealet går i korthet ut på at teorier skal dannes ut fra det som blir observert:

«En grunnlagt teori som er trofast mot hverdagsrealitetene på et substansielt område, er en teori som er grundig induert fra forskjellige data» (Glaser & Strauss, 1967, p. 238).

Ved ikke å ha noen forutinntatte holdninger og forventninger vil forskere få tak i data som korrekt gjengir virkeligheten i en gitt angitt sammenheng. Formålet er å sikre at informasjon er relevant og riktig. Ut fra dette, utvikles teoriene (Jacobsen, 2005).

Siden det er relativt lite forskning på området vi ønsker og utforske, har vi valgt å gjennomføre dybdeintervjuer som en del av vår studie. Dette vil kunne gi oss økt kunnskap. Vår studie er eksplorerende ved at vi forsøker å få kunnskap og mer innsikt rundt dimensjoner og relasjoner. Dette ser vi nærmere på i neste delkapittel.

5.1.2. Eksplorerende design

Et eksplorerende design benyttes når vi har lite innsikt i problemområdet og det primære målet ved forskningen er å undersøke temaet nærmere, få innsikt og kunnskap. Man har ikke en klar oppfatning av hvilke sammenhenger som kan eksistere og det er ikke etablert relevante teoretiske begreper på området, eller en teoretisk modell som kan danne et utgangspunkt for studien. Vi ønsker å få bedre innsikt i problemområdet og målet med undersøkelsen er i første omgang å forstå og tolke det aktuelle fenomenet. Et eksplorerende design er en fleksibel og ustrukturert prosess, men starter gjerne med litteraturstudier og

innsamling av sekundærdata. Det vil også være aktuelt med egen datainnsamling i form av dybdeintervjuer. Formålet med et eksplorerende design er ofte også å definere problemer mer utfyllende og å utvikle hypoteser (hypotese genererende). I vår studie har vi studert regnskapsstandardene; International Accounting Standards (IAS) og Norske regnskapsstandarder (NRS), revisjonsstandardene; International Auditing and Assurance Standards (ISA) og regnskapslovgivning. Dette har gitt oss en forståelse av regnskapssystemet og revisors arbeid, men vi ønsker å få en bedre innsikt i revisors handlinger og vurderinger. I prosessen videre ble det derfor hensiktsmessig å innhente primærdata i form av individuelle dybdeintervjuer av nøkkelpersoner som gav oss god informasjon og svar på spørsmål som vi på forhånd hadde utarbeidet basert på studien av regnskapsstandardene og regnskapslovgivningen. Selv om det ved eksplorerende design ofte blir benyttet kvalitative undersøkelser (Ringdal, 2013), har vi valgt som en fortsettelse av datainnsamlingsprosessen å gjøre bruk av en surveyundersøkelse, med spørsmål formulert på bakgrunn av dybdeintervjuene. Bakgrunnen for dette er primært at vi i tillegg til å gå i dybden, er interessert i å nå flere respondenter og få et representativt utvalg av revisorer i Norge. Tiden og ressursene vi har til rådighet er tilstrekkelig til å gjennomføre det antall dybdeintervjuer vi ønsker. I tillegg er oppdragsansvarlige revisorer en målgruppe som det vil være svært vanskelig å komme i kontakt med for å gjennomføre dybdeintervjuer, ettersom dette er meget travle personer som har en høy alternativkostnad ved å la seg intervju. En surveyundersøkelse bidrar til at vi får tilgang til et større antall respondenter og muligheten for å generalisere svarene er større. Dette gjør at vi kan beskrive visse sammenhenger relativt presist. Vi vil få et større innblikk i hvordan variasjonen i kompetanse, revisjonshandlinger og vurderinger varierer på tvers av blant annet stillingsnivå og antall års erfaring. En kombinasjon av individuelle intervjuer som går i dybden med en surveyundersøkelse som lettere kan kartlegge, anser vi som hensiktsmessig for å gi svar på vårt forskningsspørsmål. Et sitat av Glaser and Strauss (1967) bygger opp under teorien om at en hybrid sammensetning av datainnsamlingsmetoder vil være nyttig:

«Vi tror at begge typer data er nyttig både for verifikasjon og generering av teorier, uansett hva fokuset er. Fokuset er kun avhengig av forskningens kontekst, forskerens interesser og ferdigheter, og hva slags materiale man trenger for å generere eller verifisere teorier. (...) I mange tilfeller er begge typer data nødvendig».

I neste delkapittel vil vi se nærmere på dybdeintervjuer.

5.1.3. Dybdeintervjuer

I eksplorerende design er det to hovedteknikker: fokusgrupper og dybdeintervjuer. I dybdeintervjuer skal respondentene fritt kunne snakke om det aktuelle temaet, uten at intervjuerens forhåndsdefinerte spørsmål skal bli avgjørende for informasjonsinnhenting. Dybdeintervjuer skal sørge for en «dypere» forståelse av en problemstilling. Eksempler på problemområder hvor dybdeintervjuer kan være aktuelt er: kompliserte konsepter, komplekse problemstillinger eller som en forstudie for å få økt innsikt. I vår studie ønsker vi å få innblikk i revisors egne erfaringer og meninger rundt revisjon av regnskapsestimer. Dette er et komplekst område. Vi ønsker å få et innblikk i revisors arbeid, samtidig som intervjuene skal bidra til formulere spørsmål til vår surveyundersøkelse. På bakgrunn av dette vil dybdeintervjuer være en godt egnet teknikk i vår studie. Siden temaet vi undersøker er knyttet til revisors hverdagskunnskap, er det ikke behov for at intervjueren må være psykolog. Dybdeintervjuer foregår i en en-til-en-situasjon og gir mye informasjon.

En fordel ved dybdeintervjuer er at intervjueren får mulighet til å forklare spørsmål som intervjuobjektet ikke forstår, i tillegg er det mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål dersom noe er uklart for intervjueren (Mitchell & Jolley, 2012, p. 291). Forskerne påtvinger ikke intervjuobjektene faste spørsmål, med faste svarkategorier. Forskerne får frem forståelsen av et fenomen eller en situasjon. Respondentene gir sine fortolkninger og sine meninger. Ulempen er at det er både ressurs- og tidkrevende å gjennomføre dybdeintervjuer. Ved begrensede ressurser, må vi ofte nøye oss med få respondenter, noe som kan redusere representativiteten. En annen ulempe er at vi kan oppleve «intervjuer bias», det vil si at intervjueren alltid vil ha en påvirkning på intervjuobjektet, og motsatt. Det som gjerne kalles dobbel hermeneutikk. Deltakerne kan i enkelte tilfeller forsøke å imponere intervjueren, det vil si at svarene kan være farget av «social desirability bias» (Mitchell & Jolley, 2012, p. 291). Dette er forhold vi er klar over at kan påvirke vår studie, men vi anser det ikke som særlig problematisk siden det vi undersøker ikke er et sensitivt tema.

I neste delkapittel skal vi se nærmere på en utvikling av intervjuguide, som er en viktig del av forarbeidene til et intervju.

5.1.4. Utvikling av intervjuguide

Ved å gjennomføre dybdeintervjuer ønsker vi oppnå fyldig og omfattende informasjon om informantenes erfaringer, tanker og følelser. En intervjuguide er et godt utgangspunkt for intervjuet, som en skisse for de spørsmål man ønsker svar på. Dette betyr at spørsmålsstilling,

tematisering og rekkefølge kan varieres siden informantene kan komme med synspunkter i en annen rekkefølge enn man hadde tenkt eller at enkelte svar åpner for nye spørsmål. Strukturen i en intervjuguide er forskjellig fra intervju til intervju (Lilledahl & Hegnes, 2000). I vår intervjuguide har vi valgt å dele intervjuet inn i fire faser. I «*Fase 1: Rammesetting*» informerer vi om bakgrunnen for og formålet med intervjuet. I tillegg informerer vi om taushetsplikt, anonymitet, samtykke til opptak av intervjuet, og avklarer uklarheter og besvarer eventuelle spørsmål. I «*Fase 2: Erfaringer*» stiller vi spørsmål relatert til informantens kompetanse og erfaring. Vi stiller eksempelvis spørsmål om utdanning, stillingstittel, antall år i arbeid som revisor, erfaring med IFRS- rapporterende foretak og bransjee erfaring. I «*Fase 3: Fokusering*» stiller vi informanten spørsmål om revisors bakgrunn og begrepsavklaring, revisjon av regnskapsestimater og IFRS 13. Vi stiller eksempelvis spørsmål om begrepsdefinisjoner for å avdekke hvordan han/hun forstår begrepene, hvilke vurderinger informanten gjør, kjennskap til, opplevelse av og erfaringer knyttet til disse begrepene. Avslutningsvis i «*Fase 4: Oppsummering*» stiller vi informanten spørsmål for å sikre at vi har forstått informantens svar korrekt, for å oppklare eventuelle misforståelser.

Intervjuguiden er bygget opp med utgangspunkt i regnskapsstandardene og regnskapslovgivningen, i tillegg har vi benyttet strukturen fra revisjonsstandarden ISA 540: *Revisjon av regnskapsestimater, herunder estimer på virkelig verdi og tilhørende tilleggsopplysninger*. Spørsmålene er i tillegg basert på ISA standardene: ISA 200: *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*, ISA 240 *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon og regnskap*, ISA 300 *Planlegging av revisjon av et regnskap*, ISA 315 *Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*, ISA 320 *Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon*, og ISA 330 *Revisors håndtering av anslåtte risikoer*. Intervjuguiden er vedlagt (se vedlegg 1).

I neste delkapittel skal vi presentere utvalgsprosessen som danner utgangspunktet for surveyundersøkelsen.

5.2. Utvalgsprosessen

Før en nærmere drøfting av metode for datainnsamling, vil si se på utvalgsprosessen for studien. Utvalgsprosessen vil være førende for valg av verktøy for datainnsamling, samtidig

som valget kan baseres på teori, empiri og antagelser. Slik kan vi finne svaret på spørsmål som: hva vi skal undersøke, hvem vi skal undersøke og når undersøkelsen skal foretas.

Når vi skal finne utvalget for studien, er det viktig å ta hensyn til studiens design og validitet. Før spørreundersøkelsen kan gjennomføres, er det viktig å ta stilling til hvem vi tror kan gi oss det beste datagrunnlaget for å besvare problemstillingen. Med utgangspunkt i denne informasjonen kan vi definere en populasjon som utvalget trekkes fra. En populasjon består av hele gruppen vi er interessert i å undersøke (Mitchell & Jolleys, 2007), mens et utvalg er enheter som trekkes fra denne populasjonen (Ringdal, 2007). Før utvalget kan trekkes, må det etableres en utvalgsramme. Denne utvalgsrammen er en oversikt over mulige respondenter eller informanter innenfor populasjonen.

I utvalgsprosessen har vi vurdert populasjon og utvalgsramme, før vi har foretatt en endelig beslutning om utvalget for vår studie. De påfølgende delkapitlene gir et innblikk i denne prosessen. I tillegg har vi vurdert etikk og ivaretagelse av respondentenes interesser.

5.2.1. Populasjon

En populasjon er den mengde enheter som undersøkelsen skal representere (Ringdal, 2013). Det vil si at populasjon er den totale gruppen av individer, bedrifter eller objekter som er relevant for forskningen. Estimatusikkerhet og risiko for vesentlig feilinformasjon vil kunne forekomme i de fleste bransjer. Det vil imidlertid være ulike former for estimatusikkerhet knyttet til ulike bransjer, i tillegg til at risikoen for vesentlig feilinformasjon kan variere. Revisjonsbransjen antas å være den som har best forståelse av estimatusikkerhet på tvers av ulike bransjer og foretak. Vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til estimer med høy grad av estimatusikkerhet kan være svært utfordrende for revisor. Det er rimelig å tro at ulike nivåer av kunnskap og erfaring vil ha en innvirkning på revisors faglige kompetanse. Vi ønsker å foreta vår undersøkelse blant revisorer med bred kunnskap og mye erfaring på dette området. Vi anser det som mest hensiktsmessig å gjennomføre undersøkelsen blant registrerte og statsautoriserte revisorer og gjerne blant oppdragsansvarlige revisorer med en viss erfaring. Oppdragsansvarlig revisor er den personen som har ansvaret for revisjonsoppdraget og skal signere revisjonsberetningen. Oppdragsansvarlig revisor bærer dermed størst revisjonsrisiko knyttet til avdekking av vesentlig feilinformasjon. Vår populasjon består derfor av registrerte og statsautoriserte revisorer i norske revisjonsselskap.

5.2.2. Utvalg og utvalgsramme

Ved inngangen til 2013 hadde vi i Norge 7 037 godkjente revisorer (registrerte og statsautoriserte) (Finanstilsynet, 2012b). Ifølge Mitchell and Jolley (2012) er populasjonen ofte så stor at det er vanskelig å spørre alle. Fremfor å spørre hele populasjonen er det vanlig å spørre et utvalg som skal representere populasjonen (Mitchell & Jolley, 2012). Vi ønsker å gjennomføre vår studie blant revisjonsselskaper som er av en viss størrelse, og vi har derfor tatt utgangspunkt i fire store revisjonsselskapene: EY, PwC, KPMG og Deloitte. Vi sendte en forespørsel til Deloitte, hvor revisorer stilte seg positive til både å stille til dybdeintervjuer og distribuere spørreundersøkelsen til partnere og managere i selskapet. Vi fikk også positiv respons fra EY, men de hadde ikke anledning til å distribuere spørreundersøkelsen. Vi har derfor en utvalgsramme hovedsakelig bestående av partnere og managere i Deloitte, i tillegg til enkelte partnere fra EY, PwC og KPMG.

På bakgrunn av utvalgsrammen velger man et utvalg. Målet er at utvalget er representativt for populasjonen (Mitchell & Jolley, 2012). For å velge et utvalg er det flere ulike utvalgsstrategier som kan benyttes. Mitchell and Jolley (2012) legger til grunn fire utvalgsstrategier; 1) *random sampling*, 2) *proportionate stratified random sampling*, 3) *convenience sampling* og 4) *quota sampling*. De to første strategiene er det Mitchell and Jolley (2012) kalles tilfeldig utvalg, mens strategiene 3) og 4) er ikke-sannsynlighetsmetode. For å få et utvalg som representerer valgte populasjon anbefaler Mitchell and Jolley (2012) at man enten benytter enkel *random sampling* eller *proportionate stratified random sampling*. Benytter man seg av en strategi som tar utgangspunkt i tilfeldig utvalg vil man kunne generalisere resultatene fra studien til en større populasjon (Mitchell & Jolley, 2012). Det er i midlertidig kun mulig å bruke et tilfeldig utvalg som utvalgsstrategi dersom det foreligger en utvalgsramme for populasjonen (Mitchell & Jolley, 2012).

Random sampling går ut på at hvert enkelt medlem av populasjonen har en lik sjanse for å bli valgt. *Proportionate stratified random sampling* tar utgangspunkt i at man ikke lar representativiteten ved utvalget være helt tilfeldig. Her sørger man for at utvalget er likt populasjonen på enkelte områder. For å ivareta dette kravet kan man dele utvalget inn i underpopulasjoner eller «substrata» (Mitchell & Jolley, 2012). Vi mener det i vårt tilfelle vil være aktuelt med self selection.

Ifølge Mitchell and Jolley (2012) er utvalgsstørrelsen en funksjon av populasjonsstørrelsen og ønske om nøyaktighet. Det legges derfor til grunn et sikkerhetsnivå på 95 % (confidence

level). Vi har fått antydning av Deloitte at utvalgsrammen er 200 partnere og managere i selskapet. Det betyr at dersom vi ønsker et sikkerhetsnivå på 95 % må vi ha *minst* 132 svar, og dersom vi ønsker et sikkerhetsnivå på 99 % må vi ha 196 svar (Mitchell & Jolley, 2012, p. 310). I neste delkapittel vil vi se nærmere på etikk og forskningsatferd.

5.2.3. Etikk og forskerferd

Etikk er læren om moral, om hva som er rett og galt (Jesus & Higgs, 2002; Komiteer, 2006; Ringdal, 2013). I ulike kulturer er det ofte forskjellige moral. De vestlige landene har gjerne et liberalt politisk system, hvor individet står i fokus. Utviklingsland har derimot et mer autoritært politisk system med fokus på samfunnets interesser fremfor individer (Jesus & Higgs, 2002). Selv om det er en rekke normative etiske standarder i samfunnet, dvs. uskrevene regler og moraler, kan disse være forskjellig fra de deskriptive etiske handlingene, det vil si hvordan etiske dilemmaer faktisk blir håndtert. Altså er det forskjeller på hva som anses som etisk korrekt mellom ulike kulturer og mellom individer innen kulturer. Forskningsetikk omhandler normer og regler knyttet til gjennomføring av forskning. Forskning viser til et mangfoldig sett av verdier, normer og institusjonelle ordninger som bidrar til å konstituere og regulere vitenskapelig virksomhet (Komiteer, 2006). Ifølge Jesus and Higgs (2002, p. 94) er formålet med forskningsetikk å beskytte involverte personer. Ekstraordinær forskning innebærer både at prosjektet er gjennomført metodisk godt og riktig, med et godt bidrag og gjennomført med høyverdig etikk (Peled & Leichtentritt, 2002).

Det er viktig å ivareta respondentenes personvern og opptre etisk korrekt både ved innhenting og bruk av data. De nasjonale Forskningsetiske komiteene har utarbeidet en liste, uavhengig av fagområde som oppsummerer det Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) anser som viktig å avklare i forbindelse med et forskningsprosjekt (Komiteene, 2014). Dette inneholder 1) prosjektets mål og metode, 2) forskning der forsøkspersoner er involvert, 3) persondata, 4) risiko og sikkerhet og 5) Whistle-blowing – innebygget varslingsystem.

Til tross for at åpenhet er en sterk norm i forskningen, finnes det også områder der det er behov for å sikre respondentenes anonymitet. Dette gjelder spesielt der hvor informasjon om personer er sensitiv og kan medføre uheldige konsekvenser for studieobjektet.

Opplysninger om personer som deltar i forskningsprosjektet skal håndteres med forsiktighet. Forskeren skal informere om hvordan opplysningene vil beskyttes og oppbevares. Forskeren skal også sørge for konfidensialitet eller anonymitet dersom det er ønskelig. Konfidensialitet

innebærer at opplysninger og materiale blir aidentifisert, dvs. at ingen utenforstående får vite hvem som har deltatt i undersøkelsen. Dette gir forskeren selv en mulighet til å koble personer og data. Ved anonymitet har heller ikke forskeren informasjon om hvilket individ opplysninger og materiale stammer fra. I vår undersøkelse blir respondentene aidentifisert og forblir anonyme. Vi registrerer ikke personopplysninger via navn, personnummer eller andre personentydige kjennetegn. Respondentene vil heller ikke være indirekte identifiserbare via ulike kombinasjoner av bakgrunnsinformasjon. Som forskere får heller ikke vi innsikt i hvilke respondent de ulike svarene stammer fra.

Ettersom man aldri kan være hundre prosent sikre på at alt stemmer med konfidensialitets- og anonymitetskriteriene, er det meldeplikt for prosjektet. Det betyr at vi har sendt vårt spørreskjema til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, som er personvernombud for ca. 150 forsknings- og utdanningsinstitusjoner, herunder alle universiteter, høyskoler, flere helseforetak, samt en rekke frittstående forskningsinstitutt og kompetansesentre. Personvernombudets hovedoppgave er å bidra til at vi som forskere kan ivareta lovpålagte plikter knyttet til internkontroll og kvalitetssikring av egen forskning. Forskningsprosjektet blir blant annet vurdert i henhold til personopplysnings- og helseregisterloven.

Vår studie og informasjonsbrev til respondentene ble godkjent etter denne vurderingen (se informasjonsskriv, vedlegg 2). Underveis i studien er det kun vi som forskere og vår respektive veileder som har fått tilgang på dataene fra respondentene, og ved prosjektslutt vil dataene bli slettet. På bakgrunn av dette mener vi studien sikrer personvernet til respondentene.

I neste delkapittel skal vi se nærmere på utviklingen av mål som skal kunne gjøre oss i stand til å besvare problemstillingen vår gjennom en survey-undersøkelse.

5.3. Målutvikling

Bollen (1989) vektlegger i sin målutviklingsprosess viktigheten av å etablere en relasjon mellom de observerte variablene og de latente variablene. Målefeil kan resultere i feilaktige og misledende konklusjoner. Målutviklingsprosessen inneholder fire steg. Prosessen starter med (1) å definere konseptet, deretter (2) identifiseres dimensjonene og de latente variablene. Videre skal man (3) finne et målenivå og (4) spesifisere sammenhengen mellom målene og de latente variablene (Bollen, 1989). Hensikten med de fire stegene er at målene skal være meningsfulle.

Bollens måleteori (1989) fungerer godt på de områdene hvor det er komplekse og sammensatte begreper som skal måles. I de tilfeller der det finnes en etablert, klar operasjonalisering (ikke et komplekst bakenforliggende begrep), så vil Bollens teori være mindre hensiktsmessig. Da er det ikke grunn til å gå via alle disse fire stegene, men rett på selve operasjonaliseringen. Et eksempel er verdirelevans eller lønnsomhet. Her finnes det en klar operasjonalisering.

Risikoen for vesentlig feilinformasjon er et komplekst og sammensatt begrep. Vi anser det derfor som hensiktsmessig å benytte Bollen måleteori ved operasjonaliseringen av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Målutviklingen er imidlertid ikke like relevant på de områder hvor det ikke er et bakenforliggende begrep vi ønsker å måle, men hvor vi forsøker å kartlegge konkrete handlinger. Målene vil da være utviklet basert på informasjon fra dybdeintervjuene og revisjonsstandardene.

I dette delkapittelet vil vi se nærmere på operasjonaliseringen av begrepet risiko for vesentlig feilinformasjon.

5.3.1. Definere konseptet

I henhold til Bollen (1989) er et konsept en idé med underliggende antakelser om sammenhenger. Konseptet kan variere fra noe som er abstrakt, slik som intelligens, motivasjon eller tilfredshet, til noe mer konkret som eksempelvis alder eller kjønn. Det er nødvendig med en eller flere latente variabler for å representere konseptet. De latente variablene presenterer konseptet i målemodeller. I konseptavklaringen skal det utvikles en teoretisk definisjon som avklarer innholdet i et konsept. Den teoretiske definisjonen skal presisere spesifikke egenskaper ved konseptet. Videre kan et konsept ha et sett av ulike definisjoner, og den teoretiske definisjonen skal bidra til å kartlegge og avklare disse dimensjonene. Hensikten med konseptavklaringen er altså å utvikle en teoretisk definisjon som forklarer konseptet på en enkel og presis måte (Bollen, 1989).

Som tidligere nevnt kan enkelte regnskapsposter ikke måles eksakt og må derfor estimeres (ISA 540). Påliteligheten i informasjonen som benyttes ved utarbeidelse av regnskapsestimater kan variere sterkt, og graden av estimatusikkerhet vil derfor variere. Estimatusikkerhet er i revisjonsstandarden ISA 540 definert som *«eksponeringen av et regnskapsestimat og tilhørende tilleggsopplysninger for iboende mangel av nøyaktighet ved måling»*. Denne estimatusikkerheten utgjør en risiko for at regnskapet kan inneholde vesentlig feilinformasjon (ISA 540.2). Revisor har som oppgave å øke regnskapsbrukernes tillit til

regnskapet (ISA 200.3), ved å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis for å etablere en betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil (ISA 200.5). Revisor bærer en viss revisjonsrisiko. Denne revisjonsrisikoen er en funksjon av risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon og en risiko for at revisor ikke avdekker feilinformasjon (oppdagelsesrisiko) (ISA 200 A32). Vi skal nå se nærmere på konseptet risiko for vesentlig feilinformasjon.

IAASB definerer risikoen for vesentlig feilinformasjon som «risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres» (ISA 200.13(n)). Revisor foretar med andre ord en risikovurdering i planleggingsfasen før revisjonsarbeidet starter. Det kan hevdes at denne definisjonen er tautologisk (sirkelresonnement) og at det dermed er nødvendig med en nærmere beskrivelse av hva som ligger i begrepet feilinformasjon. Feilinformasjon defineres som en forskjell mellom det rapporterte beløpet og beløpet som er i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Denne feilinformasjonen kan som tidligere nevnt enten skyldes feil eller misligheter (ISA 200.13(i)). Tabellen under viser vår teoretiske definisjon av konseptet risiko for vesentlig feilinformasjon.

Konsept	Teoretisk definisjon	Kilde
Risiko for vesentlig feilinformasjon	Risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Feilinformasjon er forskjellen mellom det rapporterte beløpet og beløpet som kreves for at det skal være i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Denne feilinformasjonen kan enten skyldes feil eller misligheter.	ISA 200 13 (i) og (n)

I henhold til revisjonslovens § 5-2: skal revisor utføre revisjonen etter beste skjønn, og herunder vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Vurdering av risikoen er med andre ord gjenstand for profesjonelt skjønn og kan ikke måles helt nøyaktig. Profesjonelt skjønn innebærer at revisor har relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk, som benyttes for å vurdere hvilke revisjonshandlinger som er nødvendige etter omstendighetene (ISA 200.13(k)). Vi anser det derfor som hensiktsmessig å se nærmere på hvordan revisor vurderer sin faglige trygghet ved vurdering er risikoen for vesentlig feilinformasjon.

5.3.2. Identifiseres dimensjonene og de latente variablene

Det neste steget i Bollens (1989) målutviklingsprosess er å identifisere de ulike dimensjonene til konseptet. Et konsept har flere dimensjoner som representerer særskilte deler av konseptet.

Disse delene kan ikke lett deles inn i ytterligere dimensjoner. Siden et konsept har flere ulike dimensjoner, er det avgjørende å etablere en definisjon som avgrenser hvilke dimensjoner forskeren velger å fokusere på. Ved å identifisere dimensjonene avgrenser og konkretiserer man dermed konseptet (Bollen, 1989).

Risiko for vesentlig feilinformasjon kan deles inn i to dimensjoner: estimatets iboende risiko og kontrollrisikoen. Iboende risiko er «*Muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, konto eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning*» (ISA 200.13(n)). Dette innebærer at revisor skal identifisere og vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon basert på en forståelse av enheten og dens omstendigheter. Eksempelvis vil det være høy iboende risiko i regnskapsestimater som er gjenstand for betydelig estimatusikkerhet og/eller bygger på komplekse beregninger. Eksterne omstendigheter som medfører en forretningsrisiko vil også utgjøre en iboende risiko. Eksempelvis kan teknologisk utvikling gjøre et bestemt produkt ukurant og dermed medvirke til at varebeholdningen blir mer utsatt for overvurdering (ISA 200 A38). Den andre dimensjonen, kontrollrisiko, er definert som «*risikoen for at feilinformasjon som kan forekomme i en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning og som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av enhetens interne kontroll*» (ISA 200.13(n)). Med andre ord er kontrollrisikoen en funksjon av hvor effektiv ledelsens interne kontroll er når det gjelder å håndtere identifiserte risikoer. Intern kontroll kan imidlertid ikke eliminere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, kun redusere den. Dette skyldes de iboende begrensningene ved intern kontroll som blant annet henger sammen med muligheten for menneskelig svikt eller feil (ISA 200 A39).

I revisjonsstandardene vises det ikke til iboende risiko og kontrollrisiko separat, men heller en vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon samlet. Revisor skal imidlertid foreta separate vurderinger av de to dimensjonene (ISA 200 A40).

5.3.3. Finne et målenivå

Det tredje steget i Bollens (1989) målutviklingsprosess innebærer utvikling av en operasjonell definisjon som beskriver prosedyrene som skal følges for å forme mål for den latente variabelen som representerer konseptet. Det er viktig å operasjonalisere begrepene for å skape et presist meningsinnhold og avgrense det til konkrete fenomener som skal undersøkes

(Bollen, 1989). Operasjonaliseringen klargjør hvordan vi skal måle begrepet. Ved utviklingen av mål kan det være hensiktsmessig å se nærmere på tidligere forskning på området. Dette vil både kunne gi veiledning for hvordan man kan gå frem ved den aktuelle problemstillingen og gi innsikt i allerede etablerte måleskalaer. Etablerte måleskalaer som er funnet å være valide i andre studier vil forenkle prosessen med målutvikling samtidig som det vil øke sannsynligheten for at målene i vår forskningsprosess er valide. Det bør imidlertid påpekes at mål som er valide i en kontekst ikke nødvendigvis vil være valide i en annen setting (ekstern validitet) (Anderson, Gerbing, & Hunter, 1987, p. 435). Målene vil likevel kunne gi overflatevaliditet (face validity), det vil si at det er mulig å vurdere hvorvidt målet ser ut til å være valid (Mitchell & Jolley, 2013, p. 697). Dette har imidlertid ikke noe med vitenskapelig validitet å gjøre. De latente variablene må være på samme skala og vi trenger en latent variabel per dimensjon. Det er nødvendig å forstå fenomenene i konseptet for å kunne vurdere hvorvidt målene er valide. Det er relativt lite forskning på hvordan revisor vurderer sin faglige trygghet i forbindelse med risikoen for vesentlig feilinformasjon, har vi ikke tilgang på etablerte, valide mål fra tidligere studier. Vi velger derfor å støtte oss på revisjonsstandardene og revisorloven ved utvikling av nye mål, i tillegg til dybdeintervjuer.

Revisor skal vurdere den iboende risikoen før revisjonsarbeidet starter. Dette har betydning for å fastsette typen, tidspunktet og omfanget av hvilke revisjonshandlinger som er nødvendige (ISA 200 A36). Det er derfor hensiktsmessig å måle revisors faglige trygghet ved vurdering av regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon (ISA 200 A38) (mål 8 under påstander i vedlegg 3). Videre vil den iboende risikoen være høyere for noen påstander og tilknyttede transaksjonsklasser, kontosaldoer og tilleggsopplysninger enn for andre. Risikoen vil blant annet avhenge av hvor kompliserte ledelsens beregninger er (ISA 200 A38). Vi vil derfor måle revisors faglige trygghet ved vurdering av muligheten for at en transaksjonsklasse, konto eller tilleggsopplysning kan inneholde vesentlig feilinformasjon (ISA 200 A38) (mål 9 under påstander i vedlegg 3). Regnskapsestimater som er fastsatt på bakgrunn av skjønn antas å ha relativt høy iboende risiko, fordi det er vanskelig å etterprøve (verifisere) estimatet. Estimatet bygger gjerne på en rekke forutsetninger som revisor skal vurdere rimeligheten av (ISA 540 A107-A109). Det er derfor hensiktsmessig å måle revisors faglige trygghet ved vurdering av estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater (ISA 200 A38) (mål 2 under påstander i vedlegg 3).

Kontrollrisikoen skal også vurderes før revisjonen starter. Vi ønsker derfor å måle revisors faglige kompetanse ved vurdering av risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres (mål 7 under påstander i vedlegg 3). Kontrollrisikoen er som nevnt en funksjon av hvor effektiv ledelsens intern kontroll er. Det vil alltid foreligge en viss kontrollrisiko fordi det alltid vil være en mulighet for menneskelig svikt eller feil (ISA 200 A28). For å måle dette vil vi se nærmere på revisors faglige kompetanse ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere foretakets intern kontroll (ISA 200 A28) (mål 10 under påstander i vedlegg 3).

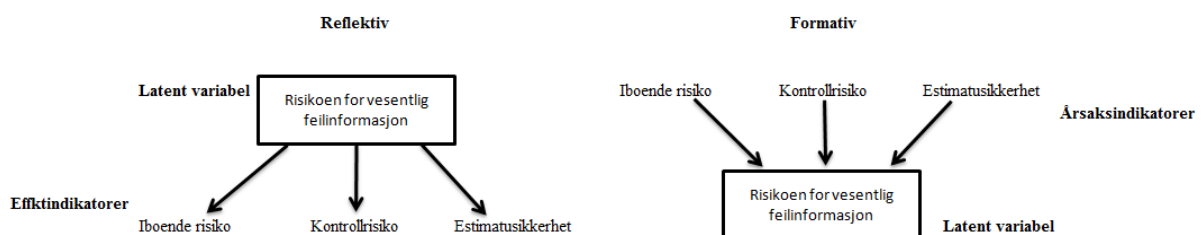
Et regnskapsestimat defineres av IAASB som «*et anslått pengebeløp i mangel av en nøyaktig måte å måle på*» (ISA 540.7(a)). Det betyr at et regnskapsestimat ikke kan måles eksakt, kun estimeres. Dette vil medføre en estimatusikkerhet. Estimatusikkerhet kan være en årsak til at det foreligger en risiko for vesentlig feilinformasjon. Estimatusikkerheten kan ikke lett skilles ut fra dimensjonene iboende risiko og kontrollrisiko, men bør allikevel inkluderes for at målingen av begrepet risiko for vesentlig feilinformasjon skal være dekkende. Siden det er foretatt lite forskning på dette feltet, vil vi inkludere mål for revisors faglige trygghet ved estimerer og estimatusikkerhet. Vi ønsker derfor å måle revisors faglige trygghet ved revisjon av regnskapsestimater (ISA 540.7(a)) (mål 1 under påstander i vedlegg 3) og revisors faglige trygghet ved vurdering av regnskapsestimatenes eksponering for unøyaktighet (ISA.7(c)) (mål 3 under påstander i vedlegg 3). Dersom revisor har lite erfaring med revisjon av regnskapsestimater, vil det trolig påvirke den faglige tryggheten ved vurdering av iboende risiko og kontrollrisiko.

Dimensjon	Målenivå	Kilde
Iboende risiko	Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	ISA 200 A38
	Muligheten for at en transaksjonsklasse, konto eller tilleggsopplysning kan inneholde vesentlig feilinformasjon	ISA 200 A38
	Estimatusikkerheten i skjønsmessige regnskapsestimater	ISA 200 A38
Kontrollrisiko	Risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres	ISA 200 A39
	Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere foretakets internkontroll	ISA 200 A39
Estimatusikkerhet	Regnskapsestimatenes eksponering for unøyaktighet	ISA 540 7.(c)
	Revisjon av regnskapsestimater	ISA 540 7.(a)

5.3.4. Spesifisere forholdet mellom målene og de latente variablene

Det siste punktet i Bollens (1989) målutviklingsmodell innebærer å spesifisere relasjonen mellom målene og de latente variablene/dimensjonene ved å lage målemodellen. Det skal

spesifiseres en strukturell modell som linker latente variabler til en eller flere mål eller observerbare variabler. Den latente variabelen er den formelle presentasjonen av konseptet. Målemodellen beskriver forholdet mellom målene og den latente variabelen. Relasjonen mellom målene og de latente variablene kan beskrives utfra reflektive- og formative mål (Bollen & Lennox, 1991). Ved reflektive mål er de ulike indikatorene ment å reflektere verdien av det bakenforliggende begrepet, og man forventer en korrelasjon. Indikatorene ses på som en effekt av begrepet (effekt-indeks). Her benyttes det gjerne en faktoranalyse for å validere målene. Ved formative mål er det indikatorene som skaper verdien av det bakenforliggende begrepet. Indikatorene ses på som årsaken til begrepet (årsaks-indeks). Dersom man fjerner et mål fra de formative målene, fjerner man også en del av den totale variabelen. I henhold til Bollen og Lennox (1991) bør man etterstrebe høye faktorladninger i reflektive mål, mens dette ikke er viktig for formative mål. Figurene under illustrerer forskjellen mellom formative og reflektive mål (Bollen & Lennox, 1991).

Figur 6: Formative og reflektive mål

Dersom indikatorene antas å være reflektive, sier man at iboende risiko, kontrollrisiko og estimatusikkerhet er effekter av at det foreligger en risiko for vesentlig feilinformasjon. I dette tilfellet er det mest nærliggende å tro at revisor vurderer risikoen for vesentlig feilinformasjon som følge var at det eksisterer en iboende risiko, kontrollrisiko og estimatusikkerhet.

Indikatorene er derfor formative.

I det neste kapittelet vil vi se nærmere på valg av datainnsamlingsmetode.

5.4. Datainnsamlingsmetode

Det finnes flere ulike datainnsamlingsmetoder i en kvantitativ studie. Det er vanlig å skille skiller mellom henholdsvis longitudinelle studier og tverrsnittundersøkelser, og mellom eksperiment og spørreundersøkelser, også kalt survey.

Tverrsnittdesign er basert på å gi et tverrsnitt av populasjonen på ett tidspunkt (Ringdal, 2013). Tidsrekke-design derimot følger en eller flere analyseenheter over tid (Johannessen, Christoffersen, & Tufte, 2004). Innsamling av data i kvantitative studier kan ved en observasjon eller gjentatte observasjoner. Det er i denne forbindelse er det vanlig å skille mellom tidsserie- og tverrsnittobservasjoner. I en tidsserie er data registrert for en og samme analyseenhet på flere tidspunkt, mens en tverrsnittstudie kun vil samle inn data en gang for hver analyseenhet (Ringdal, 2013). Siden vi har begrenset tid til rådighet i denne studien, velger vi å foreta en tverrsnittundersøkelse.

Tverrsnittundersøkelser gir informasjon om variasjoner, men det er viktig å være forsiktig med å trekke konklusjoner om utvikling over tid, da det kun foreligger informasjon knyttet til det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført. Noen tverrsnittundersøkelser gjennomføres på en dag, men mest vanlig er det at datainnsamlinger foregår over en periode på flere uker (Johannessen et al., 2004).

I en tverrsnittstudie kan vi som skrevet tidligere velge mellom å gjennomføre undersøkelsen som et eksperiment eller en survey, som er de to vanligste formene for datainnsamling i kvantitative studier. Eksperiment er vanlig i studier for psykologi og medisin, mens survey særlig brukes i sosiologi og statsvitenskap (Ringdal, 2013).

«If you want to know why people do what they do and think what they think, you should use an experimental design. If, on the other hand, you want to know what people are thinking, feeling or doing, you should use a nonexperimental design, such as a survey» (Mitchell & Jolleys, 2007, p. 208).

Survey betyr oversikt og en survey gjennomføres ved at man stiller standardiserte spørsmål til et (stort) antall personer, representative for den populasjonen man ønsker å undersøke (Ringdal, 2001). Når surveydesign er den mest benyttede formen for design i samfunnsvitenskapene, er dette fordi den teknologiske utviklingen har gjort det slik at det er en svært effektiv måte å samle inne store mengder data på (Ringdal, 2007). Utformingen og gjennomføringen av surveyundersøkelsen kommer vi tilbake til i neste delkapittel.

5.4.1. Utforming av spørreskjema

Det kan være vanskelig å utforme gode spørsmål til en spørreundersøkelse, og det er viktig å være klar over visse feil som ofte blir begått. Mitchell and Jolley (2012) viser til ni punkter som man bør ta i betraktning ved utforming av undersøkelsesspørsmålene:

- 1) Unngå ledende spørsmål – spør, ikke svar!
- 2) Unngå spørsmål som har sosialt korrekte svar
- 3) Unngå spørsmål som inneholder mer enn ett spørsmål
- 4) Unngå lange spørsmål – kort og konsist er bra!
- 5) Unngå forhandlinger – hvis begrepene «nei» og «ikke» inngår i et spørsmål øker muligheten for misforståelser
- 6) Unngå irrelevante spørsmål
- 7) Unngå bruk av dårlig formulerte svaralternativer
- 8) Unngå fremmedord og «slengord»
- 9) Unngå ord og begreper som kan mistolkes

I vår spørreundersøkelse måtte vi utelukke bruk av allerede validerte mål da det ikke var noen mål å oppdrive hva angår vårt tema og problemstilling. Våre spørsmål og måleinstrumenter har blitt til etter gjennomgang av litteratur på området, bruk av revisjonsstandardene, innspill og konstruktiv kritikk fra veileder, fagpersoner fra det akademiske miljøet og en forstudie gjennomført ved dybdeintervjuer av et utvalg av oppdragsansvarlige revisorer. På bakgrunn av dette forutsetter vi at Mitchell and Jolley (2012)s punkter og retningslinjer er imøtekommet.

Når man er ferdig med å utvikle spørsmålene, legger Mitchell and Jolley (2012) til grunn at rekkefølgen på spørsmålene må organiseres på en gjennomtenkt måte. Organiseringen er viktig nettopp fordi rekkefølgen av spørsmålene kan spille inn på resultatet. For å plassere spørsmålene på en hensiktsmessig måte, viser Mitchell and Jolley (2012) til fem gyldne regler;

- 1) Still de ufarlige spørsmålene først og de personlige spørsmålene sist
- 2) Finn tidlig ut om deltakerne har de kvalifikasjonene som kreves for å kunne svare videre på spørreundersøkelsen
- 3) Vær klar over at dersom alle spørsmålene har de samme svaralternativene, kan noen av deltakerne låse seg til det samme alternativet gjennom store deler av undersøkelsen
- 4) Hold relaterte spørsmål sammen – man vil da få mer nøyaktige svar
- 5) Putt demografiske spørsmål til slutt (alder, kjønn, utdanning mm.)

Det kan være en fordel å starte med enkle og ufarlige spørsmål for ikke å «skremme» bort respondentene, men heller vekke interesse (Mitchell & Jolley, 2012). I vår spørreundersøkelse starter vi med relativt upersonlige demografiske spørsmål knyttet til kjønn, alder, utdanning, erfaring osv (se vedlegg 3). Bakgrunnen for dette er at svarene vi får på disse spørsmålene påvirker hvilke spørsmål respondentene skal svare på videre i undersøkelsen, eventuelt om de

ikke skal bli med videre i undersøkelsen. Vi bruker dermed de demokratiske spørsmålene som et filter. I forhold til Mitchell and Jolley (2012)s femte gyldne regel er dette feil, da dette bør komme til slutt av to grunner; deltakerne kan fort bli mistenksomme på spørsmål som ikke tydelig relaterer seg til hensikten med undersøkelsen, og det kommer også frem at mennesker i økende grad syntes å være motvillige til å gi demografiske data (Mitchell & Jolley, 2012). Ved å stille innledende spørsmål om blant annet alder, utdanning og erfaring klarer vi fort å kartlegge om respondentene kvalifiseres til å bli med videre i undersøkelsen. Vi har lagt inn en ”skipp” i undersøkelsen, slik at eksempelvis respondentene med 1-4 års erfaring blir filtrert ut av spørreundersøkelsen, da vi ønsker respondenter med lengre erfaring. Vi anser derfor som hensiktsmessig å begynne med demografiske spørsmål.

Vi stiller respondentene ufarlige spørsmål først. Undersøkelsen starter som skrevet over med spørsmål om kjønn, alder, utdanning og erfaring, og fortsetter videre med mer personlige spørsmål om blant annet deres egen oppfattelse av ulike påstander. Dette betyr at vi i hovedsak har fulgt Mitchell and Jolley (2012) første retningslinje.

Man kan velge mellom faste svaralternativer og åpne spørsmål (Mitchell & Jolley, 2012). Ved bruk av faste svaralternativer kan man risikere å miste viktig informasjon ettersom respondentene ikke får gitt de tilbakemeldingene man ønsker. Åpne spørsmål gir rom for at respondentene kan avgi egenformulerte svar og gi uttrykk for sine meninger på en mer nøyaktig måte. Ved bruk av åpne spørsmål unngås problemet med at man kan legge ord i munnen på respondentene og at man har muligheten til å undersøke hva som kan være årsaken til at respondenten svarer slik vedkommende gjør på de faste svaralternativene. En ulempe med åpne spørsmål er at svarene kan være vanskelige å tolke. I vår studie har vi valgt å benytte faste svaralternativer, i tillegg til noen åpne spørsmål. Spørsmålene med faste svaralternativer kan enten være dikotome eller vi kan bruke Likert-skalaer. Ved bruk av Likert-skala blir respondentene stilt overfor et spørsmål eller en påstand og skal ta stilling til denne ved å rangere svaret sitt på en skala (Mitchell & Jolley, 2012). Ved bruk av likert-skalaer er det mulig til å gjennomføre en rekke statistiske tester og vil derfor være hensiktsmessig for de fleste av spørsmålene i vår undersøkelse. Ulempen med å bruke slike skalaer er at faste svaralternativer kan tvinge respondentene til å svare noe de ikke føler seg komfortabel med eller ikke har de rette forutsetningene for å svare på. Et alternativ kan være å inkludere et svaralternativ for «vet ikke». Vi har likevel valgt å ikke inkludere et slik alternativ siden det er rimelig å anta at respondentene i utvalget vårt har forutsetninger for å

kunne besvare spørsmålene. Videre kan noen av respondentene være tilbøyelige til å gjennomgående svare i sentrum av skalaen, eller gjennomgående svare i positiv eller negativ ende av skalaen uten å lese spørsmålene grundig. For å prøve å unngå dette, inneholder noen av våre skalaer noen reverserte spørsmål. På den måten skaper man litt variasjon i hva respondentene må velge slik at de ikke kan markere den samme verdien for å gi uttrykk for de samme meningene i de ulike spørsmålene. Det betyr at vi tvinger respondentene til å ha et mer bevisst forhold til hva de ulike punktene i skalaene egentlig betyr. Likevel advares det mot å ha en blanding av negative og positive spørsmålsformuleringer om hverandre. Dersom man velger å benytte seg av både negative og positive spørsmål, bør disse samles klyngevis.

Ved å holde relaterte spørsmål samlet, vil det kunne redusere faren for misforståelser ettersom respondentene blir satt i ulike modus i forhold til temaene på spørsmålene. Dette vil også være mer effektivt dersom respondentene vet hva det overordnede temaet for hvert spørsmål/påstand er til enhver tid ved utfyllingen. Vi har lagt målene knyttet til hver enkelt variabel i hver sin del av spørreskjemaet, og vi følger derfor Mitchell and Jolley (2012) fjerde retningslinje. Dette gjør at spørreskjemaet virker oversiktlig og profesjonelt, samtidig som det forenkler og effektiviserer utfyllingen for respondentene.

Etter at spørreundersøkelsen er utviklet er det viktig å foreta korrekturlesning og pretesting for å avdekke om undersøkelsen er lett å lese, lett å forstå og lett å svare på (Mitchell & Jolley, 2012). Dette er viktig for å avdekke om respondentene har samme forståelse av meningsinnholdet i spørsmålene, eller om noe er uklart. På bakgrunn av dette har vi pretestet vårt spørreskjema, oppdaget endringer som må gjøres og revidert dette før endelig utsendelse. Vi vil gjennomgå pretesten i neste kapittel.

5.4.2. Pretest

For å sikre at valgte mål i spørreskjemaet fungerer slik de skal, er en pretest avgjørende. Man vil alltid finne visse svakheter med ethvert måleverktøy. En pretest er derfor viktig for å kunne minimere svakhetene. Pretesten brukes til å sikre variasjon i svargivningen, samtidig som man gjennomgår målene for å sikre at de er klare og tydelige, og at respondentene ikke misforstår spørsmålene som stilles. For å få opp variasjonen i svarene er det positivt med spørsmål som innebærer at respondenten må rangere sitt svar på en skala. De fleste av våre mål er utformet på denne måten, men gir oss ikke automatisk variasjon (Mitchell & Jolley, 2012). En pretest kan gjøres ved at et utvalg personer utenfor utvalget bes om å fylle ut spørreskjemaet. Våre spørsmål er ikke hentet fra allerede validerte skalaer, og vi var derfor

nødt til å gjennomføre til dels omfattende pretester. Tilbakemeldingene vi fikk fra testpersonene var blant annet at det tok for lang tid å svare på alle spørsmålene, ulike emner var dekket med unødvendig mange spørsmål, men også at spørreskjemaet var klart og tydelig. Tilbakemeldingene om endringer ble diskutert og tatt hensyn til. Etter pretest var spørreskjemaet klart til distribusjon til utvalget i undersøkelsen.

5.4.3. Distribusjon

Det ferdige spørreskjemaet ble distribuert til Deloitte i januar 2014. Spørreskjemaet ble utelukkende distribuert elektronisk, via programmet MI Pro. Hos Deloitte foregikk dette ved at vi sendte vår kontaktperson en e-post med forslag til mailinvitasjon og påminnelse og link til undersøkelsen. Denne e-posten ble videresendt av kontaktpersonen til alle partnere og managere i selskapet. Vi fikk tilbakemelding om hvor mange den var sendt til, slik at det var mulig å beregne svarprosent. Ved at vår kontaktperson i Deloitte sendte ut spørreundersøkelsen fra sin mail med oppfordring om å svare, har vært avgjørende for vår undersøkelse. Revisorer er travle personer og spørreundersøkelsen ble sendt ut på et tidspunkt som er svært hektisk for revisor (pga. revisjon av årsregnskapet 2013). En e-post fra en respektert kollega i selskapet med oppfordring om å svare, resulterte helt klart i økt svarprosent i forhold til om vi skulle sendt det fra vår private e-postadresse. Likevel, etter flere påminnelser opplevde vi stagnering av antall respondenter, og vi fikk dermed bekreftet at det var travle tider for revisor. Vi måtte legge om vår strategi for datainnsamling for å få nok respondenter til å kunne gjennomføre analyser. Bruk av kontaktnettverk og nøkkelpersoner vi har vært i kontakt med opp igjennom studietiden fikk plutselig en annen betydning. Vi henvendte oss direkte til flere revisorer i de store revisjonsselskapene som vi trodde kunne være en ressurs for oss og vår spørreundersøkelse, med oppfordring om å svare på undersøkelsen, samt distribuere den videre. Vi fikk flere positive tilbakemeldinger, blant annet fra partnere i EY, PwC og KPMG, men dessverre fikk vi nok en gang erfare at revisorer er travle personer og det var få av disse som tok seg tid til å svare på selve undersøkelsen. Vi sendte spørreundersøkelsen til 65 partnere og 140 managere i Deloitte, i tillegg til partnere i EY, PwC og KAMG. Tross iherdig jobbing, god innsats og gjentatte påminnelser var det kun 60 stykker som besvarte undersøkelsen, noe som gir en svarprosent på 29,3 % og er vesentlig færre respondenter enn forutsetningen til Mitchell and Jolley (2012, p. 310) på 132 stykker, dersom vi ønsket et sikkerhetsnivå på 95 %. Siden dette er en eksplorerende studie og undersøkelsen sendes ut på et tidspunkt som er svært hektisk for revisor, valgte vi derfor å avslutte spørreundersøkelsen ved 60 respondenter.

I det neste kapittelet vil vi foreta en vurdering av hvorvidt vi har oppnådd validitet og reliabilitet i vår undersøkelse.

5.5. Validitet

Validitet handler om hvorvidt en variabel måler det den har til hensikt å måle. Måler eksempelvis en IQ-test intelligens? Vi kan ikke bevise validitet, men vi kan bygge opp sterk støtte for at målene er valide. Innholdsvaliditet (Content validity) er i hvilken grad studien måler det forskeren hevder den måler (Mitchell og Jolley 2013). Den teoretiske definisjonen viser hva vi ønsker å måle. For å oppnå innholdsvaliditet trenger vi derfor en teoretisk definisjon og indikatorer som fullstendig dekker domenet og dimensjonene (Bollen 1989). Ved å benytte Bollens (1989) firestegsmodell har vi bygget opp støtte for innholdsvaliditet. Siden dette er en eksplorativ-induktiv studie vil det i tillegg være avgjørende å foreta ytterligere tester av blant annet begrepsvaliditet, konvergent- og diskriminant validitet, og reliabilitet (Bollen, 1989).

Validitet og reliabilitet er to sentrale begreper innen målvalidering. Validitet innebærer hvorvidt man måler det man har til hensikt å måle. Reliabilitet innebærer hvorvidt man ville fått det samme resultatet dersom undersøkelsen ble gjennomført på nytt. Det måles også hvorvidt scorene er uten tilfeldige feil. Det er mulig for et mål å være reliabelt, uten at det er valid. Målet kan derimot ikke være valid hvis det ikke er reliabelt (Mitchell & Jolley, 2012).

Vi har forsøkt å sikre validitet i målutviklingen ved å gjennomføre kvalitative dybdeintervjuer som et utgangspunkt for å utvikle spørreskjemaet. Intervjuobjektene har som nevnt vært en partner og en seniormanager som begge har både teoretisk og praktisk ekspertkompetanse på området vi ønsker og utforske. For å teste om vi har oppnådd validitet i vårt datamateriale anser vi det som hensiktsmessig å gjennomføre en eksplorerende faktoranalyse. En faktoranalyse er en statistisk teknikk utviklet for å forklare validiteten i flere underliggende indikatorer som er ment å måle den samme faktoren (Mitchell & Jolley, 2012).

Faktoranalysen vil redusere antallet variabler til et mindre antall faktorer. Eksplorerende faktoranalyser brukes ofte på et tidlig stadium i forskningen for å sanke informasjon om det innbyrdes forholdet mellom et sett av indikatorer (Pallant, 2010, p. 181). Faktoranalysen blir en prøve-og-feile-prosess hvor gjentatte tester prøves ut (Stenheim & Madsen, 2014). Vi har derfor undersøkt og sammenlignet flere faktorstrukturer for å komme frem til den beste løsningen. Formålet med denne faktoranalysen er å identifisere felles bakenforliggende faktorer for et sett indikatorer. Det er imidlertid kun hensiktsmessig å gjennomføre

faktoranalyser i tilfeller med et antall refleksive mål som er ment å reflektere et bakenforliggende begrep. I vårt datasett er det en kombinasjon av formative og refleksive mål og vi tester derfor ikke validiteten i de formative målene ved bruk av faktoranalyser. Videre stilles det også krav til størrelsen på utvalget. Det er uenighet rundt hvor stort utvalget bør være, men generelt kan det sies at «jo større jo bedre» (Tabachnick & Fidell, 2014, p. 613) (Stevens, 1996, p. 372). I små utvalg vil ofte reliabiliteten være lavere ettersom korrelasjonskoeffisienten i større grad kan variere mellom ulike utvalg og kan derfor ikke generaliseres (Pallant, 2010, p. 182). I vårt tilfelle har vi et relativt lite utvalg, men velger allikevel å utføre en eksplorerende faktoranalyse. Siden dette er en eksplorerende studie begrenser vi oss til kun å se hvorvidt vi har oppnådd validitet for de bakenforliggende begrepene, uten å lage nye variabler og foreta videre testing av disse begrepene. Årsaken til at vi ikke velger å lage nye variabler er at en reduksjon i datasettet fører til at vi kan miste en del av nyansen i resultatene siden datasettet består av relativt få respondenter.

I faktoranalysen starter vi med å foreta test av konvergent validitet, deretter testes divergent validitet, reliabilitet og diskriminant validitet.

5.5.1. Konvergent validitet

I konvergent validitet undersøkes det om målene knyttet til samme begrep er relaterte, det vil si om de korrelerer (Bollen, 1989). Hvis ikke målene under samme begrep er korrelerte, måler indikatorene noe annet enn dette begrepet. Virkemiddelet som benyttes for å måle konvergent validitet er faktoranalyser i SPSS. I faktoranalysen tester som nevnt om målene lader på den samme faktoren. Kravet for å tilfredsstillere konvergent validitet er at Goodness-of-fit må være større enn 0,01 og faktorladningene bør være større enn 0,5, men det er også en tommelfingerregel som av og til brukes at en ladning som er større enn 0,3 kan aksepteres (Sandvik, 2012a). Hensikten med en faktoranalyse er å styrke relasjonen mellom variablene og faktorene. De konstruerte variablene skal måle samme faktor og oppnå en tilnærmet lik faktorvarians (Nunnally & Bernstein, 1994).

I den eksplorerende faktoranalyse har vi testet alle indikatorene i datasettet som antas å være refleksive (Se vedlegg 4). I dette kapittelet vil vi kun presentere de begrepene som fikk sterke nok faktorladninger til å tilfredsstillere konvergent validitet.

Estimatusikkerhet

For å måle estimatusikkerhet har vi gjennom dybdeintervjuene og ved bruk av ISA 450 benyttet følgende indikatorer: a) kompleksitet i estimatene, b) estimat bygget opp uten bruk

av observerbar markedsinformasjon, c) manglende nøyaktighet ved måling, og d) grad av skjønnsmessige vurderinger. Disse indikatorene er ment å måle det bakenforliggende begrepet estimatusikkerhet. I en eksplorerende faktoranalyse finner vi at alle indikatorene lader på én faktor med sterke faktorladninger ($>0,5$) og en sterk Goodness of fit på 0,766 (Se vedlegg 4). Vi ser dermed at begrepet tilfredsstillende kravet til konvergent validitet.

Særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon

For å måle begrepet særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon har vi benyttet følgende indikatorer a) regnskapsestimater fastsatt ved skjønn, b) regnskapsestimater fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon, c) regnskapsestimater fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og ekstern informasjon, og d) regnskapsestimater med vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse. Disse indikatorene er hovedsakelig bygget opp basert på informasjon fra de gjennomførte dybdeintervjuene, men også bruk av ISA 540. I faktoranalysen ser vi at alle indikatorene lader på én faktor med sterke faktorladninger ($>0,5$), og vi har oppnådd en Goodness of fit på 0,184. (Se vedlegg 4). Begrepet tilfredsstillende kravet til konvergent validitet.

Kompetanse hos klienten ved måling av virkelig verdi

Ved måling av kompetansen klienten har ved måling av virkelig verdi har vi valgt følgende indikatorer: a) selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting/vurdering av estimater for virkelig verdi, b) selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting/vurdering av estimater for virkelig verdi, c) selskapene gjør bruk av ekstern kompetanse for fastsetting av estimater for virkelig verdi, d) selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av estimater for virkelig verdi når virkelig verdi ikke kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon, e) selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av virkelig verdi som kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon, f) daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi, g) økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi, og h) revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi. Disse indikatorene er hovedsakelig bygget opp basert på informasjon fra de gjennomførte dybdeintervjuene, men vi har supplert med enkelte spørsmål knyttet til sentrale funksjoner i foretaket. I faktoranalysen finner vi at indikatorene lader på to ulike faktorer. Dette tyder på at det foreligger to ulike begreper og indikatorene må derfor splittes og testes hver for seg. Indikatorene c), d) og e) utgjør faktor 2. Når disse testes alene i en faktoranalyse oppnår vi ingen Goodness of fit, men indikatorene har sterke faktorladninger. Ved testing av

de resterende indikatorene, som utgjør faktor 1, oppnår vi sterke faktorladninger ($>0,6$) og en Goodness of fit på 0,175. Den ene indikatoren har imidlertid negativ og vi måtte ha reversert denne dersom vi skulle laget nye variabler (Se vedlegg 4). Vi ser at konvergent validitet er tilfredsstillt dersom begrepet splittes i to faktorer.

Rimeligheten i forutsetningene ledelsen har lagt til grunn

Revisors vurdering av rimeligheten i forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn for estimering av virkelig verdi er målt ved følgende indikatorer: a) sammenlikning av estimatet i forhold til en senere stadfesting/realisasjon av verdien, b) innhenting av ekstern bekreftelse på verdien, c) vurdering mot andre kilder som har/har hatt tilsvarende problemstilling og d) vurdering av ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene som gir rettleiding for beregning av virkelig verdi. Disse indikatorene er bygget opp basert på informasjon fra dybdeintervjuene. Faktoranalysen ga én faktor med relativt høye faktorladninger ($>0,3$) og en sterk Goodness of fit på 0,523 (Se vedlegg 4). Begrepet tilfredsstillt derfor konvergent validitet.

Risikoen for vesentlig feilinformasjon ved observerbar markedsinformasjon

Revisors vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi er målt ved følgende indikatorer: a) risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå, b) risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå, c) Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon og d) risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko). Disse indikatorene er bygget opp basert på ISA 200 og ISA 540. I faktoranalysen ser vi at alle indikatorene lader på en faktor med sterke ladninger ($>0,7$) og Goodness of fit 0,229 (Se vedlegg 4). Konvergent validitet er dermed tilfredsstillt.

Risikoen for vesentlig feilinformasjon ved ikke-observerbar markedsinformasjon

Risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi er målt ved bruk av samme indikatorer som ved observerbar markedsinformasjon (basert på ISA 200 og ISA 540). I faktoranalysen ser vi at alle indikatorene lader på en faktor, men faktorladningene er noe svakere enn ved observerbar markedsinformasjon ($>0,4$). Goodness of fit er også noe svakere (0,013) (Se vedlegg 4). Vi ser allikevel at kravet til konvergent validitet er tilfredsstillt.

5.5.2. Divergent Validitet

Divergent validitet måles for å avdekke om indikatorene måler et annet begrep enn de er ment å måle. For å teste dette måles alle indikatorene som tilfredsstilte konvergent validitet, i samme faktoranalyse. Hensikten er å avdekke eventuelle kryssladinger mellom begrepene,

som betyr at en indikator har en faktorladning til et eller flere andre begreper enn det opprinnelig var ment å måle. Kryssladningene bør ikke være større enn 0,2. Dersom en indikator måler mindre enn denne «tommelfingerregelen» må det vurderes om indikatoren skal beholdes eller tas ut av analysen (Sandvik, 2012a).

For å teste divergent validitet inkluderer vi indikatorene til alle seks begrepene som fikk støtte for konvergent validitet, i en faktoranalyse. Resultatet viser seks faktorer med sterke faktorladninger. Det har imidlertid også oppstått sterke kryssladninger mellom begrepene (Se vedlegg 5). Begrepet «Rimeligheten i forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn for estimering av virkelig verdi» har blitt splittet på flere faktorer. Vi ser blant annet at indikatoren «henter inn ekstern bekreftelse på verdien» lader på samme faktor som begrepet «estimatusikkerhet». Dette skyldes trolig at innhenting av ekstern bekreftelse er en handling som vil kunne redusere estimatusikkerheten. Vi velger å ta ut begrepet da det delte seg, og foretar en ny faktoranalyse med fem begrep. Resultatet viser igjen sterke faktorladninger, men det er fremdeles relativt sterke kryssladninger. Vi ser nå at begrepene «estimatusikkerhet» og «særskilt risiko» lader på samme faktor. I henhold til ISA 540 (jf. punkt 11) vil høy grad av estimatusikkerhet kunne utgjøre en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon, og det kan dermed tyde på at disse begrepene er overlappende. Indikatoren «risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)» ladet på en faktor alene. Det tyder på at denne indikatoren måler noe annet og vi tar den derfor ut og foretar en ny faktoranalyse. Vi oppnår nå en Goodness of fit på 0,376 og sterke faktorledninger, men det er fremdeles sterke kryssladninger. Vi ser videre at disse kryssladningene forblir selv om vi reduserer datasettet ytterligere i nye faktoranalyser.

Kryssladningene i analysen skyldes trolig at estimatusikkerhet og risiko for vesentlig feilinformasjon til dels er overlappende begreper. Vi anser det ikke som særlig problematisk med overlappende begrep (jfr. problemet med multikollinearitet, fravær av perfekt multikollinearitet). Det er først når kryssladningene/overlappenne blir veldig høye at det kan bli problemer. Ettersom dette er en eksplorerende studie hvor det ikke er etablerte og klart definerte begreper, er det forventet at det vil oppstå noen kryssladninger.

I analysen er det fem indikatorer som har for sterke kryssladninger til å tilfredsstille kravet ($<0,2$). Det er indikatorene til estimatusikkerhet og særskilt risiko som i hovedsak har ladninger på flere faktorer. Som tidligere nevnt ser vi at dette er begrep som overlappes av

andre begrep. Vi velger derfor å beholde disse indikatorene ved testing av reliabilitet og diskriminant validitet.

5.5.3. Reliabilitet

Reliabilitet handler om dataens pålitelighet, stabilitet og etterprøvbarehet (Reve, 1985).

Reliabilitet er ikke det samme som validitet, fordi et mål kan være konsistent men uten å være valid (Bollen 1989). Validitet måler systematiske målefeil, mens reliabilitet sier noe om hvor fri skalaen er for tilfeldige målefeil og i hvilken utstrekning en måling vil gi det samme resultatet dersom det gjentas flere ganger (Mitchell & Jolley, 2012). Reliabilitet er ivaretatt i den grad det er intern konsistens i kategoriseringen av de fenomenene vi studerer, enten det dreier seg om forskjellige observatører i samme situasjon, eller samme observatør i forskjellige situasjoner (Hammersley, 1992). Reliabilitet er spesielt viktig ved abstrakte begreper med refleksive mål. Stabiliteten i en slik målemodell kan vurderes med utgangspunkt i en reliabilitetstest som for eksempel Cronbachs alpha. Cronbachs alpha måler intern konsistens (Pallant, 2010, p. 6). Verdien av Cronbachs alpha uttrykkes i et tall fra 0 til 1 og verdier over 0,7 anses som tilfredsstillende (Nunnally, 1978). En svakhet ved Cronbachs alpha er at resultatet vil påvirkes av antallet items i skalaen (Pallant, 2010, p. 6). Et lavt antall vil gi en lavere Cronbachs alpha verdi. Det anbefales å beregne mean interitem correlations for alle indikatorene dersom antallet er mindre enn 10 items (Briggs & Cheek, 1986).

Vi har 20 items og velger derfor å gjennomføre en Cronbachs alpha test. Resultatet viser en Cronbach's Alpha verdi på 0,731 (Se vedlegg 6). Dette er så vidt innenfor reliabilitetskravet (>0,7) og tyder på at det er sannsynlig at man vil få tilsvarende resultater dersom denne undersøkelsen gjentas.

5.5.4. Diskriminant validitet

Dersom det foreligger diskriminant validitet skal en uavhengig variabel ikke korrelere høyt med en annen uavhengig variabel (George & Reve, 1982). Med andre ord skal det være fravær av høye korrelasjoner med andre begrep. Kravet er at korrelasjonen skal være mindre enn 0,8, eventuelt mindre enn 0,6 (Sandvik, 2012b). De ulike variablene testet vi sammen i en korrelasjonsanalyse.

Vi har valgt å bruke Pearsons korrelasjonstest for å undersøke om datasettet tilfredsstillende kravet til diskriminant validitet. Korrelasjonskoeffisienten varierer fra verdiene 1 til -1, hvor 1 er perfekt lineær samvariasjon. Vi ser at alle korrelasjonskoeffisientene er mindre enn 0,45 og tilfredsstillende dermed kravet til diskriminant validitet (Se vedlegg 7). Vi ser at det er en

negativ korrelasjon (-0,029) mellom estimatusikkerhet og observerbare estimater. Dette henger sammen med at det ofte kan være lavere estimatusikkerhet dersom estimatet i stor grad er bygget opp av observerbar markedsinformasjon. Dette ser vi også er tilfelle ved korrelasjon mellom observerbar markedsinformasjon og særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon (-0,069). Risikoen for vesentlig feilinformasjon kan være lavere dersom estimatet blir bygget opp ved bruk av observerbar markedsinformasjon.

Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har vi gjort rede for de metodiske valgene som ligger til grunn for denne masteravhandlingen. Kapitlet inneholder valg av forskningsdesign, utvalgsprosessen, målutvikling, datainnsamlingsmetoden og validitetskravene.

Vi har valgt en induktiv eksplorerende tilnærming til problemstillingen, og videre valgt å innhente data ved både dybdeintervjuer og gjennom en spørreundersøkelse. Som målgruppe har vi valgt statsautoriserte og registrerte revisorer, partnere og managere, ved revisjonsselskap i Norge. Vi har gjennomgått prosessen for utvikling av en intervjuguide, som vi har basert på teorijennomgangen og revisjonsstandardene. Videre har vi sett på operasjonaliseringen av begrepet *risiko for vesentlig feilinformasjon* ved bruk av Bollens (1989) målutviklingsprosess, og utviklet et spørreskjema basert på revisjonsstandardene, informasjon fra dybdeintervjuene og teorijennomgangen. Videre har vi testet spørreskjemaet både i en pretest før distribuering og i en validitetstest etter at dataen var innsamlet. I det neste kapitlet vil vi se nærmere på analysen og resultatene fra spørreundersøkelsen.

6. Resultater, analyse og diskusjon

I dette kapittelet vil vi presentere og drøfte resultater fra undersøkelsen.

Spørreundersøkelsen ble distribuert til 65 partnere og 140 managere, og vi fikk kun 60 respondenter. Dette gir en lav svarprosent (29,3 %), men har sin forklaring i at undersøkelsen ble foretatt på et tidspunkt hvor revisor er mye opptatt med revisjon av årsregnskapet (januar/februar). Undersøkelsen er videre mannsdominert. Nesten $\frac{3}{4}$ av respondentene er menn (73,6 %) og drøyt $\frac{1}{4}$ av respondentene er kvinner (26,4 %). Denne kjønnsforskjellen gjenspeiler tildels også kjønnsforskjellen i populasjonen (Hanstad, 2012).

Alderssammensetningen i undersøkelsen viser at den største andelen av respondentene er 30-39 år (50,9 %). Vi ser videre at 100 % av respondentene har utdannelse i form av master i regnskap og revisjon/høyere revisorstudium (4-5 år). Når det gjelder antall års erfaring som praktiserende revisor, har 54,7 % av respondentene 5-14 års erfaring, noe som virker rimelig siden den største andelen av respondenter er 30-39 år. Kun 24,5 % av respondentene har 20 års erfaring eller mer. En mulig årsak kan være at revisorer med mer erfaring også bærer større ansvar ved revisjon av årsregnskapet og dermed ikke har anledning til å prioritere spørreundersøkelser. Vi ser videre at over halvparten (50,9 %) av respondentene har stillingstittelen partner. Dette viser at undersøkelsen i stor grad er besvart av oppdragsansvarlige revisorer som selv signerer revisjonsberetningen og i stor grad skal vurdere revisjonsrisikoen. Partnere er ofte svært travle og det er spesielt vanskelig å nå ut til denne målgruppen på det tidspunktet vi har foretatt undersøkelsen. Vi er derfor svært tilfredse med den høye andelen av partnere. 18,9 % av respondentene er senior manager/director og 30,2 % manager.

Det er stor spredning i bransjesammensetningen i respondentenes klientporteføljer. Dette er sammenfallende med det inntrykket vi har gjennom dybdeintervjuene, hvor informantene fortalte at de har erfaring fra revisjonsoppdrag i ulike bransjer. De deskriptive analysene viser at majoriteten av respondentene har en klientportefølje bestående av eiendom, handel og/eller industri.

6.1. Analyse

For å finne svar på forskningsspørsmålet har vi foretatt statistiske analyser ved bruk av databehandlingsprogrammet PASW Statistics (Predictive Analytics SoftWare, kjent som SPSS). Siden studien hovedsakelig er kartleggende, har vi lagt hovedvekt på deskriptiv statistikk. Deskriptiv statistikk benyttes til å kartlegge og få en forståelse av hvilke handlinger

revisor gjør ved vurderingen av blant annet risikoen for vesentlig feilinformasjon. Videre benytter vi statistiske analyser som krysstabeller, enveis ANOVA og Kjikvadrattest for å se om det foreligger forskjeller i vurderingene og handlingene revisor foretar, som følge av blant annet antall års erfaring som praktiserende revisor og stillingsnivået.

I de tre påfølgende delkapitlene vil vi gjøre kort rede for de ulike statistiske analysene vi har benyttet.

6.1.1. Krysstabeller

Krysstabellen er en bivariat analyse som kan benyttes for å undersøke sammenhengen mellom to variabler. Krysstabellen angir hvordan ulike kategorier av en variabel varierer med ulike kategorier av en annen variabel. Det bør være et fåtall kategorier for at krysstabellen skal være lesbar. Kontinuerlige variabler kan kun brukes i krysstabeller dersom det lages kategorier av disse. Ulempen er at man kan risikere å tape en del informasjon ved å kategorisere kontinuerlige variabler. Alle verdier av den kontinuerlige variabelen innenfor hver kategori behandles som en konstant (Stenheim & Madsen, 2014). I vår undersøkelse har vi benyttet en fem punkts likertskala. Siden en slik skala ville gitt store og uoversiktlige krysstabeller, har vi valgt å kategorisere hver variabel inn i to eller tre grupper.

Krysstabellen er altså en tabellfremstilling av to variabler i en frekvensfordeling i to dimensjoner. Selv om analysen ikke angir noen tallverdi for eventuelle sammenhenger, gir den en god pekepinn på om det kan foreligge sammenhenger (Gripsrud et al., 2008). Dersom krysstabellene gir indikasjoner på at det kan foreligge sammenhenger mellom variablene i vår undersøkelse, vil det i neste steg være interessant å foreta statistiske tester som kan avgjøre om sammenhengene er signifikante. Dette skal vi se nærmere på i de to neste delkapitlene.

6.1.2. ANOVA- test

Variansanalyser kan benyttes for å teste om gjennomsnittsverdier fra flere populasjoner er signifikant forskjellige. Teknikken er basert på sammenligning av to variansestimater. Den ene er variansen innenfor gruppene, den andre er variansen mellom gruppene (Gripsrud, Olsson og Silkoset, 2004). Dersom variansen mellom gruppene er tilstrekkelig stor sammenlignet med variansen innenfor gruppene, tyder det på at det er signifikante forskjeller mellom gruppene (Wenstøp, 2006). I en enveis ANOVA testes variansen ved bruk av en uavhengig variabel som har et antall ulike nivåer. Disse nivåene korresponderer med ulike grupper eller tilstander. Den avhengige variabelen er en kontinuerlig variabel (Pallant, 2010, p. 249). ANOVA analysen baserer seg på gjeldende forutsetninger for parametriske tester

(Pallant, 2010, p. 205). Disse forutsetningene omtales lengre ned og kan variere fra en test til en annen. Forutsetningene må være tilfredsstilt for å kunne benytte ANOVA analysen. Før vi fortsetter med ANOVA analysen vil vi derfor teste om forutsetningene er tilfredsstilt i vårt datamateriale. Følgende forutsetninger vil bli gjennomgått 1) målenivå, 2) tilfeldig utvalg 3) uavhengighet 4) normalfordeling 5) homogenitet. Forutsetning 1, 2 og 3 foretas ved skjønnsvurdering. Forutsetningene 4,5 og 6 kan testes ved bruk av SPSS.

I henhold til *forutsetning 1* skal den avhengige variabelen måles på intervall- eller forholdstallsskala (Pallant, 2010, p. 205). Denne forutsetningen er tilfredsstilt ved bruk av en fem punkts likertskala i spørreundersøkelsen. Avstanden mellom hver indikator antas her å være lik. Den uavhengige variabelen skal bestå av to eller flere kategorier/uavhengige grupper. Denne forutsetningen er tilfredsstilt ved inndeling av likertskalaen i tre eller to kategorier for den avhengige variabelen.

Forutsetning 2 innebærer at det skal være et tilfeldig utvalg fra populasjonen (Pallant, 2010, p. 205). Dette er ofte ikke mulig i å få til praksis. I vårt tilfelle har spørreundersøkelsen blitt sendt per mail til 200 partnere og managere i Deloitte i tillegg til et antall partnere i PwC, E&Y og KPMG. Vi antar at respondentene er et representativt utvalg fra denne populasjonen.

Forutsetning 3 innebærer at observasjonene skal være uavhengige. Det betyr at det ikke skal være noen relasjon mellom observasjonene i hver gruppe. Det må være forskjellige deltakerne i hver gruppe og deltakerne skal derfor ikke være i mer enn en av gruppene. Deltakerne skal heller ikke være påvirket av hverandre (Pallant, 2010, p. 205). Spørreundersøkelsen vår er som nevnt sendt per mail til hver enkelt deltaker. Vi kan imidlertid ikke kontrollere at deltakerne ikke har besvart undersøkelsen mer enn en gang, eller at deltakerne ikke har samarbeidet. Det er allikevel rimelig å tro at dette ikke vil være et problem siden undersøkelsen er sendt ut i en periode som er svært hektisk for revisor, og det er derfor lite trolig at revisor har samarbeidet eller besvart undersøkelsen flere ganger.

I henhold til *forutsetning 4* skal den avhengige variabelen være tilnærmet normalfordelt for hver kombinasjon av grupper for de to uavhengige variablene (Pallant, 2010, p. 205). Videre skal det ikke være noen signifikante uteliggere. Uteliggere er observasjoner som ikke følger det normale mønsteret. Uteliggere kan ha en negativ effekt på en enveis ANOVA ved at validiteten i resultatene reduseres (Lund.Research.Ltd, 2013). For å avdekke eventuelle signifikante uteliggere i datasettet har vi gjennomført en deskriptiv eksplorerende analyse i SPSS (Se vedlegg 8). Vi finner at få tilfeller av signifikante uteliggere, men det er imidlertid

enkelte tilfeller. Vi har vurdert hvert enkelt tilfelle og velger ikke å fjerne disse uteliggerne siden dette er en eksplorerende studie med relativt få observasjoner i statistisk sammenheng. Dersom vi fjerner uteliggerne, vil vi miste en del av variasjonen i datamaterialet. Vi er oppmerksomme på at dette kan redusere validiteten i resultatene. Normalfordelingen i hver enkelt gruppe ble testet samtidig med testen for uteliggere. Resultatene viser at og de fleste variablene har en skjevhet og spissitet innenfor et krav på <1 eller <2 . Det er enkelte tilfeller av skjevhet, men variablene anses som tilnærmet normalfordelte.

Forutsetning 5 innebærer at det må være homogenitet i variansen for hver kombinasjon av gruppene til den uavhengige variabelen. Homogenitetstesten kan gjennomføres ved hjelp av en Levenes test. Resultatet av denne testen skal ideelt sett ikke være signifikant (Pallant, 2010, p. 207). Det vil si at signifikanssannsynligheten skal være større enn 0,05. Dersom signifikanssannsynligheten er mindre enn 0,05, betyr det at variansen mellom de to gruppene ikke er lik og forutsetningen om homogenitet derfor er brutt. Ved gjennomføringen av en Levenes test i SPSS finner vi åtte kombinasjoner som blir signifikante (se vedlegg 8). Disse tilfredsstillende derfor ikke forutsetningen om homogenitet. I henhold til Pallant (2010, p. 207) er et eventuelt brudd på denne forutsetningen ikke kritisk siden variansanalyse anses som rimelig robust i forhold til brudd på denne forutsetningen, gitt at størrelsen på gruppene er rimelig lik. Vi velger derfor å teste alle variablene i den videre analysen.

6.1.3. Kjikvadrattesten

For å finne ut om det eksisterer en sammenheng i vårt tallmateriale må vi foreta en statistisk test. Den statistiske testen skal avgjøre om det er sannsynlig at den observerte sammenhengen eksisterer. Valg av test avhenger av hvilken type variabler som skal testes. Dersom to nominale variabler skal testes, kan vi bruke enten Kjikvadrat-test, Phi-test eller Cramers V-test. Dersom to ordinale variabler skal testes, brukes gjerne gamma-test. Ved kombinasjoner av ordinale og nominale variabler, må vi velge tester for variabler med nominal skala (Stenheim & Madsen, 2014).

Ikke-parametriske tester er godt egnet hvis variabelen er på nominal- og ordinalskala. Testene er også hensiktsmessig å bruke ved relativt små utvalg og når datasettet ikke møter de strenge forutsetningene som stilles ved parametriske tester (Pallant, 2010, p. 213). Kjikvadrattesten er en ikke-parametrisk test som benytter avviksskårer i stedet for gjennomsnitt. Kjikvadrat benyttes når man ønsker å undersøke sammenhengen mellom to kategoriske variabler. I denne testen sammenlignes observert antall med en teoretisk eller forventet antall. Det betyr at testen

beregner avviket mellom forventet antall i hver celle og det faktiske antallet i hver celle i krystabellen. Det forventede antallet beregnes utfra en antakelse om at det er statistisk uavhengighet mellom variablene (Stenheim & Madsen, 2014). Det betyr at det i nullhypotesen ikke er noen sammenheng mellom variablene. Avvikene for hver celle deles på forventet verdi i hver celle og summen av disse utgjør kjikvadratverdien. Denne verdien har en tilhørende sannsynlighet og dersom sannsynligheten er mindre enn 0,05 kan nullhypotesen forhastes og vi kan med 95 % sikkerhet si at det er en sammenheng.

Forutsetningene for ikke-parametriske tester må tilfredsstilles for å kunne benytte kjikvadrat testen. Disse er (1) tilfeldig utvalg og (2) uavhengighet i observasjonene (Pallant, 2010, p. 214). Disse forutsetningene har vi vurdert under forutsetningene til ANOVA testen. Et annet kriterium som stilles ved en kjikvadrat test er at forventet verdi ikke må være mindre enn 1. I tillegg bør 80 % av cellene ha en forventningsverdi større enn 5 (Pallant, 2010, p. 219). Denne informasjonen gis som en fotnote i utskriften fra SPSS.

Før testen gjennomføres må det stilles opp en nullhypotese (H_0) og en alternativhypotese (H_1). Når testobservatoren er større enn kritisk verdi, kan vi forkaste nullhypotesen med 95 % sikkerhet, forutsett at testen er på 95 %-nivå med en signifikanssannsynlighet på 5 %. Testen viser med andre ord sannsynligheten for at H_0 er korrekt.

6.2. Resultater

Vi har i denne oppgaven strukturert resultatet i tre delkapitler: 1) retningslinjer og regulering for revisors vurdering av estimatusikkerhet og risiko 2) vurdering av risikoen for feilinformasjon, og 3) håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon. Strukturen følger av spørreundersøkelsen og intervjuguiden. Vi vil her presentere den deskriptive analysen, men legger kun frem resultatene fra de statistiske analysene i tilfeller der vi har funnet sammenhenger.

6.2.1. Retningslinjer og regulering for revisors vurdering av estimatusikkerhet og risiko

Ved planlegging og gjennomføring av revisjon av et regnskap skal revisor i henhold til ISA 200 p.15 utøve profesjonelt skjønn. Profesjonelt skjønn er anvendelsen av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fastsettes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget (ISA 200 p.13k). Vi ønsker derfor å se nærmere på

revisors erfaringsgrunnlag, hvordan revisor har tilegnet seg kompetanse, revisors faglige trygghet og revisors forståelse av verdsettelsesteknikkene som ledelsen benytter.

Erfaring

Erfaring med IFRS-rapporterende foretak

Vi ser i de deskriptive analysene at 59 % av respondentene oppgir at de har erfaring med revisjon av IFRS-rapporterende foretak. Dette er en lavere andel enn forventet. I en krysstabell har vi sett antall års erfaring opp mot erfaring med IFRS-rapporterende foretak, for å se om det kan foreligge forskjeller mellom gruppene. Resultatene fra krysstabellanalysen viser at 69 % av respondentene med mellomlang erfaring som praktiserende revisor, oppgir at de har erfaring fra revisjon av IFRS-rapporterende foretak. Tilsvarende tall for respondentene med lang erfaring som praktiserende revisor er 45,8 %. Vi ser videre at 64,5 % av respondentene med erfaring fra revisjon av IFRS-rapporterende foretak, har mellomlang erfaring som praktiserende revisor (Se vedlegg 10). Resultatene tyder på at det kan eksistere en sammenheng mellom antall års erfaring som praktiserende revisor og erfaring med IFRS-rapporterende foretak. Respondentene med mellomlang praktiserende erfaring tenderer til å ha mest erfaring med revisjon av IFRS-rapporterende foretak. Dette resultatet er noe overraskende, da vi antok at revisor med lengst erfaring også ville ha mest erfaring med IFRS-rapporterende. En mulig årsak kan være at norske børsnoterte foretak først i 2005 ble pålagt å benytte internasjonale regnskapsstandarder i konsernregnskapet, og den faglige omstillingsevnen og viljen til å sette seg inn i IFRS kan ha vært større blant de litt yngre revisorene. Denne sammenhengen får vi ikke testet i en enveis ANOVA test, ettersom variabelen er nominal og dermed ikke oppfyller forutsetningene.

Erfaring med revisjon av regnskapsestimer

Den deskriptive statistikken viser at 49,1 % av respondentene har stor/veldig stor grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimer. Variabelen for erfaring med revisjon av regnskapsestimer har en liten positiv skjevhet og en hale mot høyre, men tilnærmet normalfordelt.

Vi har i en krysstabell sett antall års erfaring som praktiserende revisor opp mot erfaring med revisjon av regnskapsestimer for å se om det foreligger forskjeller mellom disse gruppene. Resultatet fra krysstabellanalysen viser at 62,5 % av respondentene med lang erfaring som praktiserende revisorer, oppgir å ha mye erfaring med revisjon av regnskapsestimer. Tilsvarende tall for respondentene med mellomlang erfaring som praktiserende revisorer er

37,9 %. Vi ser videre at 57,7 % av respondentene med mye av erfaring med regnskapsestimater, er revisorer med lang erfaring som revisor (Se vedlegg 10). Dette tyder på et det kan være en sammenheng mellom antall års erfaring som praktiserende revisor og erfaring med regnskapsestimater. Revisor med lang praktiserende erfaring tenderer til å ha mer erfaring med regnskapsestimater enn revisor med mellomlang erfaring. For å avdekke om det foreligger signifikante forskjeller foretar vi videre en enveis ANOVA test. Testen er gjennomført med variabler som ikke er kategorisert. Resultatet viser p-verdier på 0,077 (p-verdi mindre enn 0,10) og vi ser dermed at det foreligger signifikant forskjell mellom de ulike gruppene. Vi har i tillegg foretatt en kjikvadrattest. Dersom vi legger til grunn et signifikansnivå på 10 %, viser testen at det er en signifikant sammenheng (p-verdi på 0,075). Både ved enveis ANOVA testen og kjikvadrattesten har vi lagt til grunn følgende hypoteser: H1: Det er en sammenheng mellom antall års erfaring som praktiserende revisor og omfanget av erfaring med revisjon av regnskapsestimater, og H0: Det er ingen sammenheng mellom antall års erfaring som praktiserende revisor og grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimater. Vi ser altså at både ved bruk av en parametriske test (enveis ANOVA testen) og en ikke-parametriske test (kjikvadrattesten) finner vi at det er minst 90 % sannsynlighet for at det eksisterer signifikante forskjeller mellom gruppene, og hypotese 0 (H0) kan forkastes.

Tilegnet kompetanse

For å forstå revisors vurderinger og handlinger har vi forsøkt å kartlegge hvordan revisor har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater.

Den Norske Revisorforeningen (DNR)

Undersøkelsen viser at 67,9 % av respondentene oppgir at de i liten/veldig liten grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater ved bruk av DNRs revisjonsmetodikk. Videre ser vi at 86,8 % av respondentene oppgir at de i liten/veldig liten grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom deltakelse på DNRs kurs. Dette kan henge sammen med at respondentene opplever at DNRs regnskapsmetodikk og kurs i liten grad er egnet for å tilegne seg kompetanse innen revisjon av regnskaps estimater. Et annet alternativ er at respondentene i liten grad har deltatt på kurs i revisjon av regnskapsestimater i regi av DNR. Det sistnevnte er kanskje mest nærliggende å tro.

Revisjonsselskapet

62,3 % av respondentene oppgir at de i stor/veldig stor grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater ved bruk av revisjonsselskapets revisjonsmetodikk. Videre oppgir 56,6 % av respondentene at de i stor/veldig stor grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom deltakelse på kurs i regi av revisjonsselskapet. 72 % av respondentene oppgir at revisjonsselskapets interne retningslinjer gir god støtte ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Tilsvarende tall for revisjonslovgivning og standarder er 57 %. Disse resultatene henger sammen med at revisjonsselskapene holder omfattende kurs og seminarer for sine nyansatte, for å sikre kompetanse og gi en god start på arbeidslivet. De nyansatte opplever en bratt læringskurve og det er trolig en av årsakene til at respondentene oppgir at de i stor grad har tilegnet seg kompetanse gjennom revisjonsselskapets revisjonsmetodikk og kursing.

Revisjonsstudiet

Kun 32,1 % av respondentene oppgir at de i stor/veldig stor grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom revisjonsstudiet, mens 66 % oppgir at de har tilegnet seg kompetanse ved egen erfaring. 59 % oppgir at de i stor/veldig stor grad har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom kollegaer. 47 % av respondentene har i stor/veldig stor grad tilegnet seg kompetanse ved oppslag og lesing av revisjons- og regnskapsstandarder. Dette er ikke overraskende resultater siden læringskurven gjerne er bratt for nyutdannede. Revisjon av regnskapsestimater krever i mange tilfeller en profesjonell skeptisk holdning og anvende profesjonelt skjønn, eksempelvis er vurderingen av om regnskapsestimater med høy grad av estimatusikkerhet medføre særskilte risikoer (ISA 540 p.11). Det vil trolig være vanskelig å foreta skjønnsvurderinger uten tilstrekkelig praktisk erfaring med revisjon. Respondentene har derfor tilegnet seg erfaring og faglig trygghet gjennom kollegaer egne erfaringer.

Artikler/Bøker/tidsskrifter

Kun 6 % av respondentene har i stor/veldig stor grad tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom forskningsartikler. Tilsvarende tall for lærebøker i revisjon er 34 %, og kun 6 % har tilegnet seg kompetanse gjennom fagtidsskriftet Revisjon og regnskap. Dette er noe overraskende resultater. Er forskningsartikler og tidsskrift lite egnet til å gi kompetanse i revisjon av regnskapsestimater? Eller kanskje fokuset ikke har vært å gi økt kompetanse i revisjon av regnskapsestimater gjennom artiklene, men heller i å belyse

problemområder uten å gi veiledning for hvordan revisor bør gå frem? Vi ser at lærebøker blir noe større grad anvendt for å tilegne seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater, men det er allikevel en overraskende lav andel av respondentene.

Gjennom analysene har vi ikke funnet noen vesentlige forskjeller i tilegnelse av kompetanse i revisjon av regnskapsestimater basert på antall års erfaring, stillingsnivå, erfaring med regnskapsestimater eller lignende. Resultatene fra den deskriptive analysen tyder allikevel på at revisjonsselskapets egen revisjonsmetodikk og kursing benyttes i større grad ved tilegnelse av kompetanse i revisjon av regnskapsestimater enn DNRs revisjonsmetodikk og kursing. Videre viser resultatene at revisor i større grad tilegner seg kompetanse gjennom egen erfaring og gjennom kollegaer, enn gjennom revisjonsstudiet. Lærebøker i revisjon ser ut til å ha større betydning for tilegnelse av kompetanse enn forskningsartikler og tidsskrift.

Faglig trygghet

Revisjon av regnskapsestimater og vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon krever en viss faglig trygghet. Vi ønsker derfor å undersøke hvordan revisor vurderer egen faglig trygghet.

Vi ser at i snitt oppgir 67 % av respondentene at de føler seg faglig trygg ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon. 70 % føler seg faglig trygg ved vurderinger knyttet til den iboende risikoen, 68 % knyttet til kontrollrisikoen og 60 % knyttet til estimatusikkerheten. 38 % av respondentene føler seg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkelig verdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon, og 19 % føler seg ikke faglig trygg. Ved vurdering av estimatusikkerheten i virkelig verdiestimater som er basert på observerbar markedsinformasjon føler 75 % av respondentene seg faglig trygg.

I en krysstabellanalyse ser vi vi indikasjoner på at det kan eksistere en forskjell mellom antall års erfaring som praktiserende revisor og faglig trygghet ved vurdering av estimatusikkerhet i virkelig verdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon. Vi ser blant annet at 70 % av respondentene som ikke føler seg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerheten i virkelig verdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon, er revisorer med lang praktiserende erfaring. 55 % av respondentene som føler seg faglig trygge er respondenter med mellomlang praktiserende erfaring. Vi ser altså at respondentene med kortere erfaring føler seg mer faglig trygg enn

respondentene med lenger erfaring. Det kan være flere årsaker til denne sammenhengen. Respondentene med lang erfaring er kanskje ikke vant til revisjon av virkelig verdi som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon. De har kanskje også vært skeptiske til den økte bruken av virkelig verdi som innføringen av IFRS har medført. Respondenter med kortere erfaring har kanskje vært mer villige til å sette seg inn i revisjon av virkelig verdier. En annen faktor kan være at respondenter med lang praktiserende erfaring er mer ydmyke i vurderingen av sin kompetanse enn respondenter med kortere praktiserende erfaring. Da vi så nærmere på sammenhengen i en kjikvadrattest fant vi imidlertid ingen signifikante forskjeller mellom gruppene.

Dersom vi ser faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater opp mot stillingsnivå, ser vi at 85,2 % av partnerne oppgir at de føler seg faglig trygge ved revisjon av regnskapsestimater. Tilsvarende tall for senior managerne/directorene er 70 % og 50 % for managerne. 60 % av respondentene som føler seg faglig trygge ved revisjon av regnskapsestimater er partnere. Resultatene viser at det er noe spredning i svarene, spesielt mellom partnere og managerne (Se vedlegg 10). Ved gjennomføringen av en enveis ANOVA test finner vi en signifikant forskjell mellom managerne og partnere (p-verdi på 0,113). Kjikvadrattesten gir en p-verdi på 0,108, og er nær ved å være en signifikant sammenheng på 10 % -nivået. Vi ser dermed at det er signifikante forskjeller mellom partnere og managerne knyttet til påstanden: «Jeg føler meg faglig trygge ved revisjon av regnskapsestimater».

Videre ser vi at 70,4 % av partnerne føler seg faglig trygge ved vurdering av estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater. Tilsvarende tall for senior managerne/directorene og managerne er henholdsvis 70 % og 25 %. 63,3 % av respondentene som føler seg faglig trygge ved vurdering av estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater, er partnere (Se vedlegg 10). Resultatene gir en indikasjon på at partnere og senior managerne i større grad føler seg faglig trygge enn managerne. Ved gjennomføring av en enveis ANOVA test finner vi en signifikant forskjell mellom managerne og partnere (p-verdi på 0,068), dersom vi legger til grunn et konfidensintervall på 90 %. Kjikvadrattesten gir en p-verdi på 0,011. Vi ser dermed at det er signifikante forskjeller mellom partnere og managerne i faglig trygghet ved vurdering av estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater.

Vi gjør oppmerksom på at siden spørreundersøkelsen bygger på selvrapportering av egen faglig trygghet kan resultatene være biased. Studier innen kognitiv psykologi viser at

mennesker tenderer til å overrapportere egen kompetanse (Harvey, 1997). Det betyr at respondentene i denne studien kan ha oppgitt en høyere grad av faglig trygghet enn det som er reelt.

Forståelse av verdsettelsesteknikkene

39,6 % av respondentene oppgir at de i stor/veldig stor grad har forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling. 52,8 % oppgir middels stor grad av forståelse. Dette er en høyere andel enn vi forventet. Informantene i dybdeintervjuene kunne fortelle at revisor ofte har relativt liten forståelse av verdsettelsesteknikkene og derfor i stor grad styrker sin forståelse ved bruk av revisjonsselskapets interne eksperter fra fagavdelingen. Vi ser av resultatene at respondentene som oppgir liten grad av forståelse av verdsettelsesteknikkene, hovedsakelig styrker sin forståelse ved bruk av historisk data og eksperter fra fagavdelingen. Eksperter utenfor revisjonsselskapets interne fagmiljø brukes i liten grad.

6.2.2. Vurdering av risikoen for feilinformasjon

Revisor skal etter ISA 540 identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon. Revisor skal vurdere graden av estimatusikkerhet knyttet til regnskapsestimatet og etter eget skjønn fastsette hvorvidt identifiserte regnskapsestimater med høy estimatusikkerhet kan medføre særskilte risikoer (ISA 540 p.10-11). Vi har derfor sett nærmere på hvilke handlinger revisor foretar ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon, og hvilke faktorer revisor mener bestemmer estimatusikkerheten og om det foreligger en særskilt risiko.

Handlinger ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon:

I dybdeintervjuene oppgir informantene at de allerede i planleggingsfasen legger til grunn en sensitivitetstankegang: «*Hvilke inputfaktorer er virkelig følsomme og kritiske?*». De forsøker med andre ord å identifisere hvilken elementer som virkelig betyr noe og som bør utfordres. Informantene opplyser at de gjerne starter med en overordnet analyse, i tillegg til å ha samtaler med styret. De forsøker å danne seg et bilde av hvordan ledelsen og deres integritet er, ved å vurdere det de kaller «tone at the top».

I spørreundersøkelsen ser vi at revisor i stor/veldig stor grad vurderer hvordan ledelsen utarbeider skjønnsmessige regnskapsestimater (79 %), forutsetningene som ligger til grunn for regnskapsestimatene (94 %) og parametere som gir store utslag (72). Revisor vurderer også «tone at the top» og ledelsens holdninger (62 %), kontrollmiljøet i selskapet (68 %) og ledelsens evne/vilje til å overholde skatteregler, regnskapsregler og annen lovgivning(66 %).

Revisor vurderer i mindre grad ledelsens bruk av eksperter (47 %). Dette kan også skyldes at det ikke har vært benyttet eksperter, da vil det heller ikke behov for revisor å vurdere ledelsens bruk av eksperter. Vi ser videre at respondentene i liten grad har dialog med revisjonsutvalget/styret i selskapet ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon (34 %).

Estimatusikkerhet

Respondentene oppgir at estimatusikkerheten i stor/veldig stor grad bestemmes av kompleksitet i estimatene (81 %), graden av skjønsmessige vurderinger (96 %) og regnskapsestimater som er fastsatt ved skjønn (89 %). Estimatusikkerheten bestemmer i stor/middels grad av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon (68 %) og manglende nøyaktighet ved måling (85 %).

Det er rimelig å tro at respondenter med mye erfaring med regnskapsestimater er best egnet til å vurdere hvilke faktorer estimatusikkerheten bestemmes av. Vi ønsker derfor å finne ut om det er forskjeller i graden av erfaring med regnskapsestimater og vurderingen av hvilke faktorer estimatusikkerheten bestemmes av. En krysstabell fant kun forskjeller mellom gruppene i en av faktorene. Resultatet viser at 50 % av respondentene med stor grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimater, er enig i at estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon. Tilsvarende tall for respondentene med middels grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimater er 81,5 %. Videre ser vi at 62,9 % av respondentene som mener estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon, er innen gruppen med middels erfaring med regnskapsestimater. Dette indikerer at det kan eksistere en forskjell mellom gruppene (Se vedlegg 10). Ved gjennomføring av en enveis ANOVA test finner vi p-verdier på 0,006 og kjikvadrattesten viser en p-verdi på 0,024. Det betyr at vi med 95 % sikkerhet kan si at respondentene med ulikt omfang av erfaring med regnskapsestimater, har ulik oppfattelse av hvorvidt estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten observerbar markedsinformasjon.

Vi har også foretatt en analyse for å se om det eksisterer en sammenheng mellom hvilke handlinger revisor foretar ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon og hvilke faktorer revisor mener estimatusikkerheten bestemmes av. I en krysstabellanalyse finner vi at 78,8 % av respondentene som i stor grad vurderer «tone at the top» og ledelsens holdninger, i stor grad er enig i at estimatusikkerhet er bestemt av estimater bygget opp uten bruk av

observerbar markedsinformasjon. Tilsvarende tall for respondentene som i middel/liten grad vurderer «tone at the top» og ledelsens holdninger, er 45 %. Vi ser videre at 74,3 % av respondentene som i stor grad mener estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon, er respondenter som i stor grad vurderer ledelsens holdninger ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon. Resultatene tyder på at det kan eksistere forskjeller i gruppene. Når vi ser på i hvor stor grad respondentene mener at estimatusikkerheten er bestemt av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon, finner vi i en enveis ANOVA størst variasjon mellom respondenter som i stor grad vurderer «tone at the top» og respondenter som i middels grad vurderer «tone at the top». Dette kommer av at det er få respondenter som i liten grad vurderer «tone at the top» (p-verdi på 0,252). Dette er imidlertid ikke en sterk sammenheng. Kjikvadrattest viser at det er en systematisk sammenheng ved et signifikansnivå på 10 % (p-verdi på 0,090). Dette gir indikasjoner på at det kan foreligge forskjeller mellom gruppene, dersom vi legger til grunn en ikke-parametrisk test.

Særskilt risiko

91 % av respondentene oppgir at det i stor/veldig stor grad foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når regnskapsestimatene har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse. Videre ser vi at 89 % av respondentene oppgir at det foreligger en særskilt risiko når regnskapsestimatene er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon, og 79 % mener det foreligger en særskilt risiko når regnskapsestimatene er fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og ekstern informasjon.

I en krysstabellanalyse ser vi at 96,2 % av respondentene med mye av erfaring med regnskapsestimater, og 81,5 % av respondentene med middels erfaring, oppgir at det i stor grad foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn. Vi ser videre at 83,3 % av respondentene som i middels til liten grad mener der foreligger en særskilt risiko, har middels grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimater. Resultatene viser at det er noe spredning i svarene (Se vedlegg 10) og indikerer at det kan eksistere forskjeller mellom gruppene. ANOVA testen gir p-verdier på 0,095 og viser at det er signifikante forskjeller mellom gruppene. Videre gir kjikvadrattesten en p-verdi på 0,092, og er signifikant dersom man legger til grunn et konfidensintervall på 90 %.

6.2.3. Håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon

Revisor skal etter ISA 540 p.12 ved anslåtte risikoer for vesentlig feilinformasjon fastslå hvorvidt ledelsen på en hensiktsmessig måte har anvendt kravene i gjeldende rammeverk for finansiell rapportering og hvorvidt metodene for utarbeidelse av regnskapsestimatene er hensiktsmessig og konsekvent anvendt. Ved håndtering av anslåtte risikoer for vesentlig feilinformasjon skal revisor teste hvordan ledelsen utarbeidet regnskapsestimatet ved å vurdere forutsetninger og valg av metode (ISA 540 p. 13a-b). Revisor skal videre utarbeide et punkttestimat eller et intervall for å vurdere ledelsens punkttestimat (ISA 540 p.13c-d). Ved vurderingen av forholdene i punkt 12 og eventuell håndtering av risikoene for vesentlig feilinformasjon i punkt 13, skal revisor vurdere hvorvidt det er nødvendig med spesialistkompetanse for å innhente tilstrekkelig revisjonsbevis (ISA 540 p.14).

Vi ser derfor nærmere på klientenes behov for spesialistkompetanse ved vurderingen av virkelig verdi, kompetanse hos klienten knyttet til virkelig verdimåling, rimelighet i forutsetningene ledelsen har lagt til grunn og utfordringer revisor møter ved revisjon av estimater for virkelig verdi fastsatt av ledelsen. Videre ser vi på handlinger og kilder for innhenting av revisjonsbevis, i hvilke tilfeller revisor lager et eget estimat og hvilke vurderinger som tas dersom det er avvik mellom ledelsens estimat og revisors estimat. Vi ser også på estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon og sammenligner risikoen for vesentlig feilinformasjon ved observerbare og ikke-observerbare estimater for virkelig verdi.

Behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi

Vi ser at kun 34 % av respondentene oppgir at klientene de reviderer i stor/veldig stor grad har behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. 32 % oppgir at klientene i liten/veldig liten grad har behov for spesialistkompetanse.

Innføringen av IFRS har som tidligere nevnt medført at virkelig verdimåling nå kan benyttes som måleattributt på områder hvor tradisjonen. Som vi har sett i kapittel 3.2 er enkelte av IAS standardene svært komplekse og kan være både vanskelig å forstå og å anvende for ledelsen. Det er også svært utfordrende for revisor å revidere ledelsens estimater når IAS standardene er komplekse og vanskelige å forstå. Vi ønsker derfor om det er et større behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi blant IFRS-rapporterende foretak. I en krysstabellanalyse finner vi at 77,8 % av respondentene som har klienter som i stor grad har behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi, også har erfaring med IFRS-

rapporterende foretak. Vi ser videre at 70,6 % av respondentene med klienter som i liten grad har behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi, heller ikke har erfaring med IFRS-rapporterende foretak. 54,4 % av respondentene som ikke har erfaring med IFRS-rapporterende foretak, har klienter som i liten grad har behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi (Se vedlegg 10). Resultatene fra krysstabellen indikerer at det kan foreligge en sammenheng mellom erfaring med revisjon av regnskap i IFRS-rapporterende foretak og behovet for spesialistkompetanse ved vurdering av virkelig verdi. Siden variabelen er nominal får vi ikke testet sammenhengen i en enveis ANOVA. Kjikvadrattesten gir en p-verdi på 0,01. Det betyr at det er 99 % sannsynlighet for at det foreligger en sammenheng mellom erfaring med revisjon av regnskap i IFRS-rapporterende foretak og behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi.

I den forlengelse har vi sett på hvor stor andel av klientporteføljen som består av IFRS-rapporterende foretak og behovet for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. Krysstabellen viser at 82,4 % av respondentene som har klienter med lite behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi, har liten andel av sin klientportefølje bestående av IFRS-rapporterende foretak. Vi ser videre at 83,3 % av respondentene med stor andel av IFRS-rapporterende foretak i sin klientportefølje, har stort behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. Resultatene støtter de overnevnte antakelsene om at det foreligger en sammenheng mellom IFRS-rapporterende foretak og behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. Når vi i en enveis ANOVA test ser på hvor stor andel av respondentenes klientportefølje som består av IFRS-rapporterende finner vi den største forskjell blant respondenter med stort behovet for spesialistkompetanse og respondenter med middels behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi (p-verdi på 0,003). Det er også en signifikant forskjell mellom middels stort behov for spesialistkompetanse og lite behov får spesialistkompetanse (p-verdi på 0,124), dersom vi legger til grunn et konfidensintervall på 85 %. 15% er ikke et vanlig signifikansnivå å legge grunn, men vi har valgt dette da det er en eksplorerende studie. Ved gjennomføringen av en Kjikvadrattest finner vi en p-verdi på 0,008. Vi ser dermed at det kan foreligge forskjeller mellom gruppene.

Kompetanse hos klienten

I dybdeintervjuene fortalte informantene at kompetansen hos klienten kan være veldig blandet. Ledelsen er gjerne involvert i «*sensitiviteter*», men de fleste er avhengig av å benytte interne ekspertmiljøer eller innleid kompetanse.

Ved vurdering av kompetansen hos klienten oppgir 51 % av respondentene i spørreundersøkelsen at selskapene generelt har mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi. 87 % mener daglig leder sitter med mangelfull kompetanse, 68 % mener økonomisjefen sitter med mangelfull kompetanse, men kun 25 % mener revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi.

Revisors vurdering av kompetansen hos klienten har betydning for revisors vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapsestimatene. Vi ønsker å se om revisor med ulikt stillingsnivå vurderer kompetansen hos klienten forskjellig. Krysstabellanalysen viser at 55,6 % av partnerne er enig i at selskapene generelt har mangelfull kompetanse i fastsettingen av estimater for virkelig verdi. Tilsvarende tall for managere er 31,3 % og 70 % for senior managerne/directorene. 61,5 % av respondentene som er uenige i utsagnet er managere. Resultatet tyder på at det kan foreligge forskjeller i synet på selskapenes kompetanse blant managere, senior managere og partnere (Se vedlegg 10). Resultatene fra en enveis ANOVA test viser at i vurderingen av om klienten generelt har mangelfull kompetanse i måling av virkelig verdi, finner vi den største forskjellen mellom managere og senior managerne/director (p-verdi på 0,051). Det er også en signifikant forskjell mellom managere og partnere (p-verdi på 0,063). Ved gjennomføringen av en Kjikvadrattest finner vi en p-verdi på 0,067. Det betyr at vi med 90 % sikkerhet kan si at det foreligger en sammenheng.

I dybdeintervjuene fortalte informantene at ledelsen gjerne er involvert ved utarbeidelse av komplekse regnskapsestimater, men at de i enkelte situasjoner skulle ønske ledelsen var mer involvert enn de er. Daglig leder skal signere på at regnskapet er riktig og bør derfor ha både kompetanse og eierskap til estimatene. Vi ønsker å se om revisor med ulikt stillingsnivå vurdering av daglig leders kompetanse forskjellig. Vi ser at 29,6 % av partnerne mener daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig. Tilsvarende tall for managere er 18,8 % og 50 % for senior managerne/directorene. Vi ser videre at 50 % av respondentene som mener daglig leder sitter med mangelfull kompetanse er partnere. Resultatene fra krysstabellen viser at det kan foreligge en forskjell i vurderingen av daglig leders kompetanse blant de ulike stillingsnivåene (Se vedlegg 10). Resultatene fra en enveis ANOVA test viser p-verdier på 1,0 og kan dermed ikke bekrefte at det er en signifikant sammenheng. Resultatet fra kjikvadrattest gir imidlertid en p-verdi på 0,099, og er signifikant dersom vi legger til grunn et konfidensintervall på 90 %.

Rimelighet i forutsetningene ledelsen har lagt til grunn

Ved vurderingen av rimeligheten i forutsetningene ledelsen har lagt til grunn sammenlikner revisor i stor/veldig stor grad estimatet i forhold til en senere stadfesting/realisasjon av verdi (77 %). Revisor foretar også i stor/veldig stor grad vurdering av ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene som gir rettledning for beregning av virkelig verdi (75 %). Revisor foretar i noe mindre grad vurderer mot andre kilder som har/har hatt tilsvarende problemstilling (62 %), eller innhenting av ekstern bekreftelse på verdien (55 %).

Vi har i de eksplorerende analysene ikke funnet signifikante forskjeller i vurderingen av rimeligheten i forutsetningene basert på verken antall års erfaring, erfaring med regnskapsestimater, stillingsnivå eller lignende.

Utfordringer ved revisjon av virkelig verdi fastsatt av ledelsen

Respondentene oppgir at de ved revisjon av regnskapsestimater i stor grad møter utfordringer i form av manglende dokumentasjon av det grunnlaget ledelsen har brukt for å komme frem til estimatet (68 %), og at ledelsen i mange tilfeller viderefører fjorårets estimat uten korreksjon for faktiske hendelser i året som har gått (51 %). Respondentene anser det som mindre utfordrende å klare å opprettholde uavhengighet og profesjonell skeptisk holdning (19 %), eller å forstå eventuelle endringer og justeringer i verdsettingsmodellen foretatt av ledelsen (9 %). Vi finner heller ingen signifikante forskjeller basert på antall års erfaring, stillingsnivå eller lignende, i den eksplorerende analysen.

Handlinger for innhenting av revisjonsbevis

Revisor foretar i stor/veldig stor grad testing av modell og forutsetninger (81 %), etterregning av estimatet og sammenligning mot forventning utarbeidet av revisor (75 %). I tillegg har revisor dialog med eksterne eksperter (62 %) og bruker av revisjonsselskapets eksperter for å innhente revisjonsbevis (57 %). Innhenting av eksterne bekreftelser brukes i mindre grad ved innhenting av revisjonsbevis (40 %). Gjennom eksplorerende analyser har vi ikke funnet signifikante forskjeller i ulike grupper basert på innhenting av revisjonsbevis.

Kilder for innhenting av revisjonsbevis

Respondentene benytter i stor/veldig stor grad priser, renter og avkastningskrav som kilder for innhenting av revisjonsbevis (81 %). Videre benyttes erfaring/kunnskap revisor har fra tidligere revisjoner (83 %), dokumentasjon for inndata (72 %), memoer (66 %) og hendelser/informasjon etter balansedagen (66 %) i stor/veldig stor grad som kilder. Styrereferat (53 %), stikkprøver (53 %) og erfaring/kunnskap revisor har fra andre

attestasjonersoppdrag enn revisjon (40 %), samt erfaringer/kunnskap revisor har fra rådgivning (45 %) benyttes i noe mindre grad.

Vi har blant annet sett omfanget av erfaring med regnskapsestimater opp mot bruk av ulike kilder for innhenting av revisjonsbevis. Resultatet fra krysstabellanalysen viser at 80,8 % av respondentene som i stor grad har erfaring med revisjon av regnskapsestimater, oppgir at de i stor grad benytter memoer som kilde for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater. I dybdeintervjuene fortalte informantene at de forventer at selskapet lager regnskapsmemoer ved betydelig store regnskapsposter. En forholdsvis mindre andel, 51,9 % av respondentene som i middels grad har erfaring med revisjon av regnskapsestimater benytter i stor grad memoer som kilde for innhenting av revisjonsbevis. 60 % av respondentene som i stor grad benytter memoer som kilde, tilhører gruppen med stor grad av erfaring med revisjon av regnskapsestimater. Dette indikerer at det kan foreligge en forskjell i bruk av kilde til revisjonsbevis mellom blant revisorer med ulik grad av erfaring med regnskapsestimater. Resultatene fra en enveis ANOVA test viser p-verdier på 0,006, og vi kan med 99 % sikkerhet si at det foreligger signifikante forskjeller mellom gruppene. Kjikvadrattesten gir en p-verdi på 0,021, og bekrefter at graden av erfaring med revisjon av regnskapsestimater har betydning for bruk av memoer som kilde for innhenting av revisjonsbevis.

Eget estimat

Da vi under dybdeintervjuene spurte «*Hvilke situasjoner er det relevant å fastsette et eget estimat*», svarer informantene «*Vi må nesten stu på det; Når er det ikke aktuelt å lage et eget estimat?*». I spørreundersøkelsen oppgir 92 % av respondentene at de synes det er relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når det er estimater som har betydelig effekt på resultat og balanse. 72 % anser det som relevant når revisjonsteamet har kompetanse til å beregne eget uavhengig estimat. Kun 40 % anser det som relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når revisjonsteamets har tid og ressurser til å hente inn samme inputinformasjon som selskapet har brukt. Ved utarbeidelse av et eget estimat lager kun 23 % av respondentene en egen verdsettingsmodell, mens 49 % videreutvikler ledelsens verdsettingsmodell. 49 % bruker egne data og 49 % engasjerer ekspert ved utarbeidelse av et punkttestimat. Det foreligger ingen signifikante forskjeller mellom gruppene ved utarbeidelse av et eget estimat.

Avvik fra ledelsens estimat

Dersom det avdekkes avvik mellom ledelsens estimat og revisors estimat, forsøker respondentene i stor/veldig stor grad å danne seg en forståelse av hvorfor estimatene er forskjellige (96 %). De vurderer også i stor/veldig stor grad om det kan være elementer/forhold som de ikke har fanget opp i sin beregning, men som klientene har fått med seg (94 %), vurderer ledelsens forutsetninger for modell og metode (87 %), i tillegg til å vurdere forutsetningene de selv har lagt til grunn (9 %). Vi ser videre at kun 8 % anser ledelsens vurderinger som feil i forhold til sin egen vurdering, mens 42 % anser sin egen vurdering som feil. Vi ser at dette er i tråd med den informasjonen vi fikk fra dybdeintervjuene. Informantene er forsiktige med å si at et estimat er feil. «*Snakker vi om feil, eller snakker vi om et bedre estimat? Det kan være ny informasjon som gjør at man nå kan lage et bedre estimat, og det innebærer ikke automatisk at det har blitt gjort feil tidligere*» Vi finner ingen signifikante forskjeller mellom gruppene ved vurdering av årsaker til avviket.

Estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon

Ved en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører (ikke nærstående parter) ser vi at 83 % av respondentene inkluderer bud eller salgsforhandlinger i sine vurderinger. Det også gjøres en innsats for å prøve å forstå de forskjellige beregningene som kjøper og selger kan ha lagt til grunn (87 %). Kun 21 % av respondentene mener at megleranslag bør vurderes kritisk og velger som regel ikke å inkludere dette. De eksplorerende analysene viser ingen signifikante forskjeller i vurderingene her.

Risiko for vesentlig feilinformasjon

Ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon mener 31 % av respondentene at det er høy risiko knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi. Tilsvarende ser vi at 70 % av respondentene mener det er høy risiko knyttet til ikke observerbare estimater for virkelig verdi. Dette er en lavere prosentandel enn vi hadde antatt. Vi finner ingen signifikante forskjeller mellom gruppene.

I det neste kapittelet vil vi oppsummere resultatene og se nærmere på teoretiske og praktiske implikasjoner.

7. Oppsummering med teoretiske og praktiske implikasjoner

På bakgrunn av resultater og indikasjoner fra analysen i kapittel 5 ønsker vi å diskutere og oppsummere sentrale sider ved denne studien og komme med teoretiske og praktiske implikasjoner.

7.1. Retningslinjer og regulering for revisors vurdering av estimatusikkerhet og risiko

Som nevnt under kapittel 4 stilles en rekke krav til revisors faglige kunnskap. I henhold til revisorloven kap.3 er det bare statsautoriserte og registrerte revisorer som har rett til å påta seg revisjon. For å bli statsautorisert revisor stilles krav til både utdanning og praksis. Da vi i undersøkelsen så nærmere på hvordan revisor har tilegnet seg kompetanse i revisjon av regnskapsestimater, fant vi at revisor i større grad tilegner seg kompetanse gjennom egen erfaring og gjennom kollegaer, enn gjennom revisjonsstudiet. Finanstilsynet gjør dermed rett i å stille krav til både utdanning og faglig praksis for å sikre at interessentene kan stole på kvaliteten i revisors arbeid. Lærebøker i revisjon ser ut til å ha større betydning for tilegnelse av kompetanse enn forskningsartikler og tidsskrift, men benyttes også i liten grad. Skyldes det for lite fokus på dette området, eller er forsknings artikler, tidsskrift og lærebøker lite egnet for å gi økt kompetanse i revisjon av regnskapsestimater? Videre har vi sett at revisjonsselskapets egen revisjonsmetodikk og kursing benyttes i større grad for å tilegne seg kompetanse enn DNRs revisjonsmetodikk og kursing. Respondentene oppgir også at revisjonsselskapets interne retningslinjer i større grad gir støtte ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon, enn revisjonslovgivning og standarder. Dette tyder at revisjonsselskapene bør legge ressurser i etablere et godt rammeverk for revisjonsmetodikk og interne retningslinjer. Vi har imidlertid også sett at over halvparten av respondentene oppgir at revisjonslovgivning og standarder gir god støtte ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon.

Vi har videre funnet en sammenheng mellom erfaring med IFRS-rapporterende foretak og antall års erfaring som praktiserende revisor. Revisor med mellomlang erfaring tenderer til å ha større grad av erfaring med revisjon av IFRS-rapporterende foretak. Vi har videre sett at revisor med lang praktiserende erfaring tenderer til å ha mer erfaring med revisjon av regnskapsestimater. Vi har også sett at partnere føler seg mer faglig trygge ved revisjon av regnskapsestimater enn managere og senior managere. Dette gjelder også faglig trygghet ved vurdering av estimatusikkerheten i skjønsmessige regnskapsestimater. Vår tolking av

resultatene er at de litt yngre revisorene har større omstillingsevne og -vilje til å sette seg inn i IFRS, mens de litt eldre revisorene har mer erfaring og kunnskap på komplekse områder som regnskapsestimater.

Respondentene oppgir at de har relativt god forståelse av verdsettelsesteknikkene og innputtene som brukes ved virkelig verdimåling. Dette er noe overraskende da vi i dybdeintervjuene ble fortalt at revisor har lite forståelse av verdsettelsesteknikkene og derfor må «trekke på eksperter». Respondentene med lav forståelse oppgir at de hovedsakelig styrker sin forståelse ved bruk av historisk data og interne eksperter fra FA-avdelingen. Som nevnt under kapittel 4 uttrykker PCAOB og IAASB bekymring for at revisor ikke har tilstrekkelig profesjonell skeptisk holdning, særlig ved revisjon av regnskapsestimater med usikre størrelser og hvor revisjonsbevisene er mindre konkrete. Profesjonell skepsis henger delvis sammen med kunnskap og erfaring. Forståelse er sentralt for å kunne utføre en effektiv revisjon og manglende kunnskap gjør det derfor vanskeligere for revisor å utøve profesjonell skepsis. Dersom revisor har en relativt god forståelse av verdsettelsesteknikkene og innputtene som brukes ved virkelig verdimåling, vil det blant annet være lettere for revisor å ha en profesjonell skeptisk holdning ved å stille spørsmål og være oppmerksom på forhold som indikerer mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter (ISA 200 p13(l)). Som tidligere nevnt hevder Martin et al. (2006, s. 300) at dersom revisor innehar profesjonell skeptisk holdning, fremstår dette som en mulig tilnærming for å løse utfordringene knyttet til revisjon av regnskapsestimater, på kort sikt.

7.2. Vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon

Ved vurdering av risikoen for vesentlig feilinformasjon har vi sett at revisor i stor grad vurderer skjønnsmessige regnskapsestimater, forutsetninger som ligger til grunn for estimatet og foretar en sensitivitetsanalyse for beløp som kan gi store utslag. Respondentene vurderer også i stor grad ledelsens holdninger, kontrollmiljøet i selskapet og ledelsens evne/vilje til å overholde skatteregler. Vi ser at dette er i tråd med at feilinformasjon kan skyldes feil eller misligheter (ISA 450 p.4a). Revisor må derfor vurdere om feilinformasjonen kan skyldes en unøyaktighet ved innsamling og behandling av data, om fakta har blitt oversett eller om de skjønnsmessige vurderingene i regnskapsestimatet er urimelige (ISA 450 A1). Dette er også i tråd med at respondentene oppgir at estimatusikkerheten i stor grad bestemmes av kompleksiteten i estimatene, graden av skjønnsmessige vurderinger og regnskapsestimater som er fastsatt ved skjønn. Respondentene oppgir videre at særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon bestemmes av at regnskapsestimatene er fastsatt uten å foreta beregninger

basert på intern og ekstern informasjon, at regnskapsestimater har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse, og regnskapsestimater er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon.

Det er rimelig å tro at respondenter med mye erfaring med regnskapsestimater er best egnet til å vurdere hvilke faktorer estimatusikkerheten bestemmes av. I spørreundersøkelsen fant vi at respondenter med ulikt omfang av erfaring med revisjon av regnskapsestimater har ulik oppfattelse av i hvilken grad estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon. Vi fant også indikasjoner på at respondenter som i stor grad vurderer ledelsens holdinger også mener estimatusikkerheten er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon. Dette kan henge sammen med at regnskapsestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon, gjerne bygger på skjønnsmessige vurderinger og en rekke subjektive forutsetninger. Regnskapsestimater er dermed i større grad eksponert for manglende nøyaktighet ved måling, og revisor må derfor vurdere om det kan foreligge manglende objektivitet eller nøytralitet ved utarbeidelse og presentasjon av informasjonen (ISA 540 p.7(d)).

7.3. Håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon

Vi fant en sammenheng mellom erfaring med IFRS-rapporterende foretak og klientenes behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi. Dette er i tråd med at innføringen av IFRS har medført at virkelig verdimåling nå kan benyttes som måleattributt på områder hvor tradisjonen. Foretak som rapporterer etter IFRS har derfor større behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi enn foretak som rapporterer etter norsk regnskapsrett fordi IAS standardene .

Ved vurdering av kompetansen hos klienten har vi sett at partnere og senior managere mener selskapene generelt har mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi. Managere tenderer til å mene at klienten generelt ikke har mangelfull kompetanse. Partnere og senior managere har gjerne lengre praktiserende erfaring som revisor enn managere, og har trolig et bedre utgangspunkt for å vurdere klientenes kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi. En annen årsak kan være at det kan foreligge forskjeller i kompetanse i selskapene på tvers av de ulike stillingsnivåene. I så fall kan kompetansen i foretak som revideres av partnere være lavere enn kompetansen i foretak som revideres av managere. For å unngå å unngå å overvurdere denne sammenhengen (correlated omitted variable problem) er vi litt forsiktig med å konkludere her.

Respondentene oppgir videre at daglig leder og økonomisjefen generelt har mer mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi enn revisjonsutvalget/styret. Her har vi ikke funnet signifikante forskjeller mellom gruppene. For å vurdere rimeligheten i forutsetningene ledelsen har lagt til grunn sammenligner revisor estimatet i forhold til en senere standfesting/realisasjon av verdien og vurderer ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene.

Ved revisjon av virkelig verdi fastsatt av ledelsen møter revisor utfordringer i form av manglende dokumentasjon av grunnlaget for estimatet og at ledelsen viderefører fjorårets estimat uten å foreta korreksjon for faktiske hendelser. Manglende dokumentasjon hos klienten vil påvirke revisor sitt arbeid i flere ledd. I første omgang vil manglende dokumentasjon påvirke revisors forståelse av ledelsens estimeringsprosess, når revisor skal avgjøre estimatusikkerheten og om det foreligger en særskilt risiko. Videre påvirkes selve revisjonshandlingene, innhenting av revisjonsbevis og revisjon av tilleggsopplysningene. Vi ser at revisor opplever det som mindre utfordrende å opprettholde en uavhengig og profesjonell skeptisk holdning eller å forstå eventuelle endringer og justeringer i verdsettelsesmodellen foretatt av ledelsen. Som nevnt i kapittel 4 stilles det krav til revisors uavhengighet, objektivitet og etikk (jfr. revl. § 4-1 og ISA 200 p.14). Finanstilsynet og DnRs kvalitetskontroll legger også stor vekt på overholdelse av uavhengighetsreglene ved sine tilsyn og kvalitetskontroller. Resultatene fra vår undersøkelse viser at majoriteten av respondentene ikke anser det som særlig utfordrende å møte dette kravet.

Det ser ut til at revisor i stor grad synes det er relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når estimatet har betydelig effekt på resultat og balanse, og når revisjonsteamet har kompetanse til å beregne estimatet. Respondentene oppgir at denne vurderingen i mindre grad avhenger av at revisjonsselskapet har tid og ressurser til å foreta beregningen av et uavhengig estimat. Videre har vi sett at dersom det avdekkes avvik mellom ledelsens estimat og revisors estimat, er det et fåtall av respondentene som anser ledelsens estimat som feil. De forsøker heller å danne seg en forståelse av hvorfor det er forskjeller, vurderer ledelsens forutsetninger sammenlignet med forutsetningene revisor selv har lagt til grunn og ser om det er forhold/elementer de selv ikke har fått med seg.

I kapittel 4 fikk vi tilfredsstillende konvergent validitet for begrepene estimatusikkerhet, særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon, kompetanse hos klienten, rimeligheten i

forutsetningene ledelsen har lagt til grunn og risikoen for vesentlig feilinformasjon både ved observerbar- og ikke-observerbar markedsinformasjon. Vi så imidlertid at det oppsto en del kryssladninger under divergent validitet som følge av at estimatusikkerhet ser ut til å være et overlappende begrep når man studerer risikoen for vesentlig feilinformasjon. Ved videre forskning vil man trolig få vanskeligheter med å studere adskilte begrep, uten å få for sterke kryssladninger.

8. Videre forskning

Siden det er foretatt relativt lite forskning på området er det stort rom for å foreta videre studier. Å gjennomføre tilnærmet like studier vil kunne bekrefte eller avkrefte funnene i vår undersøkelse.

I en forlengelse av vår studie kan forskeren eksempelvis gjennomføre flere dybdeintervjuer, i en utvidet kvalitativ studie, for å oppnå en enda større forståelse av revisors handlinger. Den kvalitative studien kan også bidra til å videreutvikle spørreskjemaet. Forskeren kan videre gjennomføre en ny kvantitativ studie med et større antall respondenter for å bekrefte eller avkrefte sammenhengene vi har avdekket og oppnå mer generaliserbare resultater. Ved test for validitet så vi at det oppsto en del kryssladninger som følge av at estimatusikkerhet ser ut til å være et overlappende begrep når man studerer risikoen for vesentlig feilinformasjon. Vi vil derfor påpeke under videre forskning at det trolig vil være utfordrende å studere adskilte begrep, uten å få for sterke kryssladninger. Et alternativ kan være å forsøke å arbeide videre med selve måleverktøyet.

En annen vinkling kan være å se nærmere på anvendelse og revisjon av IAS-standarder, da disse oppleves som spesielt utfordrende, eksempelvis IAS 39 Finansielle instrumenter. Dette vil gi innsikt i både ledelsens og revisors utfordringer knyttet til den aktuelle standarden. Dette kan gjøres fortrinnsvis kvalitativt, da det kan være utfordrende å få et stort antall respondenter som har erfaring med den aktuelle standarden.

Referanser:

- akjeseloven. (1997). Lov om aksjeselskaper (aksjeloven). .
- Alvarez, R. Michael, & Hall, Thad E. (2006). Controlling Democracy: The Principal–Agent Problems in Election Administration. *The Policy Studies Journal*, 34(4).
- Anderson, J. C., Gerbing, D. W., & Hunter, J. E. (1987). On the Assessment of Unidimensional Measurement: Internal and External Consistency, and Overall Consistency Criteria. *Journal of Marketing Research*, 24, 432-437.
- Arens, A., & Loebbecke, J.K. (2000). *Auditing: An integrated approach (8th ed)*. Upper Saddle River, N.J. USA: Prentice Hall.
- Barth, Mary E. (2006). Including Estimates of the Future in Today's Financial Statements. *Accounting Horizons*, 20(3), 271-285.
- Barth, Mary E., Landsman, Wayne R., & Wahlen, James M. (1995). Fair value accounting: Effects on banks' earnings volatility, regulatory capital, and value of contractual cash flows. *Journal of Banking & Finance*, 19, 577-605.
- BDO. (2014). IFRS AT A GLANCE - IAS 40 Investment Property. Retrieved 05.05, 2014, from <http://www.bdointernational.com/Services/Audit/IFRS/IFRS%20at%20a%20Glance/Documents/IAS%2040.pdf>
- Beaver, W.H., & Demski, J.S. (1974). The Nature of Financial Accounting Objectives: A Summary and Synthesis. *Studies on Financial Accounting Objectives(Supplement to Journal of Accounting Research)*, 170-185.
- Bedard, Jean C., & Johnstone, Karla M. (2004). Earnings Manipulation Risk, Corporate Governance Risk, and Auditors' Planning and Pricing Decisions. *The Accounting Review*, 79(2), 277-304.
- Berner, P. T. (2006). Overgang fra NGAAP til IFRS: Ventede og uventede overgangseffekter. *Revisjon og Regnskap*, 5, 19-21.
- Bernhoft, Anne-Cathrine, & Fardal, Anfinn. (2007). IFRS og fiskeoppdrett. *Magma*, 6.
- Bollen, & Lennox. (1991). Conventional Wisdom on Measurement: A Structural Equation Perspective. *Psychological Bulletin*, 305-314.
- Bollen, Kenneth A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: Wiley.
- Bratten, Gaynor, McDaniel, Montague, & Sierra. (2012). The Audit of Fair Values and Other Estimates: The Effects of Underlying Environmental, Task, and Auditor-Specific Factors. *The American Accounting Association, Online Early – Preprint of Accepted Manuscript*.
- Bratten, B., Gaynor, L. M., McDaniel, L., Montague, N.R. og Sierra, G.E. (2012). The Audit

- of Fair Values and Other Estimates: The Effects of Underlying Environmental, Task, and Auditor-Specific Factors. *The American Accounting Association, Online Early – Preprint of Accepted Manuscript*.
- Breili, B. M. (2007, 2008). Risiko- og vesentlighetsvurderinger i eksternrevisjon. *Masteravhandling i bedriftsøkonomisk analyse - Høgskolen i buskerud*.
- Briggs, S. R., & Cheek, J. M. (1986). The role of factor analysis in the development and evaluation of personality scale. *Journal of Personality, 54*, 106-148.
- Busch, Tor, & Vanebo, Jan Ole. (2000). *Organisasjon, ledelse og motivasjon*. [Oslo]: Universitetsforl.
- Busch, Tor, Vanebo, Jan Ole, & Dehlin, Erlend. (2010). *Organisasjon og organisering*. Oslo: Universitetsforl.
- Christensen, Brant E., Glover, Steven M., & Wood, David A. (2012). Extreme Estimation Uncertainty in Fair Value Estimates: Implications for Audit Assurance. *American Accounting Association, 31*(1), 127-146.
- Christensen, Brant E., Glover, Steven M., & Wood, David A. (2013). Extreme Estimation Uncertainty and Audit Assurance. *American Accounting Association, 7*(1), 36-42.
- Cordt-Hansen, Hans, Siebke, Henning Alme, & Knudsen, Espen. (2010). *Revisorloven med kommentar*. Oslo: Den norske Revisorforening.
- Dechow, P., Sloan, R., & Sweeney, A. (1996). Causes and consequences of earnings manipulation: An analysis of firms subject to enforcement actions by the SEC. *Contemporary Accounting Research, 13*, 1-26.
- Deloitte. (2011). IFRS 13 Fair Value Measurement. Retrieved 23.05.13, 2013, from http://www.deloitte.com/view/no_no/no/innsikt/417850588e6d0310VgnVCM3000001c56f00aRCRD.htm
- Deloitte. (2013). IFRS Nyhetsbrev nr 1 2013. Retrieved 05.05, 2014, from http://public.deloitte.no/dokumenter/2013_04_IFRS%20Nyhetsbrev_Deloitte.pdf
- Dichev, I. D. (2008). On the Balance Sheet-Based Model of Financial Reporting. *Accounting Horizons 22*(4), 453-470.
- Dopuch, S., & Sunder, S. . (1980). FASB`s Statement on Objectives and Elements of Financial Accounting: A review. *The Accounting Review, January*, 1-21.
- Dubois, Anna, & Gadde, Lars-Erik. (2002). Systematic combining: an abductive approach to case research. *Journal of Business Research, 55*(7), 553-560. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0148-2963\(00\)00195-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0148-2963(00)00195-8)
- Eilifsen, Kinserdal, & Mamelund. (2011). utfordringer knyttet til revisjon av regnskapsestimater. *Revisjon og regnskap, 4*, 45-50.

- Eilifsen, Messier, W.F., Glover, S. M. A., & Prawitt, D. F. (2010). *Auditing & assurance services*. London: McGraw-Hill.
- Eilifsen, Kinserdal, Mamelund. (2011). Utfordringer knyttet til revisjon av regnskapsestimater. *Revisjon og Regnskap*.
- Elling, Jens Oluf. (2012). *Finansiell rapportering: teori og regulering*. København: Gjellerup.
- Ernst&Young. (2012). Regnskaps sirkulære 2012. *Ernst & Young*.
- Fardal, A. (2007). IFRS og norske regnskapsregler. *Magma*, 3.
- Fardal, A. (2008). IFRS under lupen - Finanskrisen gir ny næring til debatten om måling til virkelig verdi. *Magma*, 11(6).
- FASB, 1978. (1978). Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises. *Statement of Financial Accounting Concepts*
- Norwalk, CO: Financial Accounting Standards Board, 1.*
- Feroz, E. H., Park, K. , & Pastena, V. S. . (1991). The financial and market effects of the SEC's accounting and auditing enforcement releases. *Journal of Accounting Research*, 29, 107-142.
- Finanstilsynet. (2012a). Revisors rådgivning til revisjonsklienter - Tematilsyn 2011. *Fellesrapport*.
- Finanstilsynet. (2012b). Årsmelding. *Finanstilsynet*.
- Finanstilsynet. (2014). Pressemelding - Kontroll av finansiell rapportering - Statoil ASA. *Finanstilsynet*.
- George, J., & Reve, T. (1982). The reliability and validity of key informant data from dyadic relationships and marketing channels. *Journal of marketing and research* 19, 517-524.
- Gjesdal, Frøystein, Kvaal, Erlend, & Kvifte, Steinar Sars A. Johnsen Atle. (2006). *Internasjonale regnskapsstandarder*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Glaser, Barney G., & Strauss, Anselm L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Gordeeva, Mayya. (2011). MATERIALITY IN ACCOUNTING. *ECONOMICS AND MANAGEMENT*;, 2011(16).
- Granvang, T. (2012). Erstatning, straff og minnelige ordninger: Revisoransvar. *Revisjon og Regnskap*, No. 5.
- Griffith, Hammersley, & Kadous. (2013). Auditing Complex Estimates: Understanding the Process Used and Problems Encountered. Retrieved 27.02.2014, from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1857175
- Gripsrud, Geir, Silkoset, Ragnhild, & Olsson, Ulf Henning. (2008). *Metode og dataanalyse: med fokus på beslutninger i bedrifter*. Kristiansand: Høyskoleforl.

- Gulden, Bror Petter. (2004). *Revisjons-teori og metode (4.utgave)* (Vol. 96): Cappelen Akademisk Forlag.
- Gulden, Bror Petter. (2010). *Revisjon: teori og metode*. Oslo: Cappelen akademisk.
- H. Woxholt, E. Skaug, B. Gjøystdal. (2011). IFRS 13: Måling av virkelig verdi. *Revisjon og Regnskap, No. 6*.
- Hammersley, M. (1992). What's wrong with ethnography: Methodological explorations. *London: Routledge*.
- Hanstad, Ida. (2012). Kvinner sitter fast i mellomlederklisteret Ekspert: - Må bli tøffere. Retrieved 5.04., 2014, from <http://e24.no/jobb/faa-kvinner-naar-toppen-i-revisorbransjen/20161844>
- Harvey, Nigel. (1997). Confidence in judgment. *Trends in cognitive sciences, 1(2)*, 78-82.
- Hendriksen, Eldon S., & Van Breda, Michael F. (1992). *Accounting theory*. Homewood, Ill.: Irwin.
- Hepworth, S.R. (1953). Smoothing Periodic Income. *Financial Accounting Theory I: Issues and Controversies The Accounting Review January*, 51-60.
- Huneide, Jens Erik. (2013). *2012*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Huneide, Jens Erik, Pedersen, Kirsten, Schwencke, Hans Robert, & Haugen, Dag Olav. (2013). *Årsregnskapet i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- IASB. (1989). Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statement. *IFRSS*.
- IASB. (2010). The Conceptual Framework for Financial Reporting 2010. *International Accounting Standards Board*.
- IASB. (2012). IAS 8 Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors. *IFRS*.
- IASB, & FASB. (2013). Meeting of the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors - Update by the IASB and FASB.
- Ijiri, Y. (1983). On the Accountability-Based Conceptual Framework of Accounting. *Journal of Accounting and Public Policy, 2(2)*, 75-82.
- ISA200, International Federation of Accountants. ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. *International Auditing and Assurance Standards Board*.
- ISA240, International Federation of Accountants. ISA 240 Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper.
- ISA300, International Federation of Accountants. ISA 300 Planlegging av revisjon av et regnskap
- ISA315, International Federation of Accountants. ISA 315 (Revidert) Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser
- ISA320, International Federation of Accountants. ISA 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon. *International Auditing and Assurance Standards Board*.

- ISA330, International Federation of Accountants. ISA 330 Revisors håndtering av anslåtte risikoer. *International Auditing and Assurance Standards Board*.
- ISA 450, International Federation of Accountants. ISA 450 Vurdering av feilinformasjon identifisert under revisjonen
- ISA540, International Federation of Accountants. ISA 540 Revisjon av regnskapsestimater, herunder estimater på virkelig verdi og tilhørende tilleggsopplysninger
- Jacobsen, Dag Ingvar. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3, October 1976(305-360).
- Jesus, J. E., & Higgs, E. S. (2002). International research ethics: progress, but not perfection. *Trends in Molecular Medicine*, 8(2), 93-95.
- Johannessen, Asbjørn, Christoffersen, Line, & Tufte, Per Arne. (2004). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt forl.
- Johannessen, Asbjørn, Tufte, Per Arne, & Christoffersen, Line. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.
- Johnsen, A. (1993). Accounting regulation in Norway. *European Accounting Review*, 2(3), 617-626.
- Kjelløkken, R. (2009). Praktisk revisjon av regnskapsestimater. *Revisjon og Regnskap*, 7, 16-20.
- Komiteene, De Nasjonale Forskningsetiske. (2014). Retrieved 15.01, 2014, from <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Forskningsetisk-sjekkliste/>
- Komiteer, Forskningsetiske. (2006). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. *De nasjonale forskningsetiske komiteer*.
- Kristoffersen, Trond. (2005). *Årsregnskapet: en grunnleggende innføring*. Bergen: Fagbokforl.
- Kristoffersen, Trond. (2012). *Årsregnskapet: en grunnleggende innføring*. Bergen: Fagbokforl.
- Kvaal, E. (2003). Nedskrivning av anleggsmidler - Del 1 Utviklingslinjer. *Revisjon og Regnskap*, Nr. 3, s. 24-31.
- Kvifte, Steinar Sars. (2003). *The usefulness of the asset-liability view: an analysis of conceptual frameworks and the implications for Norwegian accounting regulation*. Bergen: Norwegian School of Economics and Business Administration, Department of Accounting, Auditing and Law.
- Kvifte, Steinar Sars, & Johnsen, Atle. (2008). *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. Oslo: Den norske revisorforening.
- Kvifte, Steinar Sars, Tofteland, André, & Bernhoft, Anne-Cathrine. (2011). *Finansregnskap: god regnskapsskikk og IFRS*. Bergen: Fagbokforl.
- Langli, John Christian. (2010). *Årsregnskapet*: Gyldendal Akademisk

- Langli, John Christian, & Tellefsen, Jan Terje. (2010). *Årsregnskapet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Laux, & Leuz. (2009). The Crisis of Fair Value Accounting: Making Sense of the Recent Debate
Accounting, Organizations and Society, 34.
- Lennard, A. (2007). Stewardship and the Objectives of Financial Statements: A Comment in IASB's Preliminary Views on an Improved Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics of Decision-Useful Financial Reporting Information.
Accounting in Europe, 4(1), 52-66.
- Leuz, C. Laux og C. (2009). The Crisis of Fair Value Accounting: Making Sense of the Recent Debate.
Accounting, Organizations and Society, Vol. 34. (Issues 6-7), pp. 826-834.
- Levitt, A. (1999). Quality information: The lifeblood of our markets. Remarks delivered at the Economic Club of New York. *New York, October 18*.
- Lilledahl, Gerd., & Hegnes, A. W. (2000). Kvalitativ metode - Forelesningsnotat. *Sosiologi Hovedfag UiO, Vår*.
- Loomis, C. J. (1999). Lies, damned lies, and managed earnings : The crackdown is here. *Fortune, August 2*, 75-92.
- Lund.Research.Ltd. (2013). One-way ANOVA in SPSS. Retrieved 15.04, 2014, from <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/one-way-anova-using-spss-statistics.php>
- Mamelund, E. (2008). Virkelig verdi og andre usikre regnskapsestimater i IFRS: Profesjonell skjønnsutøvelse. *Revisjon og regnskap, 4*.
- Mamelund, E. (2009). Revisjon av usikre estimater og virkelig verdi. *Revisjon og Regnskap, No. 4*.
- Martin, R. D., Rich, J.S., & Wilks, T.J. (2006). Auditing Fair Value Measurements: A Synthesis of Relevant Research. *Accounting Horizons, 20(3)*, 287-303.
- McKee, Thomas E., & Eilifsen, Aasmund. (2000). Current Materiality Guidance for Auditors.
Foundation for research in economic and business administration, September.
- Mitchell, & Jolley. (2012). *Research design explained*. Belmont, Calif.: Wadsworth Cengage Learning.
- Mitchell, & Jolley. (2013). *Research design explained* (Vol. 8th): Wadsworth: Cengage Learning.
- Mitchell, & Jolleys. (2007). *Research design explained*: Wadsworth Publishing.
- Norris, F., & Eichenwald, K. (2002). Fuzzy rules of accounting and Enron, *The New York Times*.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*: New York: McGraw-Hill.
- Ot.prp.nr.75. (1997-98). Om lov om revisjon og revisorer.
- Ouchi, W.G. (1979). A conceptual framework for the design of organizational control mechanisms.
Management Science, 25, 833-848.

- Pallant, Julie. (2010). *SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS*. Maidenhead: McGraw-Hill.
- Peled, E., & Leichtenritt, R. (2002). The Ethics of Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work*, 1(2), 145-169.
- Penman, Stephen H. (2010). *Accounting for value*. New York: Columbia University Press.
- Pettersen, L. I. (2005). Enkelte problemstillinger ved innføringen av IAS 32 og IAS 39. *Revisjon og Regnskap*, Nr. 3.
- PwC (2011) Practical guide to IFRS - Fair value measurement: implications of IFRS 13 for the real estate industry. PwC
- R.D. Martin, J.S. Rich and T.J. Wilks. (2006). Auditing Fair Value Measurements: A Synthesis of Relevant Research. *Accounting Horizons*, Vol. 20.
- Regnskapsloven. (1998). Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven).
- Reve, Torger. (1985). Validitet i økonomisk-administrativ forskning (pp. S. 52-72). Oslo: Universitetsforlaget.
- Revisorloven. (1999). Lov om revisjon og revisorer(revisorloven).
- Ringdal, Kristen. (2001). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Ringdal, Kristen. (2007). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Ringdal, Kristen. (2013). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Ronen, Joshua, & Yaari, Varda. (2010). *Earnings management: emerging insights in theory, practice, and research*. New York: Springer.
- RS320. (2010). RS 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av revisjon. *DnR*.
- Ruud, T. F. (1990). Ekstern revisors risiko- og vesentlighetsvurderinger. *Revisjon og regnskap*, 3:135-141, 4:172-178, 6:278-284, 7:331-337.
- Ruud, T. F. (2013). [Bruk av virkelig verdi].
- Sandvik, K. (2012a). *Kvantitative metoder* (Vol. Oktober 2012): Høgskolen i Buskerud.
- Sandvik, K. (2012b). *Strategi og ytelse* (Vol. 28. August): Høgskolen i Buskerud.
- SAS, Statement on Auditing Standards. (1983). Audit Risk and Materiality in Conducting an Audit. *American Institute of Certified Public Accountants*.
- Schmalenbach, E. . (1959). Dynamic Accounting. *GEE and Company Limited*.
- Schuetze, W.P. . (2001). What Are Assets and Liabilities? Where Is True North? Accounting That may Sister Would Understand. *Abacus*, 27(1), 1-25.
- Scott, William R. (2012). *Financial accounting theory*. Toronto: Pearson.

- Silvers, Damon. (Ukjent). Member of the Public Company Accounting Oversight Board Standing Advisory Group, and the Financial Accounting Standards Board User Advisory Council.
- Stenheim, T. (2007). Førstegangs innregning og verdiregulering: Verdsetting av varige driftsmidler. *Revisjon og Regnskap, Nr 6.*, s. 14-24.
- Stenheim, T. (2008a). Virkelig verdi - et utfordrende måleattribudd. *MAGMA, Nr. 6*, s. 45-52.
- Stenheim, T. (2008b). Virkelig verdi i regnskapet - relevans og pålitelighet. *Revisjon og Regnskap, Nr 2*, s. 33-36.
- Stenheim, T. (2014). Veiledning.
- Stenheim, Tonny. (2010). Konservativ regnskapsrapportering – et forlatt prinsipp? *Praktisk økonomi & finans 26*, 17-25.
- Stenheim, Tonny. (2013). Veiledning.
- Stenheim, Tonny, & Baksaas, Kjell Magne. (2013). *Konseptuelle rammeverk for regnskap - Regnskapets formål, brukergrupper og kvalitetskrav*. Oslo: Cappelen Damm.
- Stenheim, Tonny, & Madsen, Dag Øivind. (2014). Innføring i bruk av IBM SPSS 21.
- Sterling, R.R (1985). An Essay on Recognition (R. J. Chambers Research Lecture). *The University of Sydney, Accounting Research*. .
- Stevens, J. (1996). Applied multivariate statistics for the social sciences (3rd edn). *Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum*. .
- Strøm, Henning. (2004). Revisors rolle. *Revisjon og regnskap, 5*.
- Tabachnick, Barbara G., & Fidell, Linda S. (2014). *Using multivariate statistics*. Harlow: Pearson.
- Wallace, C. (1971). *The logic of science in sociology*. Chicago: Aldine.
- Watts, Ross L., & Zimmerman, Jerold L. (1986). *Positive accounting theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Wenstøp, Fred. (2006). *Statistikk og dataanalyse*. Oslo: Universitetsforl.
- Yin, Robert K. (2009). *Case Study Research - Design and methods, fourth edition*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.

Internasjonale regnskapsstandarder

IAS 1 – Presentasjon av finansregnskap

IAS 8 – Regnskapsprinsipper

IAS 12 – Inntektsskatt
IAS 16 - Eiendom, anlegg og utstyr
IAS 17- Leieavtaler
IAS 18 – Inntektsføring
IAS 19 – Pensjonsforpliktelser
IAS 38 – Immaterielle eiendeler
IAS 39 – Finansielle instrumenter – innregning og måling
IAS 40 – Investeringsseiendom
IAS 41 – Landbruk
IFRS 3 - Virksomhetssammenslutninger

Figurliste

Figur 1: Interessegrupper

Figur 2: Kvalitetskravene

Figur 3: Anskaffelseskost- modell til ren virkelig verdi- modell

Figur 4: Klassifisering av finansielle instrumenter (IAS 39) (Gjesdal et al., 2006, pp. 295-296)

Figur 5: Vitenskapssirkelen(Wallace, 1971)

Figur 6: Formative og refleksive må

Sentrale forkortelser:

FASB	Financial Accounting Standards Board (Regnskapsstandardsetter i USA)
IAS	International Accounting Standards (forløper til IFRS-standardene)
IASB	International Accounting Standards Board (nåværende internasjonal regnskapsstandardsetter)
IASC	International Accounting Standards Committee (forløper til IASB)
IFRS	International Financial Reporting Standards
IFRIC	International Financial Reporting Interpretations Committee (IASBs tolkningsorgan)
IGAAP	International Generally Accepted Accounting Practise (internasjonal "god regnskapsskikk")
NGAAP	God regnskapsskikk/norsk regnskapsrett
RL	Regnskapsloven
US-GAAP	US Generally Accepted Accounting Principles ("God regnskapsskikk" i USA)
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
ISA	International Standards on Auditing (Internasjonale standarder for revisjon av historisk finansiell informasjon)
DnR	Den norske Revisorforening

Vedlegg 1 – Intervjuguide

Navn:

Stilling:

Antall år i stillingen:

Antall år i bransjen:

Fase 1: Rammesetting (Informasjon om bakgrunn for- og formålet med intervjuet)

Intervjuet skal hovedsakelig brukes til å gi oss en bedre forståelse av utfordringene revisor står overfor ved revisjon av regnskapsestimater med stor estimatusikkerhet. Vi ønsker å få en god forståelse av hva revisor gjør når han/hun skal vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon og hvilke revisjonshandlinger som utføres, vurderingene som gjøres i forhold til risiko og hvilke handlinger som gjøres for å redusere risiko. Vi tenker å ta utgangspunkt i IFRS 13 for så å gå nærmere inn på de aktuelle IAS- og ISA standardene. Det innebærer at vi går bredere ut enn kun å fokusere på eksempelvis IAS 39 (for eksempel IAS 40 og IAS 41). Vi ønsker å fokusere på revisjon av IFRS- rapporterende foretak, fremfor NGAAP, og ha spesielt fokus på revisjon av virkelig verdi-estimer. Intervjuet blir en kvalitativ forstudie som skal danne et grunnlag for en kvantitativ spørreundersøkelse

Informert om taushetsplikt, anonymitet og sørg for samtykke ved eventuelt opptak. Spør om noe er uklart og om respondenten har noen spørsmål.

Fase 2: Erfaringer (kompetanse)

1. Hvilken utdanning har du?
2. Hvilken stillingstittel har du?
 - a. Hvor mange år har du jobbet som (stillingstittel)?
 - b. Hvor lenge har du vært oppdragsansvarlig?
3. Hvor mange år har du jobbet i Deloitte?
4. Hvilken erfaring har du med IFRS-rapporterende foretak?
5. Hvilke bransjer har du jobbet med?
 - a. Kartlegge revisjonsklientene.
6. I hvilken grad har Deloitte utviklet en egen metodikk (retningslinjer) for vurdering av:
 - a. estimatusikkerhet?
 - b. risiko?

Fase 3: Fokusering

Bakgrunn og begrepsavklaring

7. Hva legger du i begrepet regnskapsestimat?
 - a. Hva kjennetegner regnskapsestimater?
8. Hvilke regnskapsestimater har høy estimatusikkerhet?
 - a. Hvorfor? Eksempler?

Stikkord: Sammensatte finansielle instrumenter, pensjonsforpliktelser, byttetransaksjoner uten pengevederlag, tildelte ansattopsjoner osv.

9. Hvilke regnskapsestimater har lav estimatusikkerhet?
 - a. Hvorfor? Eksempler?

Stikkord: Enkel forretningsmodell? Rutinemessige transaksjoner? Lett tilgang på observerbare/verifiserbare data? Enkel og lett anvendelig målemetode? Anerkjent målemetode?

10. Hvordan forstår du begrepet «feil» når du reviderer et regnskapsestimat?

Stikkord: Endret estimat som følge av ny informasjon etter balansedagen er ikke en feil, men hvis det foreligger informasjon på balansedagen som tilsier at det skulle vært brukt et annet estimat, er det en feil. Denne feilen kan være utilsiktet og tilsiktet.

11. Hvor mye har du vært involvert i revisjon av regnskapsestimater/revisjon av estimater med høy estimatusikkerhet(ISA 540)?
 - a. Hvilken erfaring har du med revisjon av estimater for virkelig verdi?
 - b. Hvilken erfaring har du med revisjon av hhv. IAS 16, IAS 38, IAS 39, IAS 40, IAS 41?

12. Hva tenker du om bruk av regnskapsestimater for virkelig verdi?

13. Har du fått erfare situasjoner der det har vært mistanke om regnskapsmanipulasjon?
 - a. Hvilke revisjonshandlinger og vurderinger gjorde du?

Revisjon av regnskapsestimater (herunder virkelig verdi)

Vurdering av risikoen for feilinformasjon

14. Hvilke vurderinger utføres for å avgjøre om et regnskapsestimat f.eks. for virkelig verdi har høy, middels eller lav risiko for vesentlig feilinformasjon?
 - a. Hva legger dere vekt på med hensyn til virksomhetens omgivelser, ledelsens kompetanse, integritet, risikoen for misligheter osv.?
 - b. Hvordan går du/dere frem for å avdekke hvordan ledelsen utarbeider sine regnskapsestimater?

Stikkord: *Vurdering av målemetoder/modeller/forutsetninger, vurdering av internkontroll, vurdering av ledelsens bruk av eksperter.*

15. Hvordan identifiserer og vurderer du risikoene for vesentlig feilinformasjon (ISA 540, ISA 200)?
- på regnskapsnivå?
 - på påstandsnivå for transaksjoner, kontosaldoer og tilleggsopplysninger (iboende risiko og kontrollrisiko)?

Estimatusikkerhet

16. Hvilke forhold/faktorer er det som bestemmer estimatusikkerheten?

Stikkord: *Grad av skjønn, grad av sensitivitet mht. underliggende forutsetninger, anerkjente målemodeller, tilgjengelighet av verifiserbare data osv.*

17. Hvordan går du frem for å anslå risikoen for vesentlig feilinformasjon?
18. Hvordan går du frem for å anslå risikoen for misligheter (ISA 240)?
19. Hva legger du/dere i begrepet særskilt risiko?
20. Hva skal til for at det foreligger en særskilt risiko når det gjelder regnskapsestimater?
21. Hvordan oppfatter du/dere ledelsens kunnskap og kompetanse om verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling?
22. Hvordan går du/dere frem ved vurdering av hvorvidt de forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn er rimelige?
23. I hvilken grad vil du si at revisor tilfredsstillende forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling?
24. Hvilke utfordringer møter du/dere ved revisjon av virkelige verdier som er fastsatt på bakgrunn av skjønn?

Håndtering av risikoer for vesentlig feilinformasjon

25. Hvordan skjer vurderingen av valg av modell/metode, forutsetninger for modell og bruk av inndata?

Stikkord: *Anerkjent modell, er forutsetningene innenfor ledelsens kontroll eller ikke? Hvor godt underbygd er de? Hvor godt dokumentert er de?*

26. Hva hentes inn av revisjonsbevis?

- a. Testing av modell/forutsetninger?
- b. Innhenting av eksterne bekreftelser (hvis mulig) (ISA 500/505)?
- c. Bruk av egen ekspert (ISA 620)?
- d. Bruk av erklæringer fra ledelsen (ISA 580) (ikke tilstrekkelige bevis)?
- e. Erfaringer revisor har fra tidligere revisjoner?
- f. Bruk av hendelser/info etter balansedagen (ISA 560)?
- g. Hvilke revisjonsbevis er hensiktsmessige og når?
- h. Hvilke revisjonsbevis hentes inn hvis det foreligger mistanke om misligheter ifm. valg av estimater (ISA 240)?

Når er de hensiktsmessige, og hvorfor er de hensiktsmessige i de ulike situasjonene?

27. Hvordan vurderes endringer i estimater?

Stikkord: Er endringen underbygd i relevante forhold? Skyldes endringen forhold under ledelsens kontroll eller utenfor ledelsens kontroll? Er det indikasjoner på misligheter? Er de vilkårlige?

28. Hvordan går du/dere frem ved fastsettelse av et akseptabelt nivå for revisjonsrisiko i forbindelse med revisjon av estimater?

29. I hvilke situasjoner er det relevant for revisor å fastsette et eget estimat?

- a. Når er det relevant med intervallestimat?
 - i. *Punkttestimat? (f.eks. særskilt risiko)*
- b. Hvordan utarbeides dette estimatet?
 - i. *Egen modell? Videreutvikling av ledelsens modell? Egne data?*
 - ii. *Engasjere ekspert?*
- c. Hvis det avdekkes avvik*, hva gjøres da?
 - i. *Vurdere ledelsens forutsetninger for modell/metode? Vurdere egne forutsetninger? Er det å anse som feil?*
 - ii. *Er det en vesentlig feil på påstandsnivå ev. regnskapsnivå?*
 - iii. *Hvordan kommuniseres den til ledelsen? Nummerte brev? Annen kommunikasjon (ISA 260)?*
 - iv. *Erfaringer med avdekking av slike feil? Hva var årsakene? Hvordan ble de kommunisert og mottatt av ledelsen? Ble de korrigert av ledelsen?*

** Viktig å være klar over hva avvik er her. Avvik mellom det som er rapportert og det som utgjør revisors punkttestimat eller revisors yttergrense for intervallestimat.*

30. Når er det nødvendig med spesialkompetanse i forbindelse med fastsettelse av estimater?

- a. Hvilke forhold tilsier at det er nødvendig?

Stikkord: Kompleksitet (finansielle instrumenter, landbruk/fisk, mineralforekomster)? Høy estimatusikkerhet? Komplekse modeller og forutsetninger? (ISA 620)

Særlig fokus IFRS 13

31. I hvilken grad opplever du som revisor å ha god kjennskap til IFRS 13?
32. I hvilken grad opplever du/dere at IFRS 13 bidrar til mindre kompleksitet, mer konsistens og en enhetlig måling?
33. I hvilken grad opplever du/dere at IFRS 13 gir deg som revisor en fremgangsmåte på hvordan virkelig verdi skal måles?
- Hva er bra/mindre bra?
 - Hva kunne vært annerledes/bedre enn tidligere?
34. Hvordan går du/dere frem ved avveining av bruk av de alternative verdsettelsesmetodene ”markedstilnærmingen”, ”inntekstilnærmingen” og ”kostnadstilnærmingen”?
- Hvilken av disse tre metodene blir hyppigst benyttet?
 - Hvordan oppfatter du/dere at utnyttelse av priser og annen markedsinformasjon om sammenlignbare eiendeler, egenkapitalinstrumenter eller forpliktelser sikrer at risikoen for vesentlig feilinformasjon blir tilstrekkelig lav og reduserer estimatusikkerheten?
 - Hvordan er risikoen for vesentlig feilinformasjon hvis virkelig verdi fastsettes som nåverdi av fremtidig kontanstrøm?
 - Hvordan er risikoen for vesentlig feilinformasjon hvis virkelig verdi fastsettes på gjenanskaffelseskost?
 - Hvordan går du/dere frem for å finne primærmarkedet for den aktuelle eiendelen eller forpliktelsen ved måling av virkelig verdi i forbindelse med revisjonen?
35. Hvilken erfaring har du/dere ved revisjon av poster regnskapsført etter IAS 39?
- Hvordan oppfatter du/dere ledelsens forståelse av IAS 39?
 - Opplever du/dere ofte at virkelig verdi av finansielle instrumenter ikke kan måles pålitelig?
 - Hva skal til for at estimatet er upålitelig?
 - Hvordan opplever du/dere historisk kostmodellen som en erstatning dersom virkelig verdi ikke kan måles pålitelig?
 - Hvorfor er i tilfelle historisk kost en god erstatning i slike tilfeller?
 - For hvem?
 - Hvordan oppfatter du/dere regnskapsføringen av urealisert verdiøkning og verdifall?
 - Som regnskapsmessig støy eller en god modell for å sikre at risikoen for vesentlig feilinformasjon blir tilstrekkelig lav (IAS 39)?*
36. Hvilken erfaring har du/dere ved revisjon av poster regnskapsført etter IAS 16?

- a. Hvordan vil du/dere vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon ved bruk av verdireguleringsmodellen (IAS 16)?
 - b. I hvilken grad vil du/dere si at risikoen for estimatusikkerhet og manipulering av regnskapene blir tilstrekkelig lav ved bruk av verdireguleringsmodellen (IAS 16)?
 - i. På hvilken måte?
37. Hvilken erfaring har du/dere ved revisjon av poster regnskapsført etter IAS 38?
- a. Hvilken formening har du/dere om kravet til at det må finnes et aktivt marked for eiendelen for at verdireguleringsmodellen skal kunne benyttes etter IAS 38?
 - i. I hvilken grad øker dette kravet påliteligheten i estimatene?
 - b. Vil du/dere si at risikoen for estimatusikkerhet og manipulering av regnskapene blir redusert ved bruk av IAS 38?
 - i. På hvilken måte?
38. Hvilken erfaring har du/dere ved revisjon av poster regnskapsført etter IAS 40 og IAS 41?
- a. Hvordan går du/dere frem for å finne et aktivt marked ved revisjon av investeringseiendom (IAS 40)
 - b. Hvordan går du/dere frem for å finne et aktivt marked ved revisjon av biologiske eiendeler (IAS41)?
39. Hvordan går du/dere frem ved estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører?
- a. Hvilke utfordringer møter revisor?
 - b. I hvilken grad er det mulig å avgi presise beregninger?

Fase 4: Oppsummering

- 40. Har jeg forstått deg riktig (..)?
- 41. Er det noe du vil legge til?

Vedlegg 2 – Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Revisjon av regnskapsestimer”

Bakgrunn og formål

Vi vil undersøke hvordan revisor sikrer at risikoen for vesentlig feilinformasjon blir tilstrekkelig lav ved revisjon av regnskapsestimer, med særlig vekt på revisjons av estimer for virkelig verdi.

Problemstilling: ”Hvordan forholder revisor seg til virkelig verdi som ikke er fastsatt med referanse til observerbare markedspriser?”

Prosjektet er en mastergradsstudie ved Høgskolen i Buskerud og Vestfold.

Utvalget til denne studien er registrerte og statsautoriserte revisorer, fordi disse har de beste forutsetningene og praktiske erfaringer til å besvare våre spørsmål.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Vi håper du kan avse ca. 15 min. og besvare vår spørreundersøkelse. Spørsmålene vil omhandle spørsmål om din praktiske erfaring fra revisjon av regnskapsestimer.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og svarene fra spørreskjemaene vil ikke kunne spores tilbake til deg som respondent, og vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen. Det er kun vi som studenter og vår respektive veileder som vil ha tilgang til dataene.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 02.05.2014. Personopplysningene blir ikke lagret og skal slettes ved prosjektslutt.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med

Henrik Helgerud

Tlf: 905 28 112

Email: henrik.helgerud@gmail.com

Miriam Rask Arnesen

Tlf: 993 75 996

Email: miriamrask@hotmail.com

Tonny Stenheim

Email: tonny.stenheim@hibu.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Vedlegg 3 – Spørreskjema

Information
<p>Kjære revisor!</p> <p>I samarbeid med Deloitte ønsker vi å undersøke hvordan revisor planlegger og utfører sine revisjonshandlinger ved revisjon av regnskapsestimater.</p> <p>Undersøkelsen vil ta ca 15 minutter og det er viktig at du besvarer spørsmålene ut fra din praktiske erfaring fra revisjon.</p> <p>Denne undersøkelsen inngår i en masteravhandling ved Høgskolen i Buskerud og Vestfold. Svarene vil bli behandlet konfidensielt. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i oppgaven.</p>

Kjønn	Kjønn:
+ range:*	
Mann	☐ 1
Kvinne	☐ 2

Alder	Alder
+ range:*	
20-29	☐ 1
30-39	☐ 2
40-49	☐ 3
50-59	☐ 4
<60	☐ 5

Utdannelse	Vennligst angi gjennomført utdanning (høyeste grad):
+ range:*	
Bachelor i økonomiske og administrative fag (3 år)	☐ 1
Bachelor i regnskap og revisjon (3 år)	☐ 2
Master i økonomiske og administrative fag/Siv.øk. (4-5 år)	☐ 3
Master i regnskap og revisjon/Høyere revisorstudium (4-5 år)	☐ 4
Doktorgrad/PhD	☐ 5
	Open

Erfaring	Vennligst oppgi antall års erfaring som praktiserende revisor:
+ range:*	
1-4	☐ 1
+ skip:Stilling 5-9	☐ 2
+ skip:Stilling 10-14	☐ 3

Erfaring	Vennligst oppgi antall års erfaring som praktiserende revisor:
* skip:Stilling 15-19	☐ 4
* skip:Stilling 20-24	☐ 5
* skip:Stilling 25-29	☐ 6
* skip:Stilling <30	☐ 7

Information
* exit:yes * redirect:http://www.hbv.no Du er dessverre utentor var malgruppe. Lukk for din deltakelse .

Stilling	Hvilken type stilling har du nå?
* range:*	
Manager	☐ 1
Senior manager/Director	☐ 2
Partner	☐ 3
	Open

Størrelse	Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak?				
* range:*					
	Hele 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Ingen 5
* rot:	☐	☐	☐	☐	☐
Store virksomheter (jf. rskl. § 1-5)	☐	☐	☐	☐	1
Mellomstore virksomheter	☐	☐	☐	☐	2
Små virksomheter (jf. rskl. § 1-6)	☐	☐	☐	☐	3
Børsnoterte foretak	☐	☐	☐	☐	4
IFRS- rapporterende foretak	☐	☐	☐	☐	5

Bransje	I hvor stor grad består klientporteføljen din av følgende bransjer?				
* range:*					
	Hele 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Ingen 5
* rot:	☐	☐	☐	☐	☐
Bank og finans	☐	☐	☐	☐	1
Eiendom	☐	☐	☐	☐	2
Energi	☐	☐	☐	☐	3
Handel	☐	☐	☐	☐	4

Bransje	I hvor stor grad består klientporteføljen din av følgende bransjer?					
Helse	☐	☐	☐	☐	☐	5
Industri	☐	☐	☐	☐	☐	6
Organisasjoner og foreninger	☐	☐	☐	☐	☐	7
Stat og kommune	☐	☐	☐	☐	☐	8
Teknologi, Media og Telekom	☐	☐	☐	☐	☐	9

Regnskapsestimater	I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?	
* range:*		
Veldig stor grad	☐	1
Stor grad	☐	2
Middels grad	☐	3
* skip:Paastander Liten grad	☐	4
* skip:Paastander Veldig liten grad	☐	5

Tilegnet	Når det gjelder revisjon av regnskapsestimater har jeg tilegnet meg kompetanse:					
* filter:\Regnskapsestimater.a=1;2;3;*						
* range:*						
	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	
	1	2	3	4	5	
Ved bruk av <u>DNRs</u> revisjonsmetodikk	☐	☐	☐	☐	☐	1
Ved bruk av <u>Deloitte's</u> revisjonsmetodikk	☐	☐	☐	☐	☐	2
Ved deltakelse på <u>DNRs</u> kurs	☐	☐	☐	☐	☐	3
Ved deltakelse på kurs i regi av <u>Deloitte</u>	☐	☐	☐	☐	☐	4
Gjennom revisjonsstudiet	☐	☐	☐	☐	☐	5
Ved egen erfaring	☐	☐	☐	☐	☐	6
Ved oppslag og lesing av revisjons- og regnskapsstandarder	☐	☐	☐	☐	☐	7
Fra kolleger	☐	☐	☐	☐	☐	8
Fra forskningsartikler	☐	☐	☐	☐	☐	9
Fra lærebøker i revisjon	☐	☐	☐	☐	☐	10
Fra fagtidsskriftet Revisjon og regnskap	☐	☐	☐	☐	☐	11

Paastander	Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater:					
	Helt enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Helt uenig 5	
Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater	☐	☐	☐	☐	☐	1
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønsmessige regnskapsestimater	☐	☐	☐	☐	☐	2
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer regnskapsestimatenes eksponering for unøyaktighet	☐	☐	☐	☐	☐	3
Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som er basert på observerbar markedsinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	4
Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	5
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer inputinformasjonen i den verdsettelsesmodellen ledelsen har valgt ved estimering av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	6
Jeg føler meg faglig trygg når jeg i planleggingsfasen vurderer risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av estimater	☐	☐	☐	☐	☐	7
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer regnskapsestimatenes iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	8
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer muligheten for at en transaksjonsklasse, konto eller tilleggsopplysning kan inneholde vesentlig feilinformasjon som følge av estimater	☐	☐	☐	☐	☐	9
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer risikoen for vesentlig feilinformasjon, knyttet til estimater, som kan passere foretakets internkontroll	☐	☐	☐	☐	☐	10

Paastander_1	Nedenfor ber vi deg ta stilling til følgende påstander om regulering, retningslinjer og veiledning når det gjelder estimatusikkerhet					
♦ range:*	Helt enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Helt uenig 5	
Revisjonslovgivning og standarder gir meg god støtte ved vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av estimatusikkerhet	☐	☐	☐	☐	☐	1
Deloitte's interne retningslinjer gir meg god støtte ved vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av estimatusikkerhet	☐	☐	☐	☐	☐	2

Teknikk	I hvor stor grad har du som revisor tilfredsstillende forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling?
* range:*	
* skip:handlinger Veldig stor grad	☐ 1
* skip:handlinger Stor grad	☐ 2
Middels grad	☐ 3
Liten grad	☐ 4
Veldig liten grad	☐ 5

styrker	I hvilken grad styrker du din forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling gjennom:					
* filter:\Teknikk_a=3;4;5;*						
* range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Bruk av historiske data	☐	☐	☐	☐	☐	1
Bruk av eksperter fra FA-avdelingen	☐	☐	☐	☐	☐	2
Bruk av eksperter utenfor Deloitte's fagmiljø	☐	☐	☐	☐	☐	3

handlinger	I hvilken grad gjøres følgende handlinger ved vurdering av risikoen for vesentlige feil i regnskapsestimater?					
* range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Vurdering av hvordan ledelsen utarbeider skjønnsmessige regnskapsestimater	☐	☐	☐	☐	☐	1
Vurdering av ledelsens bruk av eksperter	☐	☐	☐	☐	☐	2
Vurdering av forutsetningene som ligger til grunn for regnskapsestimaterne	☐	☐	☐	☐	☐	3
Vurdering av parametere som gir store utslag (sensitivitetsanalyse)	☐	☐	☐	☐	☐	4
Dialog med revisjonsutvalget/styret i selskapet	☐	☐	☐	☐	☐	5
Vurdering av "tone at the top" og ledelsens holdninger	☐	☐	☐	☐	☐	6
Vurdering av kontrollmiljøet i selskapet	☐	☐	☐	☐	☐	7
Vurdering av ledelsens evne/vilje til å overholde skatteregler, regnskapsregler og annen lovgivning	☐	☐	☐	☐	☐	8

faktorer	I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene:					
+ range:*	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Kompleksitet i estimatene	☐	☐	☐	☐	☐	1
Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	2
Manglende nøyaktighet ved måling	☐	☐	☐	☐	☐	3
Grad av skjønnsmessige vurderinger	☐	☐	☐	☐	☐	4

særskilt	I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når:					
+ range:*	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn	☐	☐	☐	☐	☐	1
Regnskapsestimatene er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon	☐	☐	☐	☐	☐	2
Regnskapsestimatene er fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og ekstern informasjon	☐	☐	☐	☐	☐	3
Regnskapsestimatene har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse	☐	☐	☐	☐	☐	4

kompetanse_2	Spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi:					
+ range:*	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
I hvor stor grad har klientene du reviderer behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi?	☐	☐	☐	☐	☐	1

kompetanse_3	Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:					
+ range:*	Veldig enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Veldig uenig 5	
Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	1
Selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting av estimater for virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	2
Selskapene gjør bruk av ekstern kompetanse for fastsetting av...	☐	☐	☐	☐	☐	3

kompetanse_3	Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:					
estimerer for virkelig verdi						
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av estimater for virkelig verdi når virkelig verdi ikke kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	4
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av virkelig verdi som kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	5
Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	6
Økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	7
Revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	8

Vurdering	Ved vurdering av rimeligheten i de forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn for estimering til virkelig verdi, utfører jeg følgende handlinger:					
+ range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Sammenlikner estimatet i forhold til en senere stadfesting/realisasjon av verdien	☐	☐	☐	☐	☐	1
Henter inn ekstern bekreftelse på verdien	☐	☐	☐	☐	☐	2
Vurderer mot andre kilder som har/har hatt tilsvarende problemstilling	☐	☐	☐	☐	☐	3
Vurdering av ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene som gir rettledning for beregning av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	4

utfordringer	Ved revisjon av virkelig verdi fastsatt av ledelsen, møter jeg følgende utfordringer:					
+ range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Manglende dokumentasjon av det grunnlaget ledelsen har brukt for å komme frem til estimatet	☐	☐	☐	☐	☐	1
Ledelsen viderefører fjorårets estimat uten korleksjon for faktiske hendelser i året som har gått	☐	☐	☐	☐	☐	2
Å klare å opprettholde uavhengighet og profesjonell skeptisk holdning	☐	☐	☐	☐	☐	3

utfordringer	Ved revisjon av virkelig verdi fastsatt av ledelsen, møter jeg følgende utfordringer:					
Å forstå eventuelle endringer og justeringer i verdsettelsesmodellen foretatt av ledelsen	☐	☐	☐	☐	☐	4

revisjonsbevis	I hvilken grad utføres følgende handlinger for å hente inn revisjonsbevis ved revisjon av virkelig verdiberegninger/estimer?					
+ range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Dialog med eksterne eksperter	☐	☐	☐	☐	☐	1
Testing av modell og forutsetninger	☐	☐	☐	☐	☐	2
Innhenting av eksterne bekreftelser	☐	☐	☐	☐	☐	3
Bruk av Deloitte's eksperter	☐	☐	☐	☐	☐	4
Etterregning av estimatet og sammenligning mot forventning utarbeidet av revisor	☐	☐	☐	☐	☐	5

kilder	I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimer?					
+ range:*						
	Veldig stor grad 1	Stor grad 2	Middels grad 3	Liten grad 4	Veldig liten grad 5	
Styreforferat	☐	☐	☐	☐	☐	1
Memoer	☐	☐	☐	☐	☐	2
Dokumentasjon for inndata	☐	☐	☐	☐	☐	3
Stikkprøver	☐	☐	☐	☐	☐	4
Priser, renter, avkastningskrav etc	☐	☐	☐	☐	☐	5
Erfaring/kunnskap revisor har fra tidligere revisjoner	☐	☐	☐	☐	☐	6
Erfaring/kunnskap revisor har fra andre attestasjoners oppdrag enn revisjon	☐	☐	☐	☐	☐	7
Erfaringer/kunnskap revisor har fra rådgivning	☐	☐	☐	☐	☐	8
Bruk av <u>ax</u> hendelser/informasjon etter balansedagen	☐	☐	☐	☐	☐	9

eget_estimat	Ta stilling til følgende påstander. Jeg synes det er relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når:					
+ range:*						
	Veldig enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Veldig uenig 5	
Det er estimater som har betydelig effekt på resultat og balanse	☐	☐	☐	☐	☐	1

eget_estimat	Ta stilling til følgende påstander. Jeg synes det er relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når:					
Vi i revisjonsteamet har kompetanse til å beregne eget uavhengig estimat	☐	☐	☐	☐	☐	2
Vi i revisjonsteamet har tid og ressurser til å hente inn samme inputinformasjon som selskapet har brukt	☐	☐	☐	☐	☐	3

punktestimat	Ta stilling til følgende påstander. Jeg utarbeider et punktestimat ved å:						
+ range:*		Veldig enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Veldig uenig 5	
Lage en egen verdsettingsmodell	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1
Videreutvikle ledelsens verdsettingsmodell	☐	☐	☐	☐	☐	☐	2
Bruke egne data	☐	☐	☐	☐	☐	☐	3
Engasjere ekspert	☐	☐	☐	☐	☐	☐	4

avvik	Ta stilling til følgende påstander. Hvis det avdekkes avvik mellom ledelsens estimat og mitt estimat						
+ range:*		Veldig enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Veldig uenig 5	
Forsøker jeg å danne meg en forståelse av hvorfor estimatene er forskjellige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1
Vurderer jeg om det kan være elementer/forhold som vi ikke har fanget opp i vår beregning, men som klientene har fått med seg	☐	☐	☐	☐	☐	☐	2
Anser jeg ledelsens vurdering som feil i forhold til vår vurdering	☐	☐	☐	☐	☐	☐	3
Vurderer jeg ledelsens forutsetninger for modell og metode	☐	☐	☐	☐	☐	☐	4
Vurderer jeg forutsetningene vi har lagt til grunn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	5
Anser jeg vurderingene våre som feil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	6

hypotetisk	Hvordan går du frem ved estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører (ikke nærstående parter)?						
+ range:*		Veldig enig 1	Enig 2	Verken eller 3	Uenig 4	Veldig uenig 5	
Bud eller salgsforhandlinger inkluderes i vurderingene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1
Megleranslag vurderes kritisk og inkluderes som regel ikke	☐	☐	☐	☐	☐	☐	2
Det gjøres en innsats for å prøve å forstå de forskjellige beregningene som kjøper og selger kan ha lagt til	☐	☐	☐	☐	☐	☐	3

hypotetisk	Hvordan går du frem ved estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører (ikke nærstående parter)?
grunn	

Risiko	Dette spørsmålet omhandler vesentlige estimater for virkelig verdi basert på observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi?
---------------	--

+ range:*						
	Veldig høy 1	Høy 2	Middels 3	Lav 4	Veldig lav 5	
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	☐	☐	☐	☐	☐	1
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	☐	☐	☐	☐	☐	2
Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	3
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)	☐	☐	☐	☐	☐	4

ikke_obs	Dette spørsmålet omhandler vesentlige estimater for virkelig verdi basert på ikke-observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi
-----------------	---

+ range:*						
	Veldig høy 1	Høy 2	Middels 3	Lav 4	Veldig lav 5	
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	☐	☐	☐	☐	☐	1
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	☐	☐	☐	☐	☐	2
Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	3
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)	☐	☐	☐	☐	☐	4

IFRS	Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?
-------------	---

+ range:*	
+ skip:Erfaring_13	☐
Ja	1
Nei	2

Information
+ exit:yes + redirect: http://www.hbv.no Takk for din deltakelse!

Erfaring_13	Hvor mye erfaring har du med IFRS 13 (Måling av virkelig verdi)?
* range:*	
Veldig mye	☐ 1
Mye	☐ 2
Middels	☐ 3
* skip:IAS39	☐ 4
Lite	
* skip:IAS39	☐ 5
Veldig lite	

Grad_13	Disse spørsmålene omhandler IFRS 13 (Måling av virkelig verdi). I hvilken grad mener du at IFRS 13:					
* filter:\Erfaring_13.a=1;2;3;*						
* range:*						
	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	
	1	2	3	4	5	
Bidrar til mindre kompleksitet ved måling av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	1
Bidrar til mer konsistens ved måling av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	2
Bidrar til en enhetlig måling av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	3
Har betydning for praktisk måling av virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	4
Gjør det enklere å måle virkelig verdi	☐	☐	☐	☐	☐	5
Fikk mye omtale i bedriftens Q1-rapport 2013	☐	☐	☐	☐	☐	6

Paastander_13	Under ber vi deg ta stilling til følgende påstander:					
* range:*						
	Veldig enig	Enig	Verken eller	Uenig	Veldig uenig	
	1	2	3	4	5	
IFRS 13 gir meg som revisor en fremgangsmåte på hvordan virkelig verdi skal måles	☐	☐	☐	☐	☐	1
IFRS 13 bidrar til å redusere estimatusikkerheten	☐	☐	☐	☐	☐	2
IFRS 13 bidrar til å redusere risikoen for vesentlig feilinformasjon	☐	☐	☐	☐	☐	3
IFRS 13 har i praksis liten betydning	☐	☐	☐	☐	☐	4
IFRS 13 er kun et oppslagsverk for virkelig verdimåling	☐	☐	☐	☐	☐	5
IFRS 13 har ikke gitt regnskapsprodusentene mer støtte ved virkelig verdimåling	☐	☐	☐	☐	☐	6
IFRS 13 har ikke gitt revisor mer støtte ved virkelig verdimåling	☐	☐	☐	☐	☐	7

IAS39	Dette spørsmålet omhandler IAS 39 Finansielle instrumenter Hvor mye erfaring har du med IAS 39 (finansielle instrumenter)?	
	<ul style="list-style-type: none"> filter:\UFERS.a=1;* range:* 	
Veldig mye	☐	1
Mye	☐	2
Middels	☐	3
<ul style="list-style-type: none"> skip:IAS41 Lite	☐	4
<ul style="list-style-type: none"> skip:IAS41 Veldig lite	☐	5

utford	Hvilke utfordringer møter du når du vurderer estimatusikkerheten knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi, under IAS 39 finansielle instrumenter?	
	<ul style="list-style-type: none"> filter:\IAS39.a=1;2;3;* range:* 	Open

IAS41	Dette spørsmålet omhandler IAS 41 Biologiske eiendeler: Hvor mye erfaring har du med IAS 41 (Biologiske eiendeler)?	
	<ul style="list-style-type: none"> filter:\UFERS.a=1;* range:* 	
<ul style="list-style-type: none"> skip:utford_4 Veldig mye	☐	1
<ul style="list-style-type: none"> skip:utford_4 Mye	☐	2
<ul style="list-style-type: none"> skip:utford_4 Middels	☐	3
Lite	☐	4
Veldig lite	☐	5

Information		
	<ul style="list-style-type: none"> exit:yes redirect:http://www.hbv.no Takk for din deltakelse!	

utford_4	Hvilke utfordringer møter du når du vurderer estimatusikkerheten knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi, under IAS 41 biologiske eiendeler?	
	<ul style="list-style-type: none"> filter:\IAS41.a=1;2;3;* range:* 	Open

Information		
	<ul style="list-style-type: none"> exit:yes redirect:http://www.hbv.no Takk for din deltakelse!	

Vedlegg 4 - Faktoranalyse

Factor Analysis - Estimatusikkerhet

Factor Matrix^a

I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene:	Factor
	1
Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	.836
Manglende nøyaktighet ved måling	.608
Kompleksitet i estimatene	.550
Grad av skjønnsmessige vurderinger	.506

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 5 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
.534	2	.766

Factor Analysis – Særskilt risiko

Factor Matrix^a

I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når:	Factor
	1
Regnskapsestimatene er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon	.805
Regnskapsestimatene er fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og eksternt informasjon	.659
Regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn	.606
Regnskapsestimatene har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse	.565

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 4 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
3.384	2	.184

Factor Analysis – Kompetanse hos klienten**Pattern Matrix^a**

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:	Factor	
	1	2
Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi	.865	
Økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.757	.105
Revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.669	
Selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting av estimater for virkelig verdi	-.648	
Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.646	
Selskapene gjør bruk av ekstern kompetanse for fastsetting av estimater for virkelig verdi	-.129	.775
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av estimater for virkelig verdi når virkelig verdi ikke kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon		.764
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av virkelig verdi som kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon		.611

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
22.210	13	.052

Factor Analysis – Kompetanse hos klienten – faktor 2**Factor Matrix^a**

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:	Factor
	1
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av estimater for virkelig verdi når virkelig verdi ikke kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	.780
Selskapene gjør bruk av ekstern kompetanse for fastsetting av estimater for virkelig verdi	.761
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av virkelig verdi som kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	.598

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 3 iterations required.

Factor Analysis – Kompetanse hos klienten – faktor 1

Factor Matrix^a

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:	Factor
	1
Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi	.886
Økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.733
Revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.664
Selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting av estimater for virkelig verdi	-.657
Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	.630

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 5 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
7.676	5	.175

Factor Analysis – Forutsetningene ledelsen har lagt til grunn

Factor Matrix^a

Ved vurdering av rimeligheten i de forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn for estimering til virkelig verdi, utfører jeg følgende handlinger:	Factor
	1
Vurderer mot andre kilder som har/har hatt tilsvarende problemstilling	.824
Vurdering av ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene som gir rettleiding for beregning av virkelig verdi	.487
Sammenlikner estimatet i forhold til en senere stadfesting/realisasjon av verdien	.445
Henter inn ekstern bekreftelse på verdien	.364

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 5 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
1.297	2	.523

Factor Analysis – Handlinger for innhenting av revisjonsbevis ved virkeligverdiestimer

Pattern Matrix^a

I hvilken grad utføres følgende handlinger for å hente inn revisjonsbevis ved revisjon av virkelig verdiberegninger/estimer?	Factor	
	1	2
Dialog med eksterne eksperter	1.041	-.118
Etterregning av estimatet og sammenligning mot forventning utarbeidet av revisor	.194	.128
Testing av modell og forutsetninger	-.137	.962
Bruk av Deloittes eksperter		.289
Innhenting av eksterne bekreftelser	.109	.170

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
.025	1	.875

Factor Analysis – Kilder til innhenting av revisjonsbevis**Pattern Matrix^a**

I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater?	Factor		
	1	2	3
Memoer	1.064		-.154
Styrereferat	.493		
Erfaring/kunnskap revisor har fra tidligere revisjoner	.474	.286	.148
Erfaringer/kunnskap revisor har fra rådgivning		.884	-.116
Erfaring/kunnskap revisor har fra andre attestasjonersoppdrag enn revisjon		.811	.122
Dokumentasjon for inndata	.224	-.219	.688
Priser, renter, avkastningskrav etc			.592
Stikkprøver	.147	.375	.377
Bruk av hendelser/informasjon etter balansedagen		.130	.324

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
15.020	12	.240

Factor Analysis**Pattern Matrix^a**

Ta stilling til følgende påstander: Hvis det avdekkes avvik mellom ledelsens estimat og mitt estimat:	Factor	
	1	2
Vurderer jeg ledelsens forutsetninger for modell og metode	1.039	
Vurderer jeg forutsetningene vi har lagt til grunn	.832	
Anser jeg ledelsens vurdering som feil i forhold til vår vurdering	-.215	-.164
Forsøker jeg å danne meg en forståelse av hvorfor estimatene er forskjellige		.942
Vurderer jeg om det kan være elementer/forhold som vi ikke har fanget opp i vår beregning, men som klientene har fått med seg	.369	.630
Anser jeg vurderingene våre som feil		-.433

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 4 iterations.

Factor Analysis – risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi

Factor Matrix^a

Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi?	Factor
	1
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	.837
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	.796
Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	.789
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)	.739

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 4 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
2.945	2	.229

Factor Analysis risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi

Factor Matrix^a

Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi ?	Factor
	1
Regnskapsestimatets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	.888
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	.705
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)	.614
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	.490

Extraction Method: Maximum Likelihood.

a. 1 factors extracted. 5 iterations required.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
8.688	2	.013

Vedlegg 5 – Kryssladning, divergent validitet

Pattern Matrix^a

	Factor				
	Ikke-observerbar	Kompetanse	Observerbar	Særskilt risiko	Estimatusikkerhet
	1	2	3	4	5
er for virkelig verdi basert på ikke-observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi. Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	1,008			-.174	
er for virkelig verdi basert på ikke-observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi. Regnskapsestimaterets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	.680			.195	-.186
er for virkelig verdi basert på ikke-observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi. Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	.413		-.256		.188
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi		.892	-.141	.337	-.124
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi		.795	.105	-.109	
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting av estimater for virkelig verdi		-.657			
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi		.599		-.258	.287
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi		.543	-.238	.129	.133
er for virkelig verdi basert på observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi? Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	.214		-.842	-.166	.148
er for virkelig verdi basert på observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi? Regnskapsestimaterets iboende risiko for vesentlig feilinformasjon			-.816		-.121
er for virkelig verdi basert på observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi? Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	-.141	.181	-.764		.107
er for virkelig verdi basert på observerbar markedsinformasjon. Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi? Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)		.122	-.660		
I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når Regnskapsestimaterne har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse	.186		.211	.661	
I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når Regnskapsestimaterne er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon		.142		.650	
I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når Regnskapsestimaterne er fastsatt ved skjønn		-.106	-.222	.570	
I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når Regnskapsestimaterne er fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og eksterne informasjon		-.107	.113	.562	.361
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimater bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	.102	.139	.159		.725
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Manglende nøyaktighet ved måling	-.254				.613
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Komplexitet i estimatene	.154	-.235	-.114	.199	.583
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Grad av skjønsmessige vurderinger	.215	.125	.240	.247	.391

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 10 iterations.

Faktoranalyse hvor vi har fjernet indikator "RVF som kan passere selskapets internkontroll(kontrollrisiko)" i faktor nr.6 "Ikke-observerbare estimater"

Goodness of fit - Divergent validitet

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
103,869	100	,376

Vedlegg 6 – Reliabilitet

Cronbach`s alpha:

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.731	20

Vedlegg 7 – Diskriminant validitet

Correlations

		Estimatusikkerhet	Saerskilt_risiko	Observerbare_estimater	Ikke_observerbare_estimater	Kompetanse_klienter_VV	risiko_for_vesentlig_feilinformasjon
Estimatusikkerhet	Pearson Correlation	1	.447**	-.029	.212	.228	.159
	Sig. (2-tailed)		.001	.837	.127	.100	.255
	N	53	53	53	53	53	53
Saerskilt_risiko	Pearson Correlation	.447**	1	-.069	.234	.067	.308*
	Sig. (2-tailed)	.001		.625	.091	.631	.025
	N	53	53	53	53	53	53
Observerbare_estimater	Pearson Correlation	-.029	-.069	1	.226	.353**	-.215
	Sig. (2-tailed)	.837	.625		.104	.009	.121
	N	53	53	53	53	53	53
Ikke_observerbare_estimater	Pearson Correlation	.212	.234	.226	1	.135	-.054
	Sig. (2-tailed)	.127	.091	.104		.333	.701
	N	53	53	53	53	53	53
Kompetanse_klienter_VV	Pearson Correlation	.228	.067	.353**	.135	1	-.225
	Sig. (2-tailed)	.100	.631	.009	.333		.105
	N	53	53	53	53	53	53
risiko_for_vesentlig_feilinformasjon	Pearson Correlation	.159	.308*	-.215	-.054	-.225	1
	Sig. (2-tailed)	.255	.025	.121	.701	.105	
	N	53	53	53	53	53	53

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

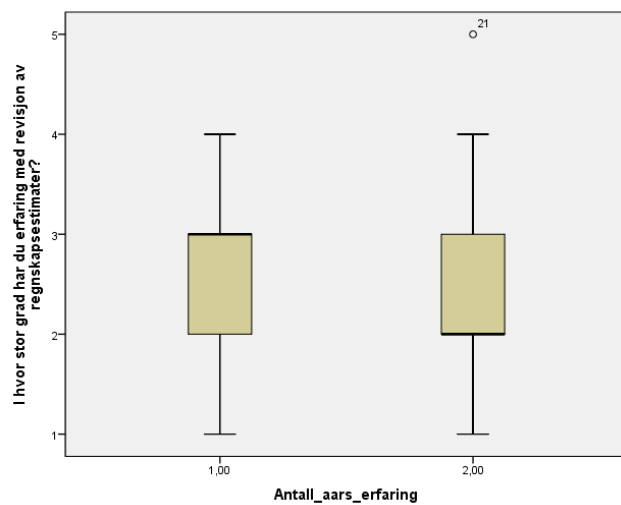
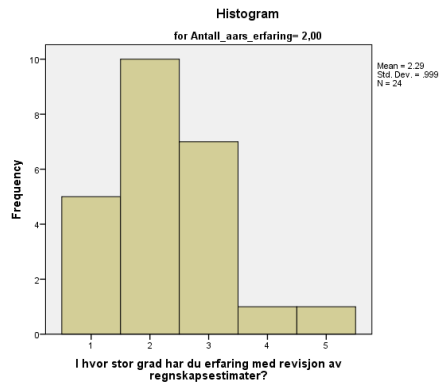
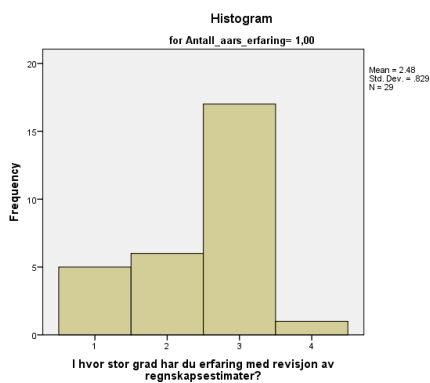
Vedlegg 8 – ANOVA-forutsetninger

Antall_aars_erfaring - I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?

Descriptives

Antall_aars_erfaring		Statistic	Std. Error
I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapses timater?	Mean	2,48	.154
	Median	3,00	
	Variance	.687	
	Std. Deviation	.829	
	Skewness	-.749	.434
	Kurtosis	-.444	.845
	Mean	2,71	.204
	Median	2,00	
	Variance	.998	
	Std. Deviation	.999	
2.00	Skewness	.776	.472
	Kurtosis	.989	.918

Histograms

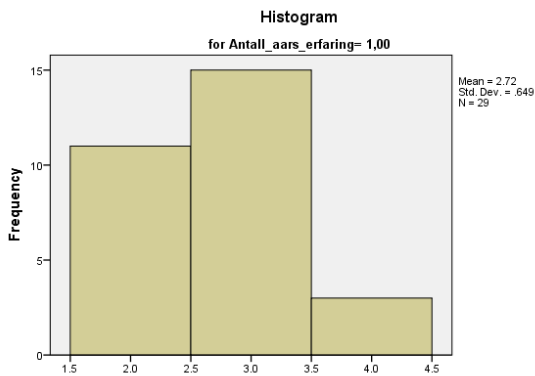

Antall_aars_erfaring - Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon

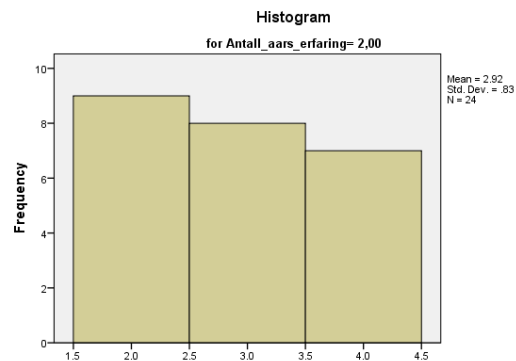
Descriptives

		Antall_aars_erfaring	Statistic	Std. Error
Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon	1.00	Mean	2,72	.121
		Median	3.00	
		Variance	.421	
		Std. Deviation	.649	
		Skewness	.332	.434
	2.00	Kurtosis	-.591	.845
		Mean	2,92	.169
		Median	3.00	
		Variance	.688	
		Std. Deviation	.830	
	Skewness	.164	.472	
	Kurtosis	-1.529	.918	

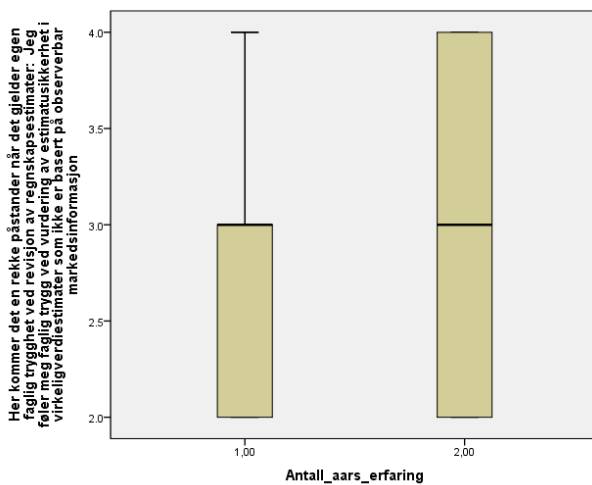
Histograms

Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon

Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon

Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon

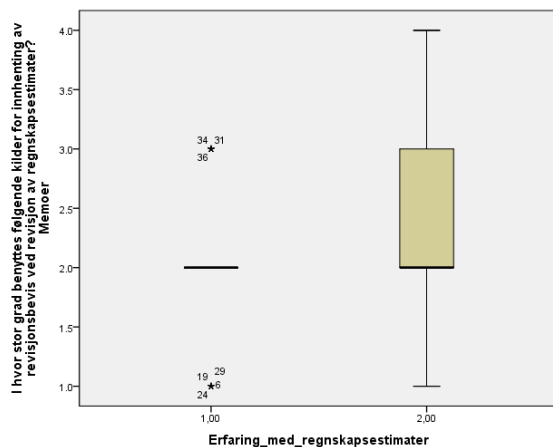
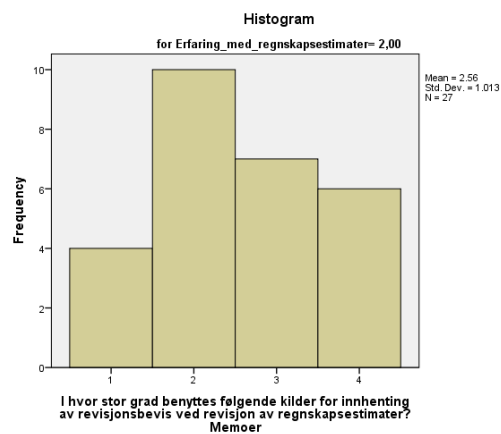
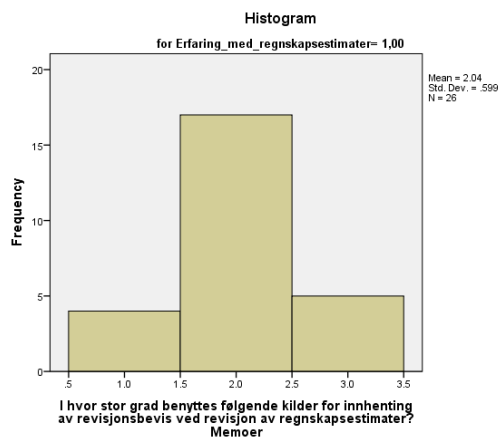
Explore

Erfaring_med_regnskapsestimater - I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater? Memoer

Descriptives

		Erfaring_med_regnskapsestimater	Statistic	Std. Error
		Mean	2,04	.117
		Median	2.00	
		Variance	.358	
		Std. Deviation	.599	
I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater? Memoer	1.00	Skewness	-.007	.456
		Kurtosis	.137	.887
		Mean	2,56	.195
		Median	2.00	
		Variance	1.026	
		Std. Deviation	1.013	
		Skewness	.077	.448
	2.00	Kurtosis	-1.041	.872

Histograms

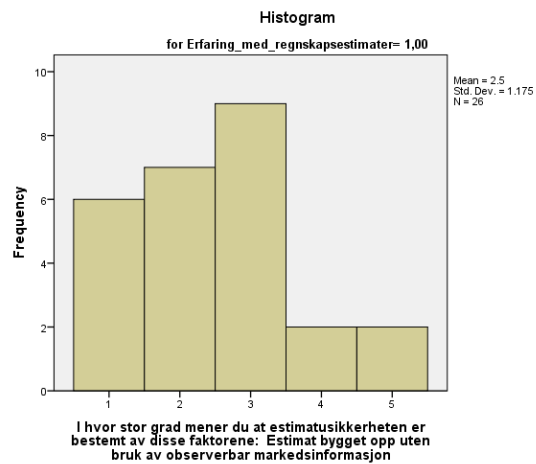
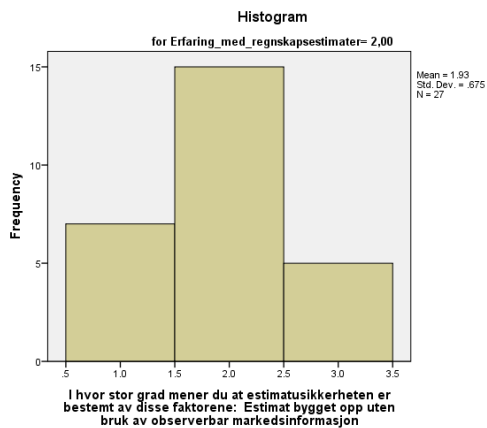

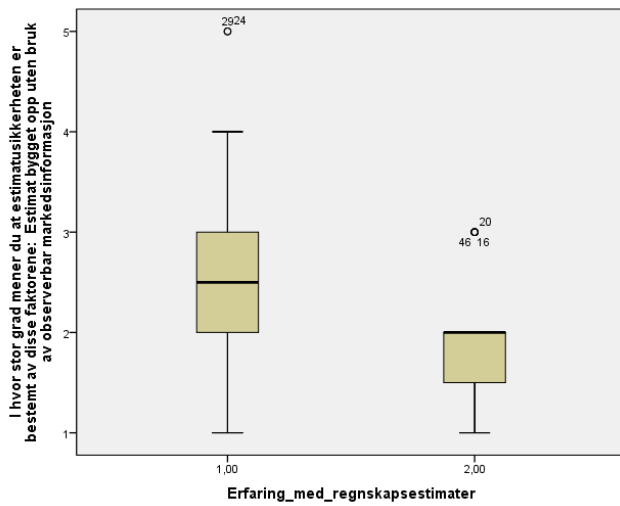
Erfaring_med_regnskapsestimater - I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

Descriptives

		Erfaring_med_regnskapsestimater	Statistic	Std. Error
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	1.00	Mean	2,5	.230
		Median	2,03	
		Variance	1.380	
		Std. Deviation	1.175	
		Skewness	.481	.456
		Kurtosis	-.201	.887
		Mean	1,93	.130
		Median	2.00	
		Variance	.456	
		Std. Deviation	.675	
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	2.00	Skewness	.087	.448
		Kurtosis	-.628	.872
		Mean	1,73	.105
		Median	2.00	
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	1.00	Variance	.285	
		Std. Deviation	.533	
		Skewness	-.213	.456
		Kurtosis	-.278	.887
		Mean	1,85	.138
		Median	2.00	
		Variance	.516	
		Std. Deviation	.718	
		Skewness	.230	.448
		Kurtosis	-.932	.872

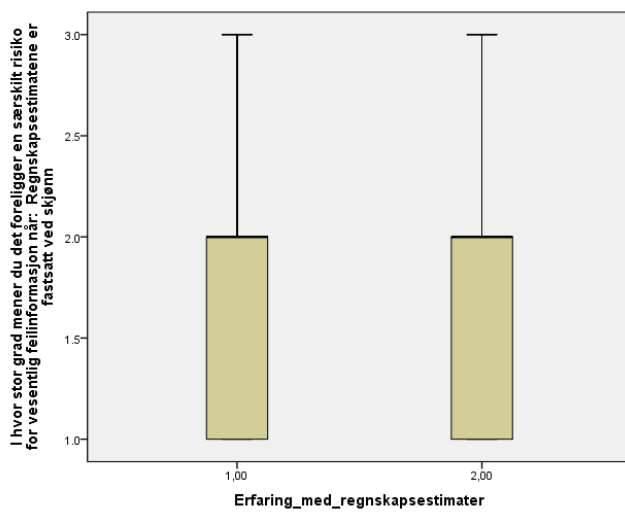
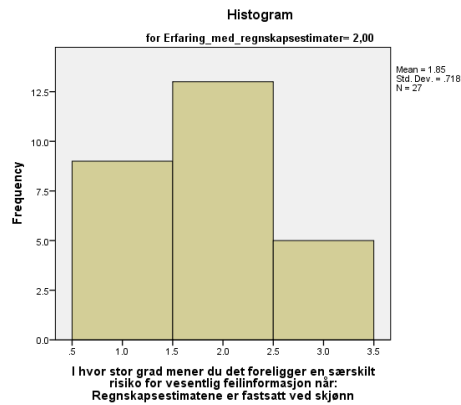
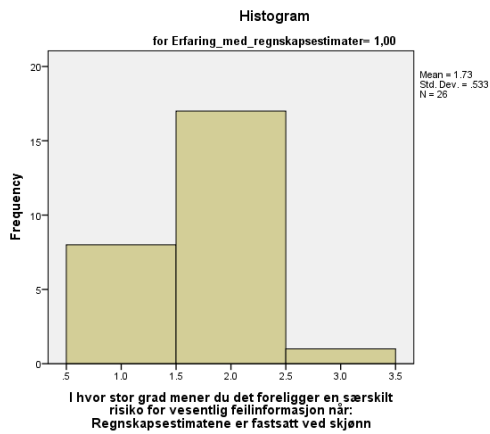
Histograms

I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når: Regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn

Histograms

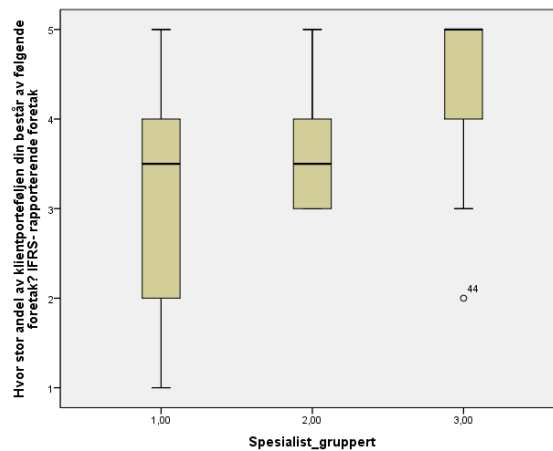
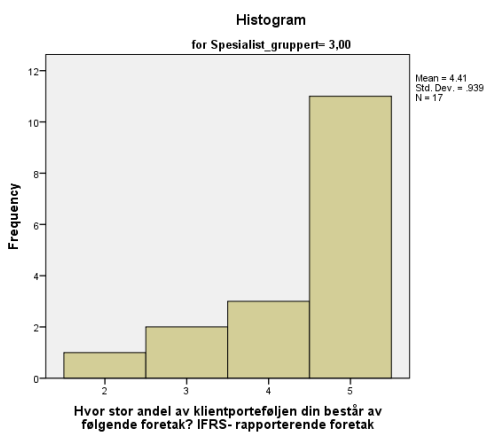
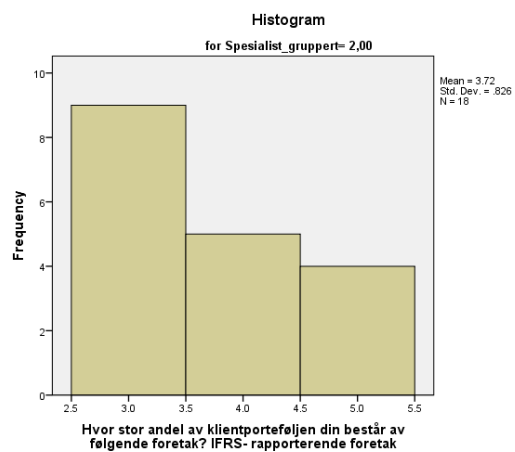
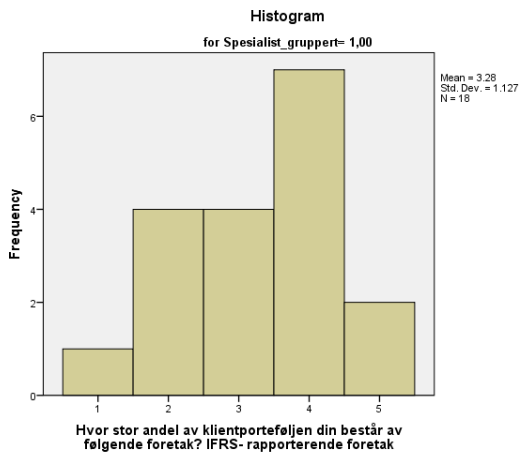

Spesialist_gruppet - Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak? IFRS- rapporterende foretak

Descriptives

	Spesialist_gruppet	Statistic	Std. Error	
Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak? IFRS- rapporterende foretak	1.00	Mean	3,28	
		Median	2,72	
		Variance	1.271	
	2.00	Std. Deviation	1.127	
		Skewness	-.341	.536
		Kurtosis	-.651	1.038
	3.00	Mean	3,72	.195
		Median	3,5	
		Variance	.683	
		Std. Deviation	.826	
		Skewness	.593	.536
		Kurtosis	-1.251	1.038
	Mean	4,41	.228	
	Median	5,00		
	Variance	.882		
	Std. Deviation	.939		
	Skewness	-1.506	.550	
	Kurtosis	1.394	1.063	

Histograms

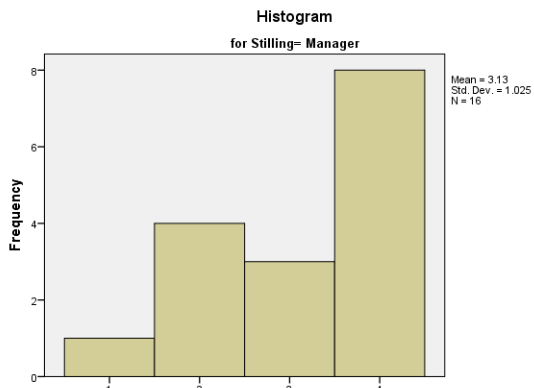

Hvilken type stilling har du nå? - Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi

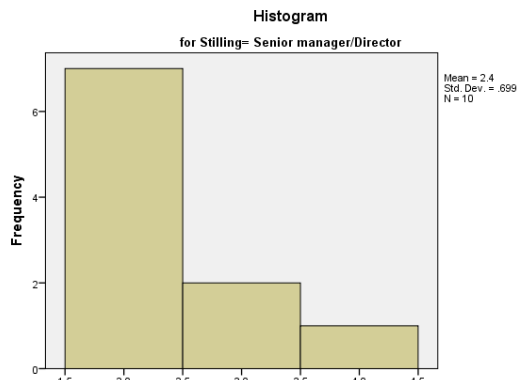
Descriptives

		Hvilken type stilling har du nå?	Statistic	Std. Error
Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi	Manager	Mean	3,13	.256
		Median	3,5	
		Variance	1.050	
		Std. Deviation	1.025	
		Skewness	-.704	.564
	Senior manager/Director	Kurtosis	-.863	1.091
		Mean	2,4	.221
		Median	2.00	
		Variance	.489	
		Std. Deviation	.699	
	Partner	Skewness	1.658	.687
		Kurtosis	2.045	1.334
		Mean	2,52	.163
		Median	2.00	
		Variance	.721	
	Std. Deviation	.849		
	Skewness	.345	.448	
	Kurtosis	-.463	.872	

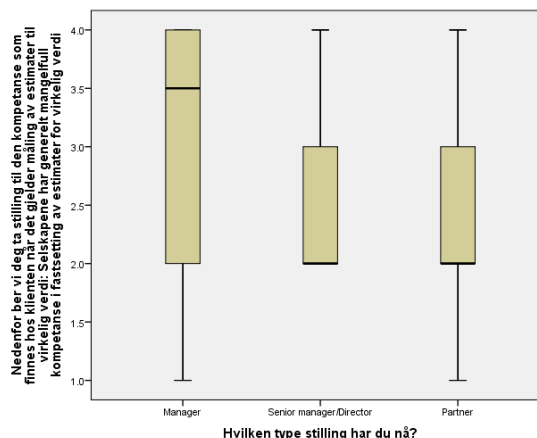
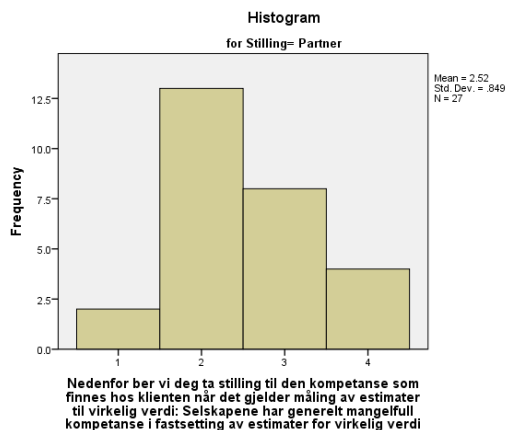
Histograms

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi

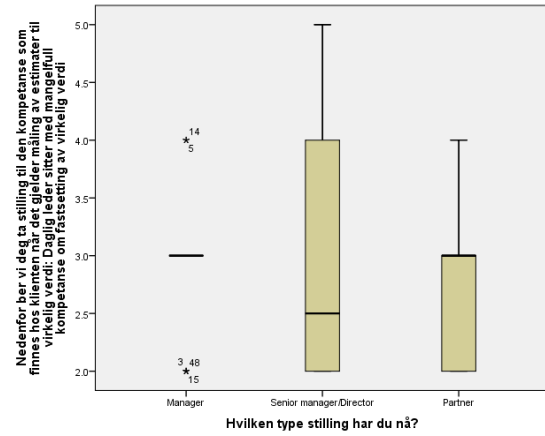
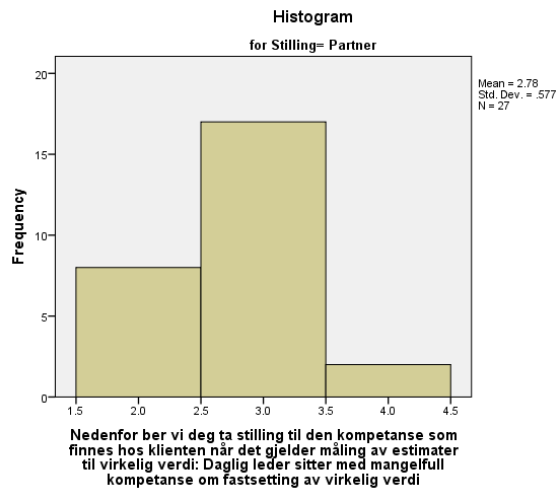
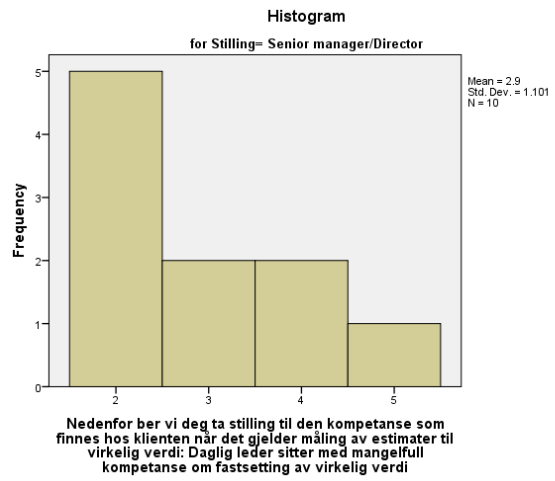
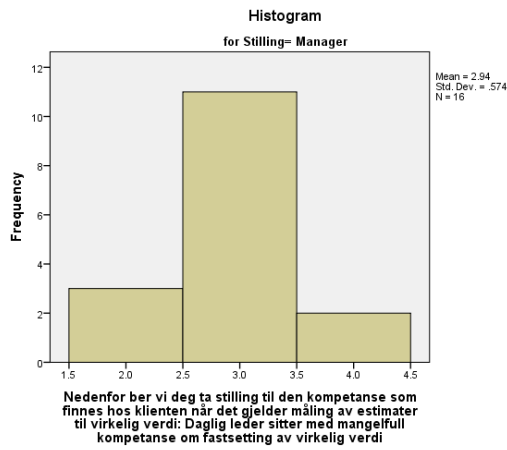

Hvilken type stilling har du nå? - Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi

Descriptives

		Hvilken type stilling har du nå?	Statistic	Std. Error	
	Mean		2,94	.143	
			3,00		
			.329		
			.574		
			-.028	.564	
		Manager	Kurtosis	.766	1.091
			Mean	2,9	.348
			Median	2,5	
			Variance	1,211	
			Std. Deviation	1,101	
	Senior manager/Director	Skewness	.863	.687	
		Kurtosis	-.522	1.334	
		Mean	2,78	.111	
		Median	3,00		
Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	Partner	Variance	.333		
		Std. Deviation	.577		
		Skewness	.016	.448	
		Kurtosis	-.138	.872	

Histograms

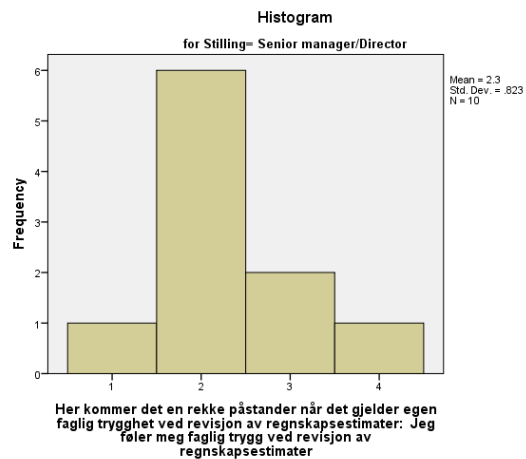
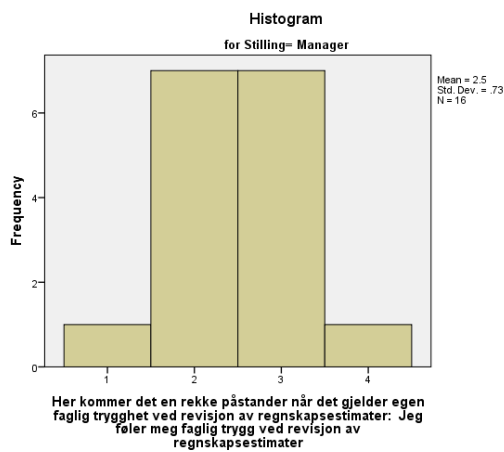

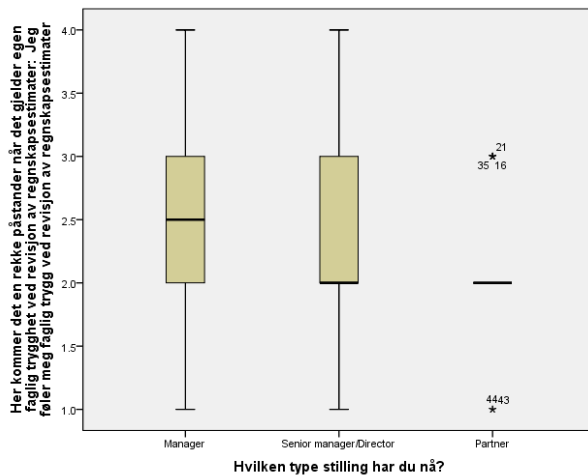
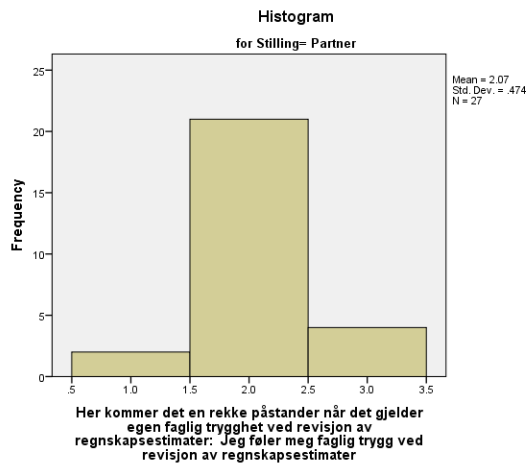
Hvilken type stilling har du nå? - Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater

Descriptives

		Hvilken type stilling har du nå?	Statistic	Std. Error
Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater	Manager	Mean	2,5	.183
		Median	2,5	
		Variance	.533	
		Std. Deviation	.730	
		Skewness	.000	.564
	Senior manager/Director	Kurtosis	.144	1.091
		Mean	2,3	.260
		Median	2,00	
		Variance	.678	
		Std. Deviation	.823	
	Partner	Skewness	.806	.687
		Kurtosis	1.237	1.334
Mean		2,07	.091	
Median		2,00		
Variance		.225		
		Std. Deviation	.474	
		Skewness	.268	.448
		Kurtosis	1.980	.872

Histograms

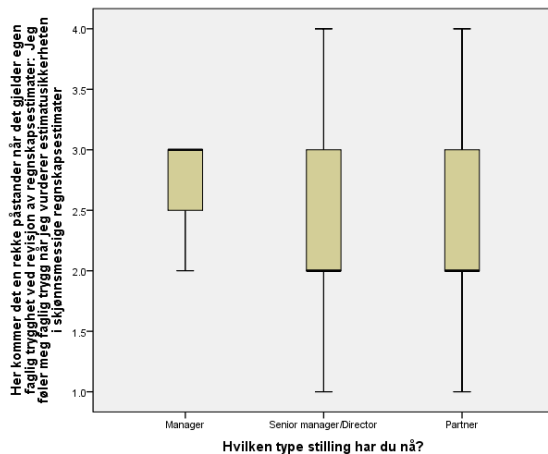
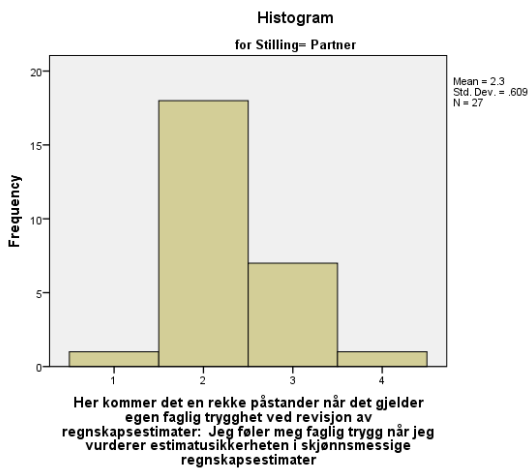
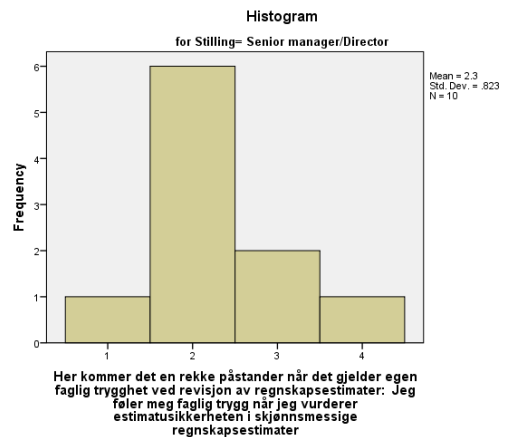
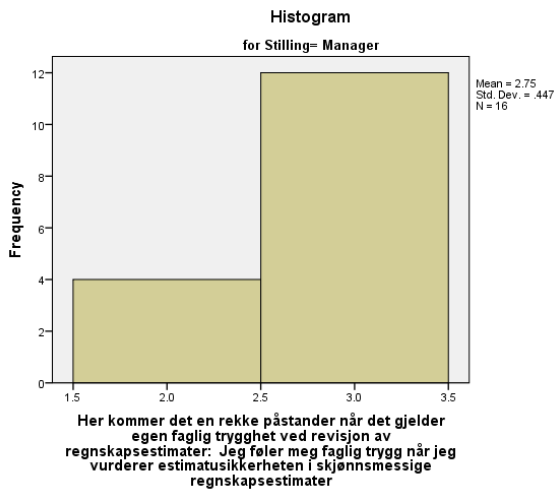

Type stilling - Faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater

Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater	Manager	Mean	2,75	.112
		Median	3,00	
		Variance	.200	
	Senior manager/Director	Std. Deviation	.447	
		Skewness	-1.278	.564
		Kurtosis	-.440	1.091
	Partner	Mean	2,3	.260
		Median	2,00	
		Variance	.678	
		Std. Deviation	.823	
		Skewness	.806	.687
		Kurtosis	1.237	1.334
		Mean	2,3	.117
		Median	2,00	
		Variance	.370	
		Std. Deviation	.609	
		Skewness	.873	.448
		Kurtosis	1.249	.872

Histograms

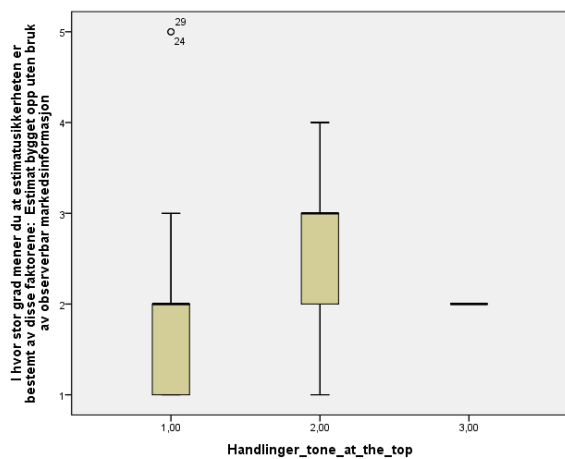
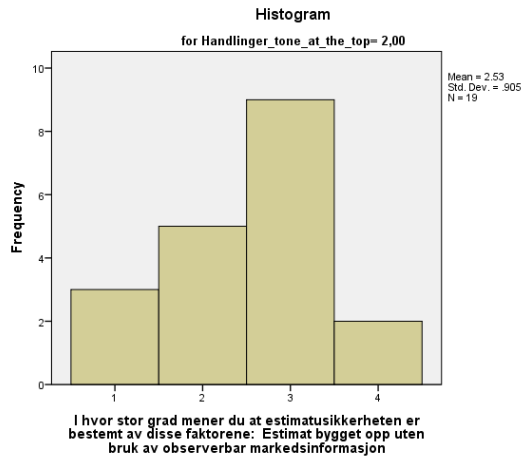
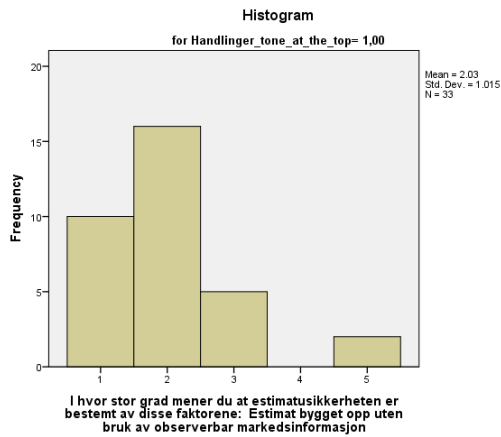

Handlinger tone at the top

	Handlinger_tone_at_the_top	Statistic	Std. Error
I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	Mean	2,03	.177
	Median	2,00	
	Variance	1,030	
	Std. Deviation	1,015	
	Skewness	1,463	.409
	Kurtosis	2,779	.798
	Mean	2,53	.208
	Median	3,00	
	Variance	.819	
	Std. Deviation	.905	
	Skewness	-.339	.524
	Kurtosis	-.499	1.014

I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimater bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

Histograms

Homogenitets test

Antall års erfaring – erfaring med revisjon av regnskapsestimater

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?

F	df1	df2	Sig.
.256	1	51	.615

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Antall_aars_erfaring

Erfaring med regnskapsestimater – Memoer som tilde for innhenting av revjsonsbevis

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater? Memoer

F	df1	df2	Sig.
14.810	1	51	.000

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Erfaring_med_regnskapsestimater

Univariate Analysis of Variance

Erfaring med regnskapsestimater – estimatusikkerheten bestemmer av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar maskedsinformasjon

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene:

Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

F	df1	df2	Sig.
9.731	1	51	.003

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Erfaring_med_regnskapsestimater

Univariate Analysis of Variance

Erfaring med regnskapsestimater – Det foreligger en særskilt risiko når regnskapsestimatet er fastsatt ved skjønn

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når:

Regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn

F	df1	df2	Sig.
1.439	1	51	.236

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Erfaring_med_regnskapsestimer

Univariate Analysis of Variance

Behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi – Andel av klientporteføljen som består av IFRS-rapporterende foretak

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak? IFRS- rapporterende foretak

F	df1	df2	Sig.
1.047	2	50	.359

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Spesialist_gruppet

Univariate Analysis of Variance

Type stilling – selskapene kompetanse i måling av virkelig verdi

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimerer til virkelig verdi: Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimerer for virkelig verdi

F	df1	df2	Sig.
1.665	2	50	.199

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Stilling

Univariate Analysis of Variance

Type stilling – Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi: Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi

F	df1	df2	Sig.
5.718	2	50	.006

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Stilling

Univariate Analysis of Variance

Type stilling – faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater

F	df1	df2	Sig.
5.146	2	50	.009

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Stilling

Univariate Analysis of Variance

Type stilling – faglig trygghet ved skjønnsmessige regnskapsestimater

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater

F	df1	df2	Sig.
1.534	2	50	.226

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Stilling

Univariate Analysis of Variance

Vurdering av "tone at the top" – estimatusikkerheten bestemmes av st estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

Levene's Test of Equality of Error Variances^a

Dependent Variable: I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene:

Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

F	df1	df2	Sig.
.666	2	50	.518

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Design: Intercept + Handleringer_tone_at_the_top

Vedlegg 9 – Deskriptive analyse

Kjønn	Antall i %
Mann	74 %
Kvinne	26 %
Sum	100 %

Alder	Antall i %
20-29	2 %
30-39	51 %
40-49	26 %
50-59	17 %
>60	4 %
Sum	100 %

Vennligst oppgi antall års erfaring som praktiserende revisor	Antall i %
5-9	36 %
10-14	19 %
14-19	21 %
20-24	6 %
25-29	11 %
>30	8 %
Sum	100 %

Hvilken type stilling har du nå?	Antall i %
Manager	30 %
Senior manager/Director	19 %
Partner	51 %
Sum	100 %

Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak?	Hele	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Ingen	sum
Store virksomheter (jf. rskl. § 1-5)	2 %	25 %	30 %	26 %	17 %	100 %
Mellomstore virksomheter	0 %	26 %	55 %	19 %	0 %	100 %
Små virksomheter (jf. rskl. § 1-6)	0 %	36 %	40 %	25 %	0 %	100 %
Børsnoterte foretak	0 %	9 %	8 %	25 %	59 %	100 %
IFRS- rapporterende foretak	2 %	9 %	28 %	28 %	32 %	100 %

I hvor stor grad består klientporteføljen din av følgende bransjer?	Hele	stor	middels	liten	ingen	
Bank og finans	2 %	13 %	6 %	19 %	60 %	100 %
Eiendom	0 %	17 %	43 %	30 %	9 %	100 %
Energi	0 %	13 %	9 %	26 %	51 %	100 %
Handel	0 %	28 %	51 %	11 %	9 %	100 %
Helse	0 %	0 %	4 %	26 %	70 %	100 %
Industri	0 %	23 %	45 %	21 %	11 %	100 %
Organisasjoner og foreninger	2 %	2 %	25 %	38 %	34 %	100 %
Stat og kommune	0 %	6 %	8 %	13 %	74 %	100 %
Teknologi, media og telekom	0 %	2 %	25 %	34 %	40 %	100 %

	veldig stor grad	stor grad	middels grad	liten grad	veldig liten grad	Sum
I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?	19 %	30 %	45 %	4 %	2 %	100 %

Når det gjelder revisjon av regnskapsestimater har jeg tilegnet meg kompetanse:	veldig stor grad	stor grad	middels grad	liten grad	veldig liten grad	Sum
Ved bruk av DNRs revisjonsmetodikk	2 %	13 %	11 %	26 %	42 %	94 %
Ved bruk av Deloitte's revisjonsmetodikk	30 %	32 %	23 %	4 %	6 %	94 %
Ved deltakelse på DNRs kurs	0 %	2 %	6 %	26 %	60 %	94 %
Ved deltakelse på kurs i regi av Deloitte	23 %	34 %	32 %	2 %	4 %	94 %
Gjennom revisjonsstudiet	6 %	26 %	30 %	21 %	11 %	94 %
Ved egen erfaring	13 %	53 %	25 %	4 %	0 %	94 %
Ved oppslag og lesing av revisjons- og regnskapsstandarder	13 %	34 %	36 %	9 %	2 %	94 %
Fra kolleger	13 %	45 %	32 %	4 %	0 %	94 %
Fra forskningsartikler	2 %	4 %	9 %	43 %	36 %	94 %
Fra lærebøker i revisjon	2 %	32 %	40 %	21 %	0 %	94 %
Fra fagtidsskriftet Revisjon og regnskap	0 %	6 %	34 %	36 %	19 %	94 %

*Missing 6% = ikke erfaring med regnskapsestimater

Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater:	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater	7 %	64 %	25 %	4 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater	4 %	53 %	40 %	4 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer regnskapsestimatenes eksponering for unøyaktighet	4 %	45 %	47 %	4 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som er basert på observerbar markedsinformasjon	8 %	68 %	21 %	4 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg ved vurdering av estimatusikkerhet i virkeligverdiestimater som ikke er basert på observerbar markedsinformasjon	0 %	38 %	43 %	19 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer inputinformasjonen i den verdsettelsesmodellen ledelsen har valgt ved estimering av virkelig verdi	2 %	45 %	43 %	8 %	2 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg i planleggingsfasen vurderer risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av estimater	13 %	64 %	23 %	0 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer regnskapsestimatenes iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	2 %	72 %	25 %	2 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer muligheten for at en transaksjonsklasse, konto eller tilleggsopplysning kan inneholde vesentlig feilinformasjon som følge av estimater	11 %	68 %	21 %	0 %	0 %	100 %
Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer risikoen for vesentlig feilinformasjon, knyttet til estimater, som kan passere foretakets internkontroll	4 %	55 %	34 %	8 %	0 %	100 %

I hvor stor grad har du som revisor tilfredsstillende forståelse av :	veldig stor grad	stor grad	middels grad	liten grad	veldig liten grad	Sum
Verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling?	8 %	32 %	53 %	8 %	0 %	100 %

I hvilken grad styrker du din forståelse av verdsettelsesteknikkene og inputene som brukes ved virkelig verdimåling gjennom:	veldig stor grad	stor grad	middels grad	liten grad	veldig liten grad	Sum
Bruk av historiske data	2 %	25 %	32 %	2 %	0 %	60 %
Bruk av eksperter fra FA-avdelingen	4 %	23 %	17 %	8 %	9 %	60 %
Bruk av eksperter utenfor Deloitte's fagmiljø	0 %	0 %	11 %	26 %	23 %	60 %

*Missing 40% = stor grad av forståelse

Nedenfor ber vi deg ta stilling til følgende påstander om regulering, retningslinjer og veiledning når det gjelder estimatusikkerhet	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Revisjonslovgivning og standarder gir meg god støtte ved vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av estimatusikkerhet	4 %	53 %	34 %	9 %	0 %	100 %
Deloitte's interne retningslinjer gir meg god støtte ved vurdering av risiko for vesentlig feil som følge av estimatusikkerhet	9 %	62 %	17 %	11 %	0 %	100 %

I hvilken grad gjøres følgende handlinger ved vurdering av risikoen for vesentlige feil i regnskapsestimater?	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Vurdering av hvordan ledelsen utarbeider skjønsmessige regnskapsestimater	23 %	57 %	19 %	2 %	0 %	100 %
Vurdering av ledelsens bruk av eksperter	8 %	40 %	32 %	19 %	2 %	100 %
Vurdering av forutsetningene som ligger til grunn for regnskapsestimatene	32 %	62 %	6 %	0 %	0 %	100 %
Vurdering av parametere som gir store utslag (sensitivitetsanalyse)	23 %	49 %	11 %	17 %	0 %	100 %
Dialog med revisjonsutvalget/styret i selskapet	8 %	26 %	42 %	19 %	6 %	100 %
Vurdering av "tone at the top" og ledelsens holdninger	17 %	45 %	36 %	2 %	0 %	100 %
Vurdering av kontrollmiljøet i selskapet	11 %	57 %	26 %	6 %	0 %	100 %
Vurdering av ledelsens evne/vilje til å overholde skatteregler, regnskapsregler og annen lovgivning	13 %	53 %	30 %	4 %	0 %	100 %

I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Kompleksitet i estimatene	40 %	42 %	19 %	0 %	0 %	100 %
Estimat bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon	25 %	42 %	26 %	4 %	4 %	100 %
Manglende nøyaktighet ved måling	9 %	42 %	43 %	6 %	0 %	100 %
Grad av skjønsmessige vurderinger	38 %	59 %	4 %	0 %	0 %	100 %
Regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn	32 %	57 %	11 %	0 %	0 %	100 %

I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når:	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Regnskapsestimatene er fastsatt uten at ledelsen har tatt i bruk all tilgjengelig intern informasjon	42 %	38 %	19 %	2 %	0 %	100 %
Regnskapsestimatene er fastsatt uten å foreta beregninger basert på intern og ekstern informasjon	49 %	42 %	9 %	0 %	0 %	100 %
Regnskapsestimatene har vesentlig beløpsmessig effekt på resultat og balanse	49 %	40 %	9 %	2 %	0 %	100 %

Spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi:	Veldig stor grad	Stor grad	Middels	Liten grad	veldig liten grad	Sum
I hvor stor grad har klientene du reviderer behov for spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi?	6 %	28 %	34 %	25 %	8 %	100 %

Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimater til virkelig verdi:	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsetting av estimater for virkelig verdi	6 %	45 %	25 %	25 %	0 %	100 %
Selskapene sitter generelt med særskilt kompetanse på fastsetting av estimater for virkelig verdi	2 %	17 %	38 %	38 %	6 %	100 %
Selskapene gjør bruk av ekstern kompetanse for fastsetting av estimater for virkelig verdi	2 %	32 %	42 %	23 %	2 %	100 %
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av estimater for virkelig verdi når virkelig verdi ikke kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	0 %	36 %	43 %	19 %	2 %	100 %
Selskapene bruker ekstern kompetanse ved fastsetting av virkelig verdi som kan estimeres basert på observerbar markedsinformasjon	0 %	23 %	43 %	28 %	6 %	100 %
Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	30 %	57 %	11 %	2 %	0 %	100 %
Økonomisjef sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	17 %	51 %	28 %	4 %	0 %	100 %
Revisjonsutvalget/styret sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi	4 %	21 %	57 %	17 %	2 %	100 %

Ved vurdering av rimeligheten i de forutsetningene som ledelsen har lagt til grunn for estimering til virkelig verdi, utfører jeg følgende handlinger	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Sammenlikner estimatet i forhold til en senere stadfesting/realisasjon av verdien	23 %	55 %	17 %	6 %	0 %	100 %
Henter inn eksternt bekræftelse på verdien	11 %	43 %	30 %	13 %	2 %	100 %
Vurderer mot andre kilder som har/har hatt tilsvarende problemstilling	15 %	47 %	26 %	11 %	0 %	100 %
Vurdering av ledelsens estimat opp mot regnskapsreglene som gir retledning for beregning av virkelig verdi	23 %	53 %	21 %	4 %	0 %	100 %

Ved revisjon av virkelig verdi fastsatt av ledelsen, møter jeg følgende utfordringer:	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Manglende dokumentasjon av det grunnlaget ledelsen har brukt for å komme frem til estimatet	25 %	43 %	28 %	4 %	0 %	100 %
Ledelsen viderefører fjorårets estimat uten korreksjon for faktiske hendelser i året som har gått	8 %	43 %	40 %	9 %	0 %	100 %
Å klare å opprettholde uavhengighet og profesjonell skeptisk holdning	2 %	17 %	43 %	28 %	9 %	100 %
Å forstå eventuelle endringer og justeringer i verdsettelsesmodellen foretatt av ledelsen	0 %	9 %	66 %	25 %	0 %	100 %

I hvilken grad utføres følgende handlinger for å hente inn revisjonsbevis ved revisjon av virkelig verdiberegninger/estimer?	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Dialog med eksterne eksperter	19 %	43 %	30 %	8 %	0 %	100 %
Testing av modell og forutsetninger	23 %	59 %	15 %	4 %	0 %	100 %
Innhenting av eksterne bekræftelser	6 %	34 %	38 %	23 %	0 %	100 %
Bruk av Deloitte eksperter	11 %	45 %	36 %	8 %	0 %	100 %
Etterregning av estimatet og sammenligning mot forventning utarbeidet av revisor	23 %	53 %	23 %	2 %	0 %	100 %

I hvor stor grad benyttes følgende kilder for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater?	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Styrereferat	17 %	36 %	28 %	19 %	0 %	100 %
Memoer	15 %	51 %	23 %	11 %	0 %	100 %
Dokumentasjon for inndata	26 %	45 %	28 %	0 %	0 %	100 %
Stikkprøver	13 %	40 %	36 %	11 %	0 %	100 %
Priser, renter, avkastningskrav etc	26 %	55 %	17 %	2 %	0 %	100 %
Erfaring/kunnskap revisor har fra tidligere revisjoner	21 %	62 %	15 %	2 %	0 %	100 %
Erfaring/kunnskap revisor har fra andre attestasjoners oppdrag enn revisjon	13 %	26 %	34 %	17 %	9 %	100 %
Erfaringer/kunnskap revisor har fra rådgivning	11 %	34 %	30 %	17 %	8 %	100 %
Bruk av hendelser/informasjon etter balansedagen	23 %	43 %	34 %	0 %	0 %	100 %

Ta stilling til følgende påstander. Jeg synes det er relevant å gjøre beregning av et eget uavhengig estimat når:	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	sum
Det er estimater som har betydelig effekt på resultat og balanse	42 %	51 %	8 %	0 %	0 %	100 %
Vi i revisjonsteamet har kompetanse til å beregne eget uavhengig estimat	19 %	53 %	21 %	6 %	2 %	100 %
Vi i revisjonsteamet har tid og ressurser til å hente inn samme inputinformasjon som selskapet har brukt	8 %	32 %	36 %	17 %	8 %	100 %

Ta stilling til følgende påstander. Jeg utarbeider et punkt estimat ved å:	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Lage en egen verdsettelsesmodell	2 %	21 %	42 %	34 %	2 %	100 %
Videreutvikle ledelsens verdsettelsesmodell	4 %	45 %	40 %	9 %	2 %	100 %
Bruke egne data	2 %	47 %	40 %	11 %	0 %	100 %
Engasjere ekspert	9 %	40 %	36 %	15 %	0 %	100 %

Ta stilling til følgende påstander. Hvis det avdekkes avvik mellom ledelsens estimat og mitt estimat:	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Forsøker jeg å danne meg en forståelse av hvorfor estimatene er forskjellige	38 %	59 %	4 %	0 %	0 %	100 %
Vurderer jeg om det kan være elementer/forhold som vi ikke har fanget opp i vår beregning, men som klientene har fått med seg	28 %	66 %	6 %	0 %	0 %	100 %
Anser jeg ledelsens vurdering som feil i forhold til vår vurdering	0 %	8 %	49 %	36 %	8 %	100 %
Vurderer jeg ledelsens forutsetninger for modell og metode	19 %	68 %	13 %	0 %	0 %	100 %
Vurderer jeg forutsetningene vi har lagt til grunn	17 %	74 %	9 %	0 %	0 %	100 %
Anser jeg vurderingene våre som feil	4 %	38 %	47 %	11 %	0 %	100 %

Hvordan går du frem ved estimering av virkelig verdi ved en hypotetisk transaksjon mellom markedsaktører (ikke nærstående parter)?	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Sum
Bud eller salgsforhandlinger inkluderes i vurderingene	15 %	68 %	15 %	2 %	0 %	100 %
Megleranslag vurderes kritisk og inkluderes som regel ikke	0 %	21 %	62 %	17 %	0 %	100 %
Det gjøres en innsats for å prøve å forstå de forskjellige beregningene som kjøper og selger kan ha lagt til grunn	13 %	74 %	13 %	0 %	0 %	100 %

Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til observerbare estimater for virkelig verdi?	Veldig høy	Høy	Middels	Lav	Veldig lav	Sum
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	2 %	30 %	43 %	23 %	2 %	100 %
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	6 %	23 %	51 %	17 %	4 %	100 %
Regnskapsestimats iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	2 %	30 %	51 %	15 %	2 %	100 %
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)		32 %	51 %	17 %	0 %	100 %

Hvordan vil du vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon knyttet til ikke-observerbare estimater for virkelig verdi?	Veldig høy	Høy	Middels	Lav	Veldig lav	Sum
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå	13 %	62 %	23 %	2 %	0 %	100 %
Risikoen for vesentlig feilinformasjon på regnskapspåstandsnivå	11 %	59 %	28 %	2 %	0 %	100 %
Regnskapsestimats iboende risiko for vesentlig feilinformasjon	13 %	59 %	28 %	0 %	0 %	100 %
Risikoen for vesentlig feilinformasjon som kan passere selskapets internkontroll (kontrollrisiko)	11 %	51 %	34 %	4 %	0 %	100 %

	Ja	Nei	
Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?	59 %	41 %	100 %

IFRS 13	Veldig mye	Mye	Middels	Lite	Veldig lite	Missing	sum
Hvor mye erfaring har du med IFRS 13 (Måling av virkelig verdi)?	2 %	6 %	26 %	17 %	8 %	42 %	100 %

Disse spørsmålene omhandler IFRS 13 (Måling av virkelig verdi). I hvilken grad mener du at IFRS 13:	Veldig stor grad	Stor grad	Middels grad	Liten grad	Veldig liten grad	Missing	sum
Bidrar til mindre kompleksitet ved måling av virkelig verdi	0 %	2 %	19 %	13 %	0 %	66 %	100 %
Bidrar til mer konsistens ved måling av virkelig verdi	0 %	13 %	17 %	4 %	0 %	66 %	100 %
Bidrar til en enhetlig måling av virkelig verdi	0 %	9 %	21 %	4 %	0 %	66 %	100 %
Har betydning for praktisk måling av virkelig verdi	0 %	8 %	21 %	6 %	0 %	66 %	100 %
Gjør det enklere å måle virkelig verdi	0 %	4 %	21 %	9 %	0 %	66 %	100 %
Fikk mye omtale i bedriftens Q1-rapport 2013	0 %	0 %	13 %	11 %	9 %	66 %	100 %

Under ber vi deg ta stilling til følgende påstander:	Helt enig	Enig	verken eller	Uenig	Helt uenig	Missing	Sum
IFRS 13 gir meg som revisor en fremgangsmåte på hvordan virkelig verdi skal måles	0 %	17 %	15 %	2 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 bidrar til å redusere estimatusikkerheten	0 %	8 %	17 %	9 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 bidrar til å redusere risikoen for vesentlig feilinformasjon	0 %	8 %	19 %	8 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 har i praksis liten betydning	2 %	13 %	15 %	4 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 er kun et oppslagsverk for virkelig verdimåling	2 %	13 %	15 %	4 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 har ikke gitt regnskapsprodusentene mer støtte ved virkelig verdimåling	2 %	8 %	19 %	6 %	0 %	66 %	100 %
IFRS 13 har ikke gitt revisor mer støtte ved virkelig verdimåling	2 %	11 %	17 %	4 %	0 %	66 %	100 %

Vedlegg 10 – Krysstabeller, ANOVA og Kjikvadrat

"Vennligst oppgi antall års erfaring som praktiserende revisor"

Krysses mot følgende variabler:

"I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?"

Antall_aars_erfaring * Erfaring_med_regnskapsestimater Crosstabulation

		Erfaring_med_regnskapsestimater		Total	
		1.00	2.00		
Antall_aars_erfaring	Count	11	18	29	
	% within Antall_aars_erfaring	37.9%	62.1%	100.0%	
	1.00	% within	42.3%	66.7%	54.7%
	Erfaring_med_regnskapsestimater				
	% of Total	20.8%	34.0%	54.7%	
	Count	15	9	24	
	% within Antall_aars_erfaring	62.5%	37.5%	100.0%	
2.00	% within	57.7%	33.3%	45.3%	
	Erfaring_med_regnskapsestimater				
	% of Total	28.3%	17.0%	45.3%	
	Count	26	27	53	
Total	% within Antall_aars_erfaring	49.1%	50.9%	100.0%	
	% within	100.0%	100.0%	100.0%	
	Erfaring_med_regnskapsestimater				
	% of Total	49.1%	50.9%	100.0%	

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Erfaring_med_regnskapsestimater

(I) Antall_aars_erfaring	(J) Antall_aars_erfaring	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	.246	.136	.077	-.028	.519
2.00	1.00	-.246	.136	.077	-.519	.028

Based on estimated marginal means

a. Adjustment for multiple comparisons: Bonferroni.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	3.172 ^a	1	.075		
Continuity Correction ^b	2.265	1	.132		
Likelihood Ratio	3.204	1	.073		
Fisher's Exact Test				.101	.066
Linear-by-Linear Association	3.112	1	.078		
N of Valid Cases	53				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.77.

b. Computed only for a 2x2 table

"I hvor stor grad har du erfaring med revisjon av regnskapsestimater?"

Krysses mot følgende variabler:

"I hvor stor grad benyttes memoer som kilde for innhenting av revisjonsbevis ved revisjon av regnskapsestimater?"

Erfaring med regnskapsestimater * Kilder memoer Crosstabulation

		Kilder memoer			Total
		1.00	2.00	3.00	
Erfaring med regnskapsestimater	1.00	Count 21	5	0	26
		% within Erfaring med regnskapsestimater 80.8%	19.2%	0.0%	100.0%
		% within Kilder memoer 60.0%	41.7%	0.0%	49.1%
		% of Total 39.6%	9.4%	0.0%	49.1%
Erfaring med regnskapsestimater	2.00	Count 14	7	6	27
		% within Erfaring med regnskapsestimater 51.9%	25.9%	22.2%	100.0%
		% within Kilder memoer 40.0%	58.3%	100.0%	50.9%
		% of Total 26.4%	13.2%	11.3%	50.9%
Total		Count 35	12	6	53
		% within Erfaring med regnskapsestimater 66.0%	22.6%	11.3%	100.0%
		% within Kilder memoer 100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total 66.0%	22.6%	11.3%	100.0%

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Kilder memoer

(I) Erfaring med regnskapsestimater	(J) Erfaring med regnskapsestimater	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	-.511 [*]	.179	.006	-.871	-.152
2.00	1.00	.511 [*]	.179	.006	.152	.871

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.717 ^a	2	.021
Likelihood Ratio	10.043	2	.007
Linear-by-Linear Association	7.167	1	.007
N of Valid Cases	53		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.94.

”Estimatusikkerheten bestemmes av at estimatet er bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon”

Erfaring_med_regnskapestimater * Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon Crosstabulation

		Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon			Total	
		1.00	2.00	3.00		
Erfaring_med_regnskapestimater	1.00	Count	13	9	4	26
		% within Erfaring_med_regnskapestimater	50.0%	34.6%	15.4%	100.0%
		% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon	37.1%	64.3%	100.0%	49.1%
	% of Total	24.5%	17.0%	7.5%	49.1%	
	2.00	Count	22	5	0	27
		% within Erfaring_med_regnskapestimater	81.5%	18.5%	0.0%	100.0%
% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon		62.9%	35.7%	0.0%	50.9%	
% of Total	41.5%	9.4%	0.0%	50.9%		
Total	Count	35	14	4	53	
	% within Erfaring_med_regnskapestimater	66.0%	26.4%	7.5%	100.0%	
	% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
% of Total	66.0%	26.4%	7.5%	100.0%		

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon

(I) Erfaring_med_regnskapestimater	(J) Erfaring_med_regnskapestimater	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^b	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	.469 [*]	.163	.006	.141	.796
2.00	1.00	-.469 [*]	.163	.006	-.796	-.141

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.441 ^a	2	.024
Likelihood Ratio	9.026	2	.011
Linear-by-Linear Association	7.249	1	.007
N of Valid Cases	53		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.96.

”I hvor stor grad mener du det foreligger en særskilt risiko for vesentlig feilinformasjon når regnskapsestimatene er fastsatt ved skjønn”

Erfaring_med_regnskapsestimater * Saerskilt_risiko_skjonn Crosstabulation

		Saerskilt_risiko_skjonn		Total	
		1.00	2.00		
Erfaring_med_regnskapsestimater	1.00	Count	25	1	26
		% within Erfaring_med_regnskapsestimater	96.2%	3.8%	100.0%
		% within Saerskilt_risiko_skjonn	53.2%	16.7%	49.1%
	2.00	% of Total	47.2%	1.9%	49.1%
		Count	22	5	27
		% within Erfaring_med_regnskapsestimater	81.5%	18.5%	100.0%
	Total	% within Saerskilt_risiko_skjonn	46.8%	83.3%	50.9%
		% of Total	41.5%	9.4%	50.9%
		Count	47	6	53
Total	% within Erfaring_med_regnskapsestimater	88.7%	11.3%	100.0%	
	% within Saerskilt_risiko_skjonn	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	88.7%	11.3%	100.0%	

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Saerskilt_risiko_skjonn

(I) Erfaring_med_regnskapsestimater	(J) Erfaring_med_regnskapsestimater	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	-.147	.086	.095	-.320	.027
2.00	1.00	.147	.086	.095	-.027	.320

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2.840 ^a	1	.092		
Continuity Correction ^b	1.567	1	.211		
Likelihood Ratio	3.084	1	.079		
Fisher's Exact Test				.192	.104
Linear-by-Linear Association	2.787	1	.095		
N of Valid Cases	53				

a. 2 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.94.

b. Computed only for a 2x2 table

"Spesialistkompetanse i måling av virkelig verdi"

Denne variabelen krysses mot følgende variabler:

"Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?"

Spesialist_gruppet * Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak? Crosstabulation

			Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?		Total	
			Ja	Nei		
Spesialist_gruppet	1.00	Count	14	4	18	
		% within Spesialist_gruppet	77.8%	22.2%	100.0%	
		% within Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?	45.2%	18.2%	34.0%	
			% of Total	26.4%	7.5%	34.0%
	2.00	Count	12	6	18	
		% within Spesialist_gruppet	66.7%	33.3%	100.0%	
		% within Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?	38.7%	27.3%	34.0%	
			% of Total	22.6%	11.3%	34.0%
	3.00	Count	5	12	17	
% within Spesialist_gruppet		29.4%	70.6%	100.0%		
% within Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?		16.1%	54.5%	32.1%		
		% of Total	9.4%	22.6%	32.1%	
Total		Count	31	22	53	
		% within Spesialist_gruppet	58.5%	41.5%	100.0%	
		% within Har du erfaring fra revisjon av IFRS- rapporterende foretak?	100.0%	100.0%	100.0%	
		% of Total	58.5%	41.5%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	9.174 ^a	2	.010
Likelihood Ratio	9.357	2	.009
Linear-by-Linear Association	8.180	1	.004
N of Valid Cases	53		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.06

"Hvor stor andel av klientporteføljen din består av IFRS- rapporterende foretak?"

Spesialist_gruppet * Andel_IFRS_rapporterende_foretak Crosstabulation

			Andel_IFRS_rapporterende_foretak			Total
			1.00	2.00	3.00	
Spesialist_gruppet	1.00	Count	5	4	9	18
		% within Spesialist_gruppet	27.8%	22.2%	50.0%	100.0%
		% within Andel_IFRS_rapporterende_foretak	83.3%	26.7%	28.1%	34.0%
		% of Total	9.4%	7.5%	17.0%	34.0%
	2.00	Count	0	9	9	18
		% within Spesialist_gruppet	0.0%	50.0%	50.0%	100.0%
		% within Andel_IFRS_rapporterende_foretak	0.0%	60.0%	28.1%	34.0%
		% of Total	0.0%	17.0%	17.0%	34.0%
	3.00	Count	1	2	14	17
		% within Spesialist_gruppet	5.9%	11.8%	82.4%	100.0%
		% within Andel_IFRS_rapporterende_foretak	16.7%	13.3%	43.8%	32.1%
		% of Total	1.9%	3.8%	26.4%	32.1%
Total	Count	6	15	32	53	
	% within Spesialist_gruppet	11.3%	28.3%	60.4%	100.0%	
	% within Andel_IFRS_rapporterende_foretak	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	11.3%	28.3%	60.4%	100.0%	

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Hvor stor andel av klientporteføljen din består av følgende foretak? IFRS- rapporterende foretak

(I) Spesialist_gruppet	(J) Spesialist_gruppet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	-.444	.324	.530	-1.248	.359
	3.00	-1.134	.329	.003	-1.949	-.319
2.00	1.00	.444	.324	.530	-.359	1.248
	3.00	-.690	.329	.124	-1.505	.126
3.00	1.00	1.134	.329	.003	.319	1.949
	2.00	.690	.329	.124	-.126	1.505

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13.662 ^a	4	.008
Likelihood Ratio	14.366	4	.006
Linear-by-Linear Association	5.304	1	.021
N of Valid Cases	53		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.92.

"Hvilke type stilling har du nå?"

Denne kryss mot følgende variabler:

"Selskapene har generelt mangelfull kompetanse i fastsettingen av estimater for virkelig verdi"

Hvilken type stilling har du nå? * Kompetanse_klient_generelt_mangelfull Crosstabulation

			Kompetanse_klient_generelt_mangelfull			Total
			1.00	2.00	3.00	
Hvilken type stilling har du nå?	Manager	Count	5	3	8	16
		% within Hvilken type stilling har du nå?	31.3%	18.8%	50.0%	100.0%
		% within Kompetanse_klient_generelt_mangelfull	18.5%	23.1%	61.5%	30.2%
		% of Total	9.4%	5.7%	15.1%	30.2%
	Senior manager/Director	Count	7	2	1	10
		% within Hvilken type stilling har du nå?	70.0%	20.0%	10.0%	100.0%
		% within Kompetanse_klient_generelt_mangelfull	25.9%	15.4%	7.7%	18.9%
		% of Total	13.2%	3.8%	1.9%	18.9%
	Partner	Count	15	8	4	27
% within Hvilken type stilling har du nå?		55.6%	29.6%	14.8%	100.0%	
% within Kompetanse_klient_generelt_mangelfull		55.6%	61.5%	30.8%	50.9%	
	% of Total	28.3%	15.1%	7.5%	50.9%	
Total	Count	27	13	13	53	
	% within Hvilken type stilling har du nå?	50.9%	24.5%	24.5%	100.0%	
	% within Kompetanse_klient_generelt_mangelfull	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	50.9%	24.5%	24.5%	100.0%	

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Kompetanse_klient_mangelfull

(I) Hvilken type stilling har du nå?	(J) Hvilken type stilling har du nå?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
Manager	Senior manager/Director	.788	.319	.051	-.003	1.578
	Partner	.595	.250	.063	-.024	1.214
Senior manager/Director	Manager	-.788	.319	.051	-1.578	.003
	Partner	-.193	.293	1.000	-.919	.534
Partner	Manager	-.595	.250	.063	-1.214	.024
	Senior manager/Director	.193	.293	1.000	-.534	.919

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.763 ^a	4	.067
Likelihood Ratio	8.324	4	.080
Linear-by-Linear Association	4.330	1	.037
N of Valid Cases	53		

"Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi"

Hvilken type stilling har du nå? * Kompetanse_klient_daglig_leder Crosstabulation

			<u>Kompetanse_klient_daglig_leder</u>			Total
			1.00	2.00	3.00	
Hvilken type stilling har du nå?	Manager	Count	3	11	2	16
		% within Hvilken type stilling har du nå?	18.8%	68.8%	12.5%	100.0%
		% within <u>Kompetanse_klient_daglig_leder</u>	18.8%	36.7%	28.6%	30.2%
	% of Total	5.7%	20.8%	3.8%	30.2%	
	Senior manager/Director	Count	5	2	3	10
		% within Hvilken type stilling har du nå?	50.0%	20.0%	30.0%	100.0%
		% within <u>Kompetanse_klient_daglig_leder</u>	31.3%	6.7%	42.9%	18.9%
	% of Total	9.4%	3.8%	5.7%	18.9%	
	Partner	Count	8	17	2	27
% within Hvilken type stilling har du nå?		29.6%	63.0%	7.4%	100.0%	
% within <u>Kompetanse_klient_daglig_leder</u>		50.0%	56.7%	28.6%	50.9%	
% of Total	15.1%	32.1%	3.8%	50.9%		
Total	Count	16	30	7	53	
	% within Hvilken type stilling har du nå?	30.2%	56.6%	13.2%	100.0%	
	% within <u>Kompetanse_klient_daglig_leder</u>	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
% of Total	30.2%	56.6%	13.2%	100.0%		

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Nedenfor ber vi deg ta stilling til den kompetanse som finnes hos klienten når det gjelder måling av estimerer til virkelig verdi: Daglig leder sitter med mangelfull kompetanse om fastsetting av virkelig verdi

(I) Hvilken type stilling har du nå?	(J) Hvilken type stilling har du nå?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
Manager	Senior manager/Director	.038	.282	1.000	-.662	.737
	Partner	.160	.221	1.000	-.387	.707
Senior manager/Director	Manager	-.038	.282	1.000	-.737	.662
	Partner	.122	.259	1.000	-.520	.764
Partner	Manager	-.160	.221	1.000	-.707	.387
	Senior manager/Director	-.122	.259	1.000	-.764	.520

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.802 ^a	4	.099
Likelihood Ratio	8.013	4	.091
Linear-by-Linear Association	.583	1	.445
N of Valid Cases	53		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.33

"Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater"

Hvilken type stilling har du nå? * Faglig trygghet regnskapsestimater Crosstabulation

			Faglig trygghet regnskapsestimater			Total	
			1.00	2.00	3.00		
Hvilken type stilling har du nå?	Manager	Count	8	7	1	16	
		% within Hvilken type stilling har du nå?	50.0%	43.8%	6.3%	100.0%	
		% within Faglig trygghet regnskapsestimater	21.1%	53.8%	50.0%	30.2%	
		% of Total	15.1%	13.2%	1.9%	30.2%	
	Senior manager/Director	Count	7	2	1	10	
		% within Hvilken type stilling har du nå?	70.0%	20.0%	10.0%	100.0%	
		% within Faglig trygghet regnskapsestimater	18.4%	15.4%	50.0%	18.9%	
		% of Total	13.2%	3.8%	1.9%	18.9%	
	Partner	Count	23	4	0	27	
		% within Hvilken type stilling har du nå?	85.2%	14.8%	0.0%	100.0%	
		% within Faglig trygghet regnskapsestimater	60.5%	30.8%	0.0%	50.9%	
		% of Total	43.4%	7.5%	0.0%	50.9%	
Total	Count	38	13	2	53		
	% within Hvilken type stilling har du nå?	71.7%	24.5%	3.8%	100.0%		
	% within Faglig trygghet regnskapsestimater	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		
			% of Total	71.7%	24.5%	3.8%	100.0%

Fairwise Comparisons

Dependent Variable: Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg ved revisjon av regnskapsestimater

(I) Hvilken type stilling har du nå?	(J) Hvilken type stilling har du nå?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
Manager	Senior manager/Director	.200	.255	1.000	-.431	.831
	Partner	.426	.199	.113	-.068	.920
Senior manager/Director	Manager	-.200	.255	1.000	-.831	.431
	Partner	.226	.234	1.000	-.353	.805
Partner	Manager	-.426	.199	.113	-.920	.068
	Senior manager/Director	-.226	.234	1.000	-.805	.353

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.578 ^a	4	.108
Likelihood Ratio	8.036	4	.090
Linear-by-Linear Association	5.974	1	.015
N of Valid Cases	53		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .38.

”Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater”

Hvilken type stilling har du nå? * Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater Crosstabulation

			Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater			Total	
			1.00	2.00	3.00		
Hvilken type stilling har du nå?	Manager	Count	4	12	0	16	
		% within Hvilken type stilling har du nå?	25.0%	75.0%	0.0%	100.0%	
		% within Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater	13.3%	57.1%	0.0%	30.2%	
	% of Total			7.5%	22.6%	0.0%	30.2%
	Senior manager/Director	Count	7	2	1	10	
		% within Hvilken type stilling har du nå?	70.0%	20.0%	10.0%	100.0%	
		% within Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater	23.3%	9.5%	50.0%	18.9%	
	% of Total			13.2%	3.8%	1.9%	18.9%
	Partner	Count	19	7	1	27	
% within Hvilken type stilling har du nå?		70.4%	25.9%	3.7%	100.0%		
% within Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater		63.3%	33.3%	50.0%	50.9%		
% of Total			35.8%	13.2%	1.9%	50.9%	
Total	Count	30	21	2	53		
	% within Hvilken type stilling har du nå?	56.6%	39.6%	3.8%	100.0%		
	% within Faglig trygghet skjønnsmessige regnskapsestimater	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		
% of Total			56.6%	39.6%	3.8%	100.0%	

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: Her kommer det en rekke påstander når det gjelder egen faglig trygghet ved revisjon av regnskapsestimater: Jeg føler meg faglig trygg når jeg vurderer estimatusikkerheten i skjønnsmessige regnskapsestimater

(I) Hvilken type stilling har du nå?	(J) Hvilken type stilling har du nå?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
Manager	Senior manager/Director	.450	.247	.222	-.161	1.061
	Partner	.454	.193	.068	-.025	.932
Senior manager/Director	Manager	-.450	.247	.222	-1.061	.161
	Partner	.004	.227	1.000	-.558	.565
Partner	Manager	-.454	.193	.068	-.932	.025
	Senior manager/Director	-.004	.227	1.000	-.565	.558

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12.980 ^a	4	.011
Likelihood Ratio	13.262	4	.010
Linear-by-Linear Association	4.977	1	.026
N of Valid Cases	53		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .38.

"I hvilke grad gjøres følgende handlinger: Vurdering av hvordan ledelsen utarbeider skjønnsmessige regnskapsestimater?"

Denne skal krysses med følgende variabler:

"I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av grad av skjønnsmessige vurderinger?"

Vurdering_skjønnsmessige_regnskapsestimater * Estimatusikkerhet_skjønnsmessige_vurderinger Crosstabulation

		Estimatusikkerhet_skjønnsmessige_vurderinger		Total	
		1.00	2.00		
Vurdering_skjønnsmessige_regnskapsestimater	1.00	Count	41	1	42
		% within Vurdering_skjønnsmessige_regnskapsestimater	97.6%	2.4%	100.0%
		% within Estimatusikkerhet_skjønnsmessige_vurderinger	80.4%	50.0%	79.2%
	% of Total	77.4%	1.9%	79.2%	
	2.00	Count	10	1	11
		% within Vurdering_skjønnsmessige_regnskapsestimater	90.9%	9.1%	100.0%
		% within Estimatusikkerhet_skjønnsmessige_vurderinger	19.6%	50.0%	20.8%
	% of Total	18.9%	1.9%	20.8%	
	Total	Count	51	2	53
% within Vurdering_skjønnsmessige_regnskapsestimater		96.2%	3.8%	100.0%	
% within Estimatusikkerhet_skjønnsmessige_vurderinger		100.0%	100.0%	100.0%	
% of Total	96.2%	3.8%	100.0%		

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	26.116 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	7.581	2	.023
Linear-by-Linear Association	5.732	1	.017
N of Valid Cases	53		

I hvilken grad vurderes "tone at the top" og ledelsens holdninger ved vurdering av risikoen for vesentlig feil i regnskapsestimater?"

Denne krysses mot følgende variabler:

"I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av estimater bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon?"

Vurdering_tone_at_the_top * Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon Crosstabulation

		Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon			Total	
		1.00	2.00	3.00		
Vurdering_tone_at_the_top	1.00	Count	26	5	2	33
		% within Vurdering_tone_at_the_top	78.8%	15.2%	6.1%	100.0%
		% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon	74.3%	35.7%	50.0%	62.3%
	2.00	% of Total	49.1%	9.4%	3.8%	62.3%
		Count	9	9	2	20
		% within Vurdering_tone_at_the_top	45.0%	45.0%	10.0%	100.0%
Total	1.00	% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon	25.7%	64.3%	50.0%	37.7%
		% of Total	17.0%	17.0%	3.8%	37.7%
		Count	35	14	4	53
	2.00	% within Vurdering_tone_at_the_top	66.0%	26.4%	7.5%	100.0%
		% within Estimatusikkerhet_uten_observerbar_markedsinformasjon	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	66.0%	26.4%	7.5%	100.0%

Pairwise Comparisons

Dependent Variable: I hvor stor grad mener du at estimatusikkerheten er bestemt av disse faktorene: Estimater bygget opp uten bruk av observerbar markedsinformasjon

(I) Handler_tone_at_the_top	(J) Handler_tone_at_the_top	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^a	95% Confidence Interval for Difference ^a	
					Lower Bound	Upper Bound
1.00	2.00	-.496	.281	.252	-1.193	.201
	3.00	.030	.991	1.000	-2.426	2.486
2.00	1.00	.496	.281	.252	-.201	1.193
	3.00	.526	1.002	1.000	-1.956	3.009
3.00	1.00	-.030	.991	1.000	-2.486	2.426
	2.00	-.526	1.002	1.000	-3.009	1.956

Based on estimated marginal means

a. Adjustment for multiple comparisons: Bonferroni.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.038 ^a	4	.090
Likelihood Ratio	8.216	4	.084
Linear-by-Linear Association	3.114	1	.078
N of Valid Cases	53		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .08.